

rast

26 let
REVIIJA ZA LITERATURO, KULTURO IN DRUŽBENA VPRAŠANJA
ŠT. 5-6, SEPTEMBER – DECEMBER 2015

NAŠA GOSTJA – MARJANCA KOČEVAR
100-LETNICI ROJSTVA KNJIŽNIČARJA BOGA KOMELJA
IN SLIKARJA VLADIMIRJA LAMUTA
LE VKUP (1515 – 2015)

VSEBINA

UREDNIŠKEGA MANDATA

U	V	O	D	N	I	K
	Rasto Božič	Ob koncu uredniškega mandata				3
L	I	T	E	R	A	T
	Stane Peček	Marelisce				7
	Jože Sevljak	Poslavljanje Elizabete B.				13
	Marjanca Kočever	Šest najljubših in tri nove				18
		Bela krajina				
		Pojdi, greva				
		Kristalis				
		Kassiopea				
		Mrtvi kot				
		Premiki				
		Ne-bližine				
		Srce				
	Lidija Gačnik Gombač	Brez glasu se lomijo plasti				24
		Preslica				
		Jerebika				
		Tango				
		Sveča				
		Kamen				
		Nebo				
		Jezik				
		Kaplja				
	Avzug Gregorčič	V Beli krajini				28
		Vse trave so njene zelene				28
		Dekle sanj in vetra				29
		Gledam sonce tvojih dni				29
	Smiljan Trobiš	Krka				30

K	U	L	T	U	R	A										
Alenka Černelič Krošelj						Le vkup (1515 – 2015)	32									
Darja Peperko Golob						Vse njegove poti so vodile h knjigi in knjižnici	38									
Vida Zorko						150-letnica rojstva Ignacija Hladnika	46									
N	A	Š	G	O	S	T										
Ivan Gregorčič						»Poezija je moj način življenja že od otroštva.« Pogovor s pesnico Marjanco Kočevar	52									
D	R	U	Ž	B	E	N	A	V	P	R	A	Š	A	N	J	A
Joža Miklič						Mestna oblast	70									
Tomaž Savšek in Anja Čampa						TPV in razvoj avtomobilske industrije v Novem mestu	75									
O	D	M	E	V	I	I	N	O	D	Z	I	V	I			
Goran Milovanović						Nemirno ustvarjalno hrepenenje	82									
Mario Berdič						Oračeva svetlišča	85									
Alenka Černelič Krošelj						Fotografi družine Bavec	87									
Rasto Božič						O naravi Bele krajine	90									
Borut Križ						Stane Gabrovec (1920 – 2015) – nestor slovenske prazgodovinske arheologije	92									
Rasto Božič						Dvajset let Kulturnega centra Janeza Trdine	95									
Franc Križnar						11. cikel Koncertov ob svečah	97									
Marinka Marija Miklič						Spoved	99									

NASLOVNICA

Vladimir Lamut, *Avtoportret*, akvarel na papirju, 1957

* Vse likovne priloge so iz Gorjupove zbirke Galerije Božidarja Jakca v Kostanjevici na Krki – za objavo se zahvaljujemo.

OB KONCU UREDNIŠKEGA MANDATA

V rokah držite snopič zadnje letošnje dvojne številke *Rasti*, ki vam jo njeno uredništvo v zadnji postavi pošilja v branje kot zadnjo v šestih letih svojega urednikovanja. Poldrugi mandat, ki nam ga je zaupala ustanoviteljica revije, Mestna občina Novo mesto, mu namreč z novim letom poteče. Kako bo naprej, še ni znano, smo pa nekateri bolj in drugi malo manj pripravljeni nadaljevati uredništvu zadano delo, ki se mora nadaljevati z nami ali pač našimi nasledniki.

Kakorkoli, *Rast* je rasla in obstala 26 let, vsi njeni ustvarjalci, sodelavci, podporniki in – upamo, da tudi njeni bralci, čeprav ne več tako številčni kot v njenih začetnih letih – pa pričakujemo, da bo tako tudi naprej. Naj ostane naša revija, naša *Rast*, kulturno spričevalo Dolenjcev in Belokranjcev ter eden redkih tovrstnih skupnih pokrajinskih podvigov v državi, ki se le nekoliko mlajša od nje – vsaj na področju kulture – še kar naprej išče in pri tem pogosto grize svoj že dodobra oglodani rep.

Literarni oziroma prozni del *Rasti* tokrat s svojimi *Marelicami* začne vsestranski mokronoški kulturnik, zborovodja in pisec Stane Peček, družbo pa mu s *Poslavljanjem Elizabete B.* dela njegov litijski kolega Jože Sevljak.

Na strani poezije je nato literarni urednik *Rasti* Ivan Gregorčič najprej uvrstil šest najljubših in tri nove pesmi novomeške pesnice Marjance Kočever, ki jo je na straneh rubrike *Naš gost* povabil tudi k pogovoru. Poeziji Kočeverjeve sledijo pesmi Lidije Gačnik Gombač, Avgusta Gregorčiča in pesem *Krka* Smiljana Trobiša.

Na straneh *Kulture* najprej direktorica *Posavskega muzeja Brežice* Alenka Črnelič Krošelj s prispevkom *Le vkup (1515 – 2015)* predstavlja projekt obeleževanja 500-letnice prvega vseslovenskega kmečkega upora, ki je leta 1515 zajel območja tedanje Kranjske, Štajerske in Koroške. Darja Peperko Golob, vodja posebnih zbirk Boga Komelja v novomeški *Knjižnici Mirana Jarca*, nato v zapisu *Vse njegove poti so vodile h knjigi in knjižnici* obeležuje drugo pomembno obletnico, 100-letnico rojstva ustanovitelja knjižnice in nestorja dolenjskega knjižničarstva Boga Komelja. Sicer pa se obletnice dotika tudi tretji prispevek *Kulture*, zapis Vide Zorko ob *150-letnici rojstva Ignacija Hladnika*, ki je 42 let deloval oziroma – če smo pošteni – se je kot kapiteljski organist težko prebijal v Novem mestu.

Kot smo že omenili, je osrednji del *Rasti* namenjen pogovoru s pesnico Marjanco Kočever. Pripravil in naslovil »Poezija je moj način življenja že od otroštva,« ga je Ivan Gregorčič.

Na straneh *Družbenih vprašanj* se je urednica rubrike Joža Miklič razpisala o *Mestni oblasti*, Tomaž Savšek in Anja Čampa pa pišeta o družbi *TPV in razvoju avtomobilske industrije v Novem mestu*.

Zadnja rubrika *Rasti*, v *Odmevih in odzivih*, prinaša najprej zapis *Nemirno ustvarjalno hrepenenje*, ki ga je ob 100-letnici rojstva velikega likovnega poeta dolenske pokrajine, Vladimirja Lamuta, pripravil kustos kostanjeviške *Galerije Božidarja Jakca* Goran Milovanović. Omenjeni avtor piše tudi o kostanjeviški nedavni razstavi Lamutovih *Portretov kostanjeviških igralcev*, naš likovni urednik Janko Orač pa je dela s te razstave izbral za likovno prilogo in naslovnico tokratne *Rasti*.

V naslednjem prispevku pa mariborski kustos in likovni kritik Mario Berdič ocenjujejo razstavo *Barvna svetlišča*, s katero se je naš urednik, grafik in slikar Orač v jeseni predstavil v *Anini galeriji* v Rogaški Slatini.

Sledi ocena fotografske monografije *Fotografi družine Bavec* notranjskega raziskovalca slovenske fotografije Dejana Vončine, ki jo je pripravila umetnostna zgodovinarica in direktorica *Posavskega muzeja* Alenka Černelič Krošelj. Za njenim prispevkom v zapisu *O naravi Bele krajine* predstavljamo monografijo *Belokranjskega muzeja* iz Metlike *Narava Bele krajine*, zatem pa se novomeški arheolog in kustos *Dolenjskega muzeja* Borut Križ spominja zgodaj letos umrlega arheologa, profesorja Staneta Gabrovca, ki je med drugim svojim delom pomembno zaznamoval dolensko, novomeško in belokranjsko arheologijo.

V *Odmevih in odzivih* se dotikamo tudi 20-letnice delovanja novomeškega Kulturnega centra Janeza Trdine in v članku Franc Križnarja še 11. cikla koncertov ob svečah v Srednjem Globodolu pri Mirni Peči.

Kot zadnji prispevek zadnje letošnje *Rasti* objavljamo esej *Spoved*, ki nam ga je poslala dolenjska pisateljica Marinka Marija Miklič.

Naj tudi ob izidu nove *Rasti* vsem kakorkoli povezanim z njo zaželimo srečno novo leto. Hkrati pa se našim bralcem in še posebej naročnikom zahvaljujemo za potrpljenje pri njenem nerednem izhajanju.

Rasto Božič

ODGOVORNI UREDNIK

Vladimir Lamut, *Celjski grofje – Ladko Kukec kot Enea Silvio Piccolomini (papež Pij II.)*, akvarel, 1958

Stane Peček

MARELICE

Sočno zvonjenje ni prav nič izdajalo, da prihaja iz medeninastega tulca, iz katerega so topničarji kdo ve kam izstrelili ubijalski naboj. Zdelo se je, da je tulec vesel, ker lahko nadomešča bronasti zvonec, ki je pred vojno šoli odrejal delovni ritem. Na svoj brezčuten način je čutil, da ni bil narejen za prave stvari, da je šele sedaj brez eksplozivnih makarončkov in vžigalne kapice v pravi službi. Zato se je v njegovem zvonjenju slišala tudi prijazna zahvala hišniku, ki ga je obesil na umetniško skovan nosilec nad predahom izlizanih kamnitih stopnic med pritličjem in prvim nadstropjem.

Še preden je tulec do konca izpel svoj pozdrav in poziv, se je živžav, podoben pomladnemu navdušenju čebel v panju, umiril. Po kamnitem tlaku obeh hodnikov so zapeketali ženski čevlji. Moških ni bilo slišati, kajti na osnovni šoli, ki je domovala v pritličju, in nižji gimnaziji v prvem nadstropju je bil samo en odrasel moški. Upravitelj. Ta je nosil škornje, zato je bil njegov korak zelo prepoznaven. (Za nepoučne je treba povedati, da je takrat osnovna šola trajala štiri leta, naprej pa štiri leta nižje gimnazije z malo maturo in štiri leta višje gimnazije z veliko maturo.)

Ko se je še zadnji odmev peketanja razkrojil v večnem somraku hodnikov, so otroški glasovi s petjem zanihali stavbo. Dolge počitnice je čakala, da bodo njene stare kamne spet ogreli z veseljem. Ni je motilo, da je vsak razred pel zase, vsak s svojim začetkom, v svoji hitrosti in s svojo močjo. Nasprotno, prav raznežil jo je zanos, ki je prihajal iz vseh osmih učilnic in je bilo vse skupaj slišati kot spomladansko žlobudranje žabic in žabončkov v bajerju. Z zelo pozornim poslušanjem se je žlobudranje dalo prepoznati kot pionirska himna, s katero so, ne samo ob začetku šolskega leta, temveč vsak dan začenjali pouk. Vendar zidov vsebina ni zanimala.

Takoj, ko je petje utihnilo, so po zgornjem hodniku zakorakali škornji in se ustavili pred učilnico tretjega razreda nižje gimnazije. Zaječala so stara vrata in upraviteljev glas je ukazal: Silvo, Urban, Leon, Ciril in Ivan v mojo pisarno.

Ni se pogosto dogajalo, da bi tovariš upravitelj sam prinesel svoj ukaz v razred. Nenavadno je bilo tudi, da jih je poklical po imenih. Pri urah zgodovine, ki jo je upravitelj poučeval, je dosledno uporabljal zapis v redovalnici: Mesojedec Franca Silvester, Koščičar Josipa Urban, Novak Alojzija Leon, Šuštar Mihaela Ciril, Drobnič Ignacija Ivan. Zato je bil razred rahlo zmeden, saj ni mogel presoditi, ali je to dobro ali slabo. Kakorkoli že, dijaki so solidarno otrpnili in jih niti

šuštenje odhajajoče skupine ni sprostilo. Krč bo popustil šele, ko bo znan odgovor.

Poklicani so seveda takoj vedeli, da bodo soočeni s kakšno počitniško dogodivščino, ki jo je kak fosil prepoznal kot lumparijo in jo nesel upravitelju pod nos. Toda, zakaj jih je tako prijazno, čeprav po vojaško, poklical po imenih? Morda pa se bo zgodil čudež in bodo enkrat, za spremembo, pohvaljeni. Morda jih čaka v pisarni predsednik občine in jih bo potrepljal po ramenih, ker so ves teden pomagali z gradu odvažati lepo klesane kamne za združni dom, ki ga bodo zgradili sredi trškega jedra. Kaj pa če si v upraviteljevi pisarni gladi svoje košate brke poveljnik gasilcev? Vsakemu bo na prsi pripel zlato kolajno, pogledal v oči in močno stisnil roko. Pred dnevi so gasilcem pomagali pospravljati veselico, kar je bilo pravo junaštvo, čeprav se tako ne sliši. Odredili so jim prostor za odročnim zidom gasilskega doma. Vsaj desetina veseličarjev je tam kozlala, dva pa zelo redko srala; saj tistemu res ne moreš reči, da sta redko kakala! Potem pa tastari kolnejo: Mularija! O, seveda!

Pisarna je radovedno zazevala, ko je upravitelj pustil široko odprta vrata. Ustavili so se pred pragom, saj so z vedno večjimi očmi že sprejemali sporočilo: volk je, volk! Vrata se bodo za njimi zaprla in zaman bodo čakali lovca, da jih reši iz volčjega trebuha.

»V vrsto!« je poveljeval upravitelj.

Te njegove strasti so bili vajeni, ves šolski red je bil z njo prepleten. Kadar so imeli kakšen šolski dogodek na prostem, in teh je bilo veliko, so se morali razredi vedno po vojaško razvrstiti, deklice v prvih dveh vrstah, dečki v drugih dveh, strogo po velikosti. In: na desno ravnaj se! Prsa ven – trebuh not! Ja, ja, če je nekdo vse življenje v vojaških škornjih, so komentirali starši, tam ostane. V šolo je bil prestavljen naravnost iz partizanov, je Silvov oče nekoč razlagal mami. Tam je dobil ime Čiro in oficirski čin. Menda je bil komandir čete. Pa so mu ob koncu vojne rekli: Tovariš oficir, ti si šolan učitelj in domovina zdaj nujno potrebuje učitelje. Še posebej take, kot si ti, ki so te že v stari Jugoslaviji preganjali, ker nisi bil prave barve.

»Ali je bil prej črnc?« se je Silvo vmešal v pogovor.

»Tega, hvala bogu, ne boš nikoli razumel, ker so ti časi minili.«

»Kakšni časi? Ko so ljudje lahko spreminjali barvo kože?«

»Butec! Barvo kože ti spremeni samo sonce, ampak zato še ne postaneš črnc.« Oče je še nekaj momljal, potem pa zamahnil z roko: »Mama ti bo razložila, jaz nimam časa.«

»Mama, kakšne barve je bil naš upravitelj pred vojno?«

»Rdeče.«

»Rdečo kožo je imel?«

»Kako naj ti razložim? Glej, pred vojno smo imeli večpartijski sistem.«

»Kaj smo imeli?«

»Takole: naša država je ...«

»Fižol Ljubljana Rada Je!«

»Kaj se pa greš!«

»Oprosti, hecam se. Naša država je *Federativna ljudska republika Jugoslavija* – **FLRJ**.«

»Sin, s tem ni šale! Te bo kdo slišal in bodo takoj rekli, da te doma tako učimo.«

»Saj vem, mama.«

»Poslušaj. V stari državi smo imeli več partij. Krščansko, delavsko, kmečko, komunistično in kdo bi vse vedel! Ene stranke so bile leve, druge desne. Leve so bile...«

Tu se je mami ustavilo. Vedela je, da je njena razlaga preveč vodena, da bi bile barve razpoznavne. Nekaj je sama zase momljala, nato se ji je razvedril obraz.

»Kakšna je zastava *Komunistične partije Jugoslavije*?«

»Rdeča.«

»In kakšno kiklo nosi župnik?«

»Črno.«

»No, vidiš, zato so eni tardeči, drugi tačrni!«

»Kakšni smo pa mi?«

»Normalni.« Že čez trenutek se je premislila in rekla: »Očeta vprašaj.«

Silvu je bilo pri tej razlagi jasno samo to, da pri nobenih ne gre za barvo kože. Ko je še nekaj vprašal, mu je mama dala odločno vedeti, da bo vse izvedel v šoli in ob pravem času. Saj, ob pravem času, ko bo dovolj velik, ko bo odrasel, ko ne bo več mulc z neumnimi vprašanji. Ali pa pretežkimi. Vprašanje o barvah je že takšno: pretežko!

»Kakšna vrsta pa je to? Po velikosti!« Ni bil zadovoljen upravitelj, ko so izpolnili ukaz.

Mulci so te večšine obvladali bolj kot pravi vojaki. Vrsta je bila takoj vzorna. Če bi sedaj upravitelj želel razvrstitev po abecednem redu ali po rojstnih datumih, bi trajalo kvečjemu pet sekund.

»Na mestu voljno!«

Nobenega predsednika občine, nobenega gasilskega poveljnika. Nobenega lovca, še mame ne. Samo pet kozličev in volk, ki je naslonil zadnjico na rob velike hrastove mize in se hinavsko smehljal pred njihovi nosovi. Ko je odprl usta, je zadišalo po slivovki. Nobena skrivnost ni bila, da je vsak ponedeljek še od nedelje rahlo oslivljen. In bil je ponedeljek.

»No, dragi pionirji, zakaj ste tu?«

Vprašanje jih je in ni presenetilo. Počitnice so bile dolge, zgodilo se je marsikaj. Zdaj so že vedeli, da ne bodo pohvaljeni, čeprav jih je poklical po imenih. Vedeli so tudi, da jih bo zasliševal tako dolgo, dokler ne bodo uganili, kaj ima v mislih. Najbolje bi bilo, če bi zadeli v prvo.

»Ker smo tovarišici Zori vrgli kroto v sobo,« je poskušal Ivč. Že takrat se mu je zdelo, da tega ne bi smeli narediti. Zgodilo se je kar samo od sebe. Bredli so po mlakaužah, ki jih potoček dela pod vznožjem Gavžen hriba in naleteli na ogabno krastačo.

»Kakšna kropa! Kot Zora!«

Uf, kako čudovita iztočnica za akcijo! Kroto bodo dali v škatlo od cikorijske in jo učiteljici Zori vrgli skozi okno. Naj enkrat vidi svojo

sestro dvojčico. Prav tako je napihnjena, bradavice ima in zoprna je tudi.

»To ni prav,« je poskušal Ivč. »Učiteljica Zora tega res ne zasluži.«

»Daj, no, ministrantek! A zato, ker hodi v cerkev?«

»Saj ne hodi.«

»Ti pa veš! Moja teta jo je videla v Ljubljani, ko je šla k maši.«

»Na skrivaj!«

»Pa kaj! Saj je tudi Zaplatar dal otroka na skrivaj krstiti, pa je odbornik.«

»In komunist!«

»Nič več. So ga ven vrgli.«

»Ti pa veš!«

»Sem slišal očeta, ko je mami povedal.«

»Ampak so ga nazaj vzeli, ker ima veze v Ljubljani.«

»Kaj me briga!«

Zabavna zgodbica o krastači v spalnici je potem vsaj en teden krožila od ust do ust, se dopolnjevala, lišpala in brusila do potankosti. Tovarišica učiteljica Zora je po večerji zlezla v posteljo. Zmolila je še prošnjo Devici Mariji, naj ji vendarle pripelje v življenje kakšnega moža, in zaspala. Ponoči je začutila, da nekaj vlažnega leze čez njena usta. Pomislila je, da jo je Marija uslišala in jo poljublja kakšen princ.

O, Marija!

In že je tovarišica učiteljica Zora ob zvokih lastnih piščali, v sami kombineži bezljala najprej po stanovanju, potem še okoli hiše, kot kakšna nora krava, da so jo sosedje komaj umirili. Ubogo krastačo, ki se ob poljubu ni spremenila v princa, so spravili s postelje, in ker je bila v sobi tudi škatlja od cikorijske, so detektivsko ugotovili, da krota ni prišla v sobo iz lastnega nagiba. Presneta mularija! so sosedje glasno zaključili detektivko. Zase pa: kaj vse jim pade na pamet! Ha, ha, ha ...

»A, vi ste bili!« je upravitelj dvignil glas in roko, vendar se je sproti premislil. Nemara se mu je prikazal Reholc, repetent iz lanske četrte, ki mu je pred celim razredom prebral iz dijaške knjižice, da so telesne kazni za dijake prepovedane. Seveda je upravitelja to še bolj razkurilo. Vendar je Reholc, ki ni bil dosti manjši od upravitelja, spretno prestregel njegovo roko in zelo mirno rekel, da ga bo ustrelil, če se ga samo še enkrat dotakne. In bi ga, so bili prepričani sošolci. In drugi. Dogodek je bil še tako živ, da je upraviteljeve roke potisnil globoko v žepe zlikanih reithosen¹ in jih obvaroval skušnjav. Hkrati pa so se njegove v črto izbrite brkice ukrivile v užitekarski nasmešek.

»Na desno!«

Vrsta se je obrnila v kolono.

Aha, so pomislili fantje, sedaj jih bo učil vojaških molitvic. Korakali bodo okoli velike sejne mize, dvigovali kolena, se metali na tla, plazili po trebuhu, delali sklece in kar mu bo še padlo na pamet. To je večkrat

1 Jahalnih hlač.

počel, vendar na dvorišču, kjer je bilo morje prostora. Ampak, kaj veš, upravitelj je imel za te stvari bujno domišljijo.

»Ivan, udari!«

Povelje je bilo tako nenavadno, tako novo, da ga ni nihče razumel, še najmanj Ivan, ki mu je bilo namenjeno. S prestrašenimi očmi je begal po hrbtu in vratu sošolca pred seboj in iskal izhod. Udari naj? Cirila? Zakaj? Začel se je tresti, kajti na Cirilovem tilniku so zrasle oči in ga čudno gledale. Najraje bi pokleknil in začel moliti, toda to bi upravitelja gotovo naredilo še bolj vojaškega.

»Kako pravite?«

»Takole!«

Upravitelj je zgrabil njegovo desno roko in z njo prisolil Cirilu zaušnico. Ta se še ni izvil iz presenečenja, ko je udarilo povelje: »Ciril, naprej!« Kar je pomenilo, da Ivčevo zaušnico preda Linksu, ta Urnu, Urn pa Sivcu. Štafeta, pač.

Pa saj ne more kar tako! Nekako se mora izvleči! Zamahnil bo široko, izročil pa nežno. Upravitelja bo zadovoljil, Linksa pa ne bo bolelo. Toda roki je to težko dopovedati, saj je prvič v taki vlogi. Urnova in Sivčeva tudi.

»Na levo krug!«

Obrnili so se za 180 stopinj.

»Ste se že spomnili, zakaj ste tukaj?«

»Z bombami smo ribe lovili.«

»Vedno lepše. Silvo udari!«

In je udaril. Urn, Links in Cik tudi.

»Na levo krug! Ste se že spomnili?«

Vsaj petkrat tako. In vsakokrat z močnejšim au! Le počakaj, da se obrnem! Na upravitelja so pozabili. Še na ukaz niso več čakali. Sistem je deloval bolje, kot je inovator pričakoval.

Čez čas je upravitelj le ugotovil, da je počitniški dnevnik dovolj bogato izpovedan in ilustriran. Dodal je še svojo stran: »Tu ste zato, ker ste med počitnicami kradli marelice na šolskem vrtu.«

Res so jih, vendar ne kradli! Le svoje so vzeli. Vseh pet je bilo v sadjarskem krožku, ki je čez leto skrbel za šolski sadovnjak. Ena marelica je rasla ob južni steni šolske stavbe in to so še posebej negovali. Na latnik so narisali državni grb, nabili žebličke in potem krivili, zatikali in privezovali mlade veje, da so rast prilagajale risbi. Nastala je prava, živa umetnina, zaradi katere je bila šola večkrat pohvaljena, pred njo so se fotografirali razredi ob zaključku leta, razredom je pozirala pri risanju in sploh je bila glavna. Njeni sončni plodovi pa so končali na upraviteljevi mizi. Prav to spoznanje je družčino takrat pognalo v akcijo.

»Marelica je od sadjarskega krožka in klicaj!«

O tem sploh ni kaj razmišljati! Sadjarski krožek jo je posadil in ves čas skrbi zanjo. Tovariš agronom Janez, ki krožek vodi, je edini še zraven. Upravitelj in učiteljice lahko dobijo z drevesa le po eno marelico. Vse drugo je od članov sadjarskega krožka. Tako je edino prav.

Tisto popoldne so v varnem zavetju dolgo čakali, da je upravitelj z ženo odšel zdoma. Potem so naredili, kot je prav. Očitno jih je nekdo videl ali pa so se neprevidno izdali, saj dobrot obiralne akcije niso pojedli sami.

»Tovariš upravitelj!«

Cik je bil čisto prerojen, kot piščanec, ki se je pravkar prikljuval iz jajčne lupine. Ob pogledu nanj je še fantom izpuhtel naklofutani gnev. Zdaj bo volku povedal, kar mu gre. Razrezal mu bo trebuh in skočili bodo ven. V trebuh mu bodo naložili stole, mizo, omaro in vse, kar je v pisarni. Iz njegovih možganov bodo naredili pire krompir, iz njegovih prstov pa deževnike, ki jih bodo popoldne, ko bodo v Terusu lovili ribe, natikali na trnke.

»Tovariš upravitelj, mene ni bilo zraven. Bil sem v koloniji *Rdečega križa*.«

Upravitelju je postalo za hip nerodno. Sprehodil se je po pisarni, prestavil neke papirje, poravnal Titovo sliko, ki ga je karajoče gledala, nato se počasi in z znanim nasmeškom obrnil: »Vedel pa si, da so kradli, a ne?«

»Sem,« je odkritosrčno povedal in takoj zvedel, da ne bi smel.

»Zakaj pa mi nisi prišel povedat?«

»Da bi tožil? To pa ne, tovariš upravitelj! Izdajalci so najhujši sovražniki. To ste nam sami rekli, ko smo nesli rože na grob talcev.«

»Vidiš, tovariš pionir, kdor ve za krajo, pa tega ne pove, je tudi sam tat!«

Prijel ga je za uho in navijal, dokler ni telo stalo na konicah prstov.

Jože Sevljak

POSLAVLJANJE ELIZABETE B.

V polmračni sobi so tiho drsale sem in tja usmiljene sestre in se ustavljale ob posteljah. Dvigovala so vzglavja bolnicam, jim vlažile ustnice, popravljale odeje in jim lajšale tegobe.

Zunaj je vsake toliko zacingljajl tramvaj, pri zavijanju v desno ali levo so zacvilila kolesa in topot konjskih kopit je udarjal na okenske šipe Šlajmarjevega doma.

Elizabeta B. se je zbujala iz nemirnega sna. Na čelu so se ji nabirale znojne kapljice in se kot potočki zlivale za vrat.

Skozi pajčolan vek ja zaznavala sobo z medlimi obrisi postelj, z robustno mizo v kotu, s stoli in obešalniki, vrčem za vodo in s tremi ogromnimi okni, ki so gledala na ulico.

V možgane se ji je zasidrala misel, da je v bolnišnici pravzaprav že tri dni. Rok, njen mož, jo je pripeljal v ponedeljek. Krajevni zdravnik jo je poslal sem, ko sam ni več vedel, kaj bi storil. Bil pa je že skrajni čas, da gre.

Ves april se je gnala po golških njivah, sadila krompir, Rok je z dvema zavaljenima voloma oral brazde, kopala razore in oblikovala setvene površine. Ko je v Gori zvonilo poldan, je hitela domov kuhat kosilo. Drva, ki so jih v peč prinašali otroci, so nenehno ugašala, saj je bila polovica skladovnice zložena na prostem in tako izpostavljena vsem vremenskim nevšečnostim. Večja dekleta so lupila krompir, ribala kašo in se še drugače preizkušala v kuharskih spretnostih, manjše pa so v pepelu delale potičke in se ji motale pod nogami.

Rok je ves zdelan lezel z napol dograjenega toplarja, kjer je polagal še zadnje skodle. Križ ga je bolel, da se je s težavo zravnaval in sedel za mizo. Leta v strelskih jarkih Galicije so mu pustila posledice in ga postarala za nekaj let. Pogladi si je bujne obrvi in sklenil roke k molitvi: »Gospod Bog, zahvaljen za dobröte, ki nam jih daješ, za upanje in tolažbo, ki nam jo nudiš! Oče naš, ki si v nebesih ...«

Besede, ki so se trgale iz ust, so bile brezbarvne, samo na pol izgovorjene, saj so roke komaj čakale, da zajamejo iz skleda.

Ko so napravili križ in je Elizabeta primaknila skledo bliže, so zažvenketale žlice, so posmrknili otroški nosovi. Slišalo se je zadovoljno cmokanje, srebanje zadnjih grižljajev, ki je bilo vedno bolj glasno.

Ata Rok je od časa do časa resno pogledal po otroškem delu omizja in prvi odložil žlico.

»Popoldne bom šla v Golk posaditi fižol,« je rekla Elizabeta in začela pospravljati po mizi.

Rok si je zvil cigareto in globoko potegnil.

»Bi bilo dobro, ja!« je rekel.

Nebo se je zvedrilo, posijalo je celo sonce, ko so dekleta v velikem škafu začela pomivati posodo in brisati žlice.

Zvečer je Elizabeta legla k možu v kamro, zbita, kot bi jo ves dan gonili biriči. V gozdu za hišo je zalajal lisjak in domači pes Runo je živčno tekal po dvorišču ter ovohaval zrak.

»Si zelo utrujen?« ga je vprašala in položila zgarano roko na njegovo ramo.

»Kakšen pa?« je vzdihnil Rok in se prevalil na bok. »Pa ti?«

»Tako čudno se počutim,« je potožila. »Nekje globoko v trebuhu me boli, prav žge me. Občutek imam, kot bi me stalno tiščalo na vodo!«

»Elizabeta, preveč se ženeš!« jo je nalahno pobožal po obrazu. »Misliš, da moraš vse postoriti v enem dnevu. Saj veš, da se dan dneva drži!«

»Moram,« ga je vdano pogledala v oči, »otroci so tu, pa grunt tudi zahteva svoje!«

»Elizabeta, Elizabeta!« jo je nežno pokaral in se prevrnil vznak.

Ugasnila je petrolejko in se še sama zakopala v šumeče ličkanje.

Jutro se je nežno budilo v oknih. Domači petelin je že trikrat zapel, ko se je s furželjni javila tudi živina.

Elizabeta se je dvignila, čudno omotična je bila. Ko je naredila luč, je od presenečenja in groze široko razprla oči: »O, bog! Saj to je kri! Jaz krvavim ...«

Prebudil se je tudi Rok. Zmedeno je gledal v rdeč madež na rjuhi in ni vedel, pri čem je.

»Pa saj si to že pred leti ... izgubila!« je po krajšem premoru dejal zbegano.

»Seveda!« je Elizabeta skoraj zašepetala od groze in stiske. »Nekaj je narobe z menoj!«

Iz oči so se ji vlile tople solze in zdrsnile na posteljo ...

Spomini od doma so nenadoma izginili, se zabrisali. Na njihovo mesto je stopila kruta realnost bolniške sobe.

»Se bova malo preoblekli,« je rekla usmiljenka, ko se ji je približala in videla, da je vsa mokra. »Pa obkladek na trebuhu bova zamenjali, pred večerjo se bo oglasil primarij, da bova čisti. Velja?«

Elizabeto je vedno bolj sililo na jok. Ošiljena brada se ji je zatresla, blage oči so se navlažile. Usmiljene sestre so tako prijazne z njo, da se ji je kar milo storilo.

Prinesli so zagrinjalo, da so njeno posteljo osamili, napravili malo intimnega prostora. Ni treba, da so vse oči obrnjene sem. Sestra je odgrnila odejo, potem se je iz njenih prsi izvil glasni: »O, ooo!«

Trenutek zatem je stekla po zdravnika.

Oči so se ji vedno bolj zapirale. Prihajala je sladka dremavica, kakor v snu so se odpirali temni tolmuni in požirali vase vse, kar jo je obdajalo. Tišina se je mehko kodrala in neslišno drsela z nje.

Kot da bi bilo vse neizmerno daleč, so se okoli nje vrtele bele postave, se pogovarjale med seboj, se sklanjale nad njo.

Znova je hodila po tisti cesti, spredaj je drobil sinek Nande, ona se je utrujena od dolge poti opirala na motiko in vsake toliko pogledala v nebo, kot da bi tam iskala uteho in tolažbo.

Kje je zdaj njen Rok? V katerem strelskem jarku leži, umazan in ožgan od izstrelkov, v premoru med dvema jurišema? Ga še varuje podobica božje matere Marije, kot je zadnjič pisal v pismu? Se bo kmalu vrnil, da bosta skupaj hodila na polje?

Najstarejši sin Nande zaleže že za odraslega človeka, z ostalimi še ni nič. Najmlajša, sedemletna Pavlinca pa je sploh še tako otročja, da bi se samo igrala! Pa ni nič čudnega, saj še ne ve, da je sploh na svetu.

Takrat, ko je Rok kupil še grunt na Dolu, je bila sprva kar malo proti. Kaj bodo s tolikimi njivami in travniki, ko še doma ne morejo vsega obdelati? Ampak Rok se ni dal prepričati!

Šel je na tisto dražbo na grad Brdo. Trije ponudniki so bili tam.

»Toliko dam,« je rekel, »in nič več!« In šel ven.

Čez čas je pritekel za njim grajski pisar in mu sporočil: »Grunt je vaš!«

Sonce se je postavilo navpik nad njune glave. V cerkvici v Kanderšah je zazvonilo poldne.

»Počakaj, Nande!« mu je rekla. Pokleknila sta na rob ceste in pomolila za moža in očeta. »Oče naš, ki si v nebesih ...«

Preblisk zavesti jo je znova vrnil v stvarnost.

Vse več ljudi je bilo ob njeni postelji, vse hitrejši so postajali njihovi gibi, vse več so si dali opraviti z njo. Potem so se odločili. Naložili so jo na voziček, jo peljali po hodniku z visokimi oboki, skozi velika bela vrata in zavili v dvorano z mnogimi lučmi.

Ko so jo privezali in ji v žilo potisnili cevko, je počasi začela izgubljati zavest.

Prikazale so se spet strehe domače vasi Loke pri Šentjuriju, videla je poročni spreved v domači cerkvici, njihov dom na Obrziji, v Paradižu in na Dolu, kuštrave glave njunih sedmih otrok. Najmlajša, črnolasa Pavlinca se je vsak večer zvila v njeno naročje in tako zaupljivo čakala, da ji mama pove pravljico o Goljku in divjem možu.

Ko se je Rok vrnil z vojske, ves zaraščen in z nahrbtnikom na rami, ga sploh poznala ni. Stiskala se je k njej in jokala: »Mama, me bo vzel divji mož? Saj sem bila pridna!«

Še v sanjah je hlipala, ko so jo že pomirili in ji dopovedali, da je to ata. Njen ata, ki se ga sploh ne spominja več!

Polagoma so začele izginjati luči. Valovi Bolske so še zadnjič vzkipele kvišku in okamneli v trenutek večnosti.

Napetost v operacijski dvorani je dosegla vrhunec, ljudje ob njej so si prizadevali na vso moč, da je ne izgubijo.

Elizabetin obraz pa je postajal vse bolj bled, miren in spokojen, dokler se ni docela umiril. Ko je ležala tam drobna in nebogljena kakor prestreljena golobica, je doktor pri njeni glavi še enkrat pogledal na aparaturu, ji potipal vratno žilo in odkimal.

Zdravniki so sneli maske z obraza.

Otožno so peli vaški zvonovi. Vsa dolina je bila polna teh zvokov, težkih, v srce segajočih.

Rok se je kakor pretepena žival vlekel proti župnišču. S povešenimi rameni se je zdrenjal skozi vrata.

Župnik mu je z obema rokama stisnil roko. Dolgo mu jo je podržal in ga zaskrbljeno gledal naravnost v oči.

»Boste zmogli, Rok?« ga je sočutno vprašal, »otroci zahtevajo veliko pozornosti in dela, samemu bo težko!«

Rok je pokimal in požrl solzo.

»Najbolj me skrbi za Pavlinco. Majhno je še, otroče, pa brez mame, ko bi jo najbolj potrebovala! Kaj naj storim, gospod župnik, Elizabeto bomo pokopali v Ljubljani. Vsi otroci ne morejo na pogreb, kaj mi svetujete?«

»Jaz bi rekel, Rok, da najmlajše pustite doma, večji naj pa gredo.«

»Prav ste mi svetovali, gospod župnik. Zvonite vse tri dni, sedmi dan pa dajem za mašo.«

Segel je v žep in s tresočo roko izvlekel bankovce.

Doma se je razlegel jok, kamorkoli se je obrnil. Samo mala Pavlinca, kot da ne bi razumela. Ni si mogla predstavljati, kaj je to pogreb, in to še v Ljubljani. Mesto je bilo zanjo Indija Koromandija, pravljica dežela, kjer na vsakem koraku ponujajo čudežne igračke.

Pocukala je ata za rokav.

»Jaz bi tudi šla na pogreb v Ljubljano!«

»Ne, Pavlinca, premajhna si! Samo večji pojdejo, na vse ne bom mogel paziti!«

»Pa bi šla!« je trmoglavila.

»Boš šla pa takrat, ko bom jaz umrl!«

»Kdaj bo pa še to?«

Ubogi otrok, ga je spreletelo. Saj ničesar ne razume! O, bog, o bog!

V petek popoldne je stal Rok pred svežo jamo na ljubljanskem pokopališču, obkrožen s sorodniki in otroki.

Grmeli so ljubljanski zvonovi, župnikov glas je plaval nad redkimi pogrebci, ko so spuščali Elizabetino krsto.

Rok se je lomil v krču, otroci so neutolažljivo jokali. Stali so tam v prevelikih suknjičih in krilih za odrasle, tako nebogljeni in ubogi, da bi se jih bog usmilil.

»Zbogom, Lizi!« je šepetal Rok, ko je spustil vejico domačega brina v jamo.

»Zbogom, mama!« so jokali otroci.

Potem so zabobnele težke grude na pokrov, kakor vulkanski odmev, kakor glas z onega sveta.

Zvečer, ko so doma sedli za veliko mizo v hiši in prižgali svečko, je Pavlinca zlezla atu v naročje in se zaupljivo obrnila k njemu.

»Kdaj bo pa mama prišla?«

»Otrok,« je zastokal, »mama je zdaj tam gori, kjer migljajo zvezdice, in gleda na nas.«

»Ampak jaz bi jo rada imela tu. Tako jo pogrešam!«

»Stisni se k meni, tudi ostali pridite bliže. Primimo se, bomo molili za mamo!«

Kakor piščančki so se stisnili skupaj, ko se je visoko nad Goljkom prižgala prva zvezda.

»Mamica moja, moja ljuba mamica!« je tenko kot ranjeni vrabček zajokala Pavlinca. O, bog, da se ti strga srce!

Marjanca Kočevar

ŠEST NAJLJUBŠIH IN TRI NOVE¹

BELA KRAJINA

poševno ugaša sonce
kot izzven piščali
brezova okostja
nihajo pod njim

privid v soparici

srebrno se leskečejo
praprotni valovi
drsališča večč
in praprotnih metuljev

v trepetajoči agoniji dneva
se krči kamenje

bodljikava rumena žetev
in bele péče v travi
kot mimikrije cvetov

med brezovimi stebli
plešejo prozorne deklice

kolpa nam srcá poganja

pesek njene tople struge
seda nad jezove

čas peščeni
ki brez konca
teče skozi nas

¹ Šest prvih pesmi je po izboru avtorice njenih najljubših (glej odgovor na peto vprašanje v pogovoru z njo v rubriki *Naš gost*), tri zadnje so novejše.

POJDI, GREVA

pojdi
greva na kaskade mesečine
ti boš igral
čudnega popotnika
in jaz bom tvoja
črna beračica

igrala bova
na najvišji kaskadi mesečine

dva samotna jezdeca noči

ko se bo srebrna pot
umaknila meglenim pajčevinam
se bova utopila

ti v modrem
jaz v zelenem tolmunu

KRISTALIS

kraljica mrzlih noči
in mrzlega imena

KRISTALIS

s poševnimi očmi
pripetimi na zatilje
nedoločljive sintagme
vsaka polovica
govori svoje
prožno navzven
v razsežne polovične elipse
v poljube kačjih strupnikov
torzo poželenja
samo v končičih udov
pobelelih od ivja
ki neprenhoma naletava
na ta zastraženi prag

kam s tem sivkastim vetrom
z vonjem poraženih sokov
ki je tisočletja venel

okrog mojih bokov
kam s tem
posušenim jagodičjem
zaustavljenim pred mojimi usti

kam s to libelo
ki se mi je umestila med oči
polne temnih urokov

kam s tem belim moškim
ki že vekove postavlja
suličaste pregrade
ob moje stopinje

ki sem nerazžarjeni volfram
naložen med plasti
kapilarastih membran v telesu
preboden z daljavami
srebrnih luninih puščic

KASSIOPEA

zimski solsticij
v drgetu
ko me dežuješ
da iščem poti iz vlažnih pokrajin
v sijaj začetka
ko je bil glas
v barvi rukajočega jelena
in telo
drstljiva riba

tipam za ozvezdjem
Kassiopeje

mraz steče skozme
kot reka iz srebra

na skorji vsake zvezde
tvoje ime
da ne zaidem

otipam ga s prsti
in zažari

MRTVI KOT

odvezujem se od stvari
počasi in zadržano

s knjižnih polic
se trgajo listi
odnaša jih na drugo stran
da me počakajo
lepo speti v knjige
ko pridem za njimi

vse stvari postajajo umetnine
kot duchampov pissoire
najbanalneje
so sveti dragulji
vsaka na svojem podstavku
žarijo
tudi tiste
ki sem jih že davno
zavrgla ali razdala
/tudi bisere svinjam/

beli kosmi
snežijo izpod stropa
dogodki pobliskujejo
na strani še tega sveta

očetov obraz je luč
ki osvetljuje
gibljive slike najinega žitja
da najdem priveze
ki se jih oklenem
da ne bi še ne bi še ne bi še

površina je vse bolj gladka
in drsljiva
piruete mi ne ležijo
zemlja se me bolj prijema

stvari me gledajo
z očmi žalostnih živali

glej
tu na robu
mlečna svetloba

in velika modrina
premešani v zenici

zdaj zdaj bo deževalo

PREMIKI

ko iz mojih jantarnih sten
vso noč cveti poezija
sem ob jutrih visoka
kot topoli ob kolpi

dotaknem speče zvezdne ptice
tako robata
jim raztrgam orbite
da se pomeša svet
se skrči v gnezdo
v morsko zvezdo ob oseki

pa pride plima
in je vse kot je bilo
da najdem spet orientir
med dnevom in nočjo
in Vse-mir v stenah
tišine in besed

naselim se v jasnine sanj
da se v sencah ne izgubim
temnejših od oči in čela
in od kamnov s severnega morja

NE-BLIŽINE

en tak večer, ko se lomijo kopja in cedi med.
sklepi vreščijo kot ranjene vevice.
vsa imena sem pomešala (kot Ifigenija drevesa).
zebe me, ker raste Luna
in je več kamenja na nebu. včasih so poti,
po katerih hodim, preširoke, in je,
kot bi hodila po reki in butala z enega na drugi breg.

jutri bi bilo dobro splavati
in narediti križ čez vse bližine,
ki so se sprijele do krvi, izprati DNK,
se napiti izvira, poljubiti ribo iz pramorja

in se brezglavo razcveteti v lokvanj iz zvezd,
kar sem nekoč že bila.

SRCE

zvezde so fosfor
ki gori po nebu
in barva obraze z modrim
iglice se zabadajo v kožo

ledeni dež
me zori v zimo

srce je skodelica
vročega čaja na ognju
ki se mi razliva po udih
da gorijo z rdečim
kot flamenki

in na zidove osamljenih hiš
riše kardiograme
usnulih arkad
mojega mesta

vrt zori v zimo
očetov črni kos spi
sonce v solzi

Lidija Gačnik Gombač

BREZ GLASU SE LOMIJO PLASTI

PRESLICA

Molk bom.
Da se beseda
razrase
v čudež.

V čisto
preslico
zraka.

JEREBIKA

Od sebe stran,
od sebe v noč
letijo listi
jerebike.

»Ne tu ne tam,«
ščebeče zrak,
v deblu nihče več
ne diha.

A ko zagrizem
v trpki plod,
začutim moč:
pod jezikom
kot pri pticah.

TANGO

Trije plesalci
v tankih svetlih oblekah
iz samih kosti,
s kamni iztočenimi
iz oči,

iz suhih nemih oči,
se blodni vrtijo
po grobni mlečni cesti
v prsteno nebo.

Tango brez rok.
Čez oči lok
violine,
čez srce zrkla
kače,
čez usta prsti sonca
zadetega v prsi.
Ne bo orkester mlečnih tipk,
ne bodo roke
čez glavnik
zaigrale brezglavo.

Samo nemi ples.
V izvotljenem rebru
strunasta ženska.
Čez oči črna krinka.
Iz prsi bruha zemlja
v bele čelne kosti.

So nema glasbila.
Trije plesalci
čez lutnjo
drhtijo
v smrtno laneni let.

SVEČA

Nalahno
pritajiti dih.
Zaspati
kakor
sveča.

Stanjšati
se
v
venčni
list
malinovega
cveta.

KAMEN

Pod tihim nebom
kocke so kamnite.
Zlizane od vode
in stopal.
Pod dotiki vetra
zazvenijo,
kot da bi zbudile se iz sanj.

Globoko v zemlji
temelji drhtijo.
Milina kamna,
dihanje potez.
V udih moč
in žametna vablјivost.
Na dvoje
se še ni razdelil svet.

Tista, ki ji
dano je
nespeči
kdaj prestopiti
kamnato telo,
na morje stopi
z lastovičjo glavo,
ne da bi pomislila
na dno.

NEBO

Z zlatim rogom
v čelu
napol speča
razširi roke
in se zavrti.

V rdeči srajci,
ki gori kot sveča,
neba bi se
dotikala
z dlanmi.

Ko sonce zaslepi
svetlobo roga,

pogleda vase
in odreveni.

Zemlja je
brez zraka
in brez vode.
Brez glasu
se lomijo plasti.

JEZIK

Tako se je že
stanjšal dan,
da sploh ne vem,
kako bi z njim.

Zibam ga na vetru,
premišljujem
in ponavljam
ves čas isti gib,
da ne bi splašil se
in kar umrl.

Zvečer si ga
pod jezik položim
in tako zaspiva.
Tuj glas popeva
zaporedje rim,
a tudi to je
zima.

KAPLJA

Kako okroglo je nebo!
V zrak bi legla
in eno misel mlela:
kako leteti je
z neba v nebo
in biti mehka kot čebela.

S krilc pa glasba zazveni
o kaplji,
ki je rožo raztopila.
Na tistem mestu veja zabrsti
z jabolkom
in čisto majhno Evo.

Avgust Gregorčič

V BELI KRAJINI

Že ko smo se sem peljali,
breze smo občudovali,
v soncu zlate krasotice,
razkuštrane lepotice.

Blagor vetru, ki domuje
v krilih njih in prešuštvuje,
jaz pa tu ob dobrem vinu,
okajen pri Samarinu,

gledam njeno kratko krilo.
Komaj je mednožje skrilo,
ni pa skrilo mojih sanj ...

Ah, sedemdeset let je mimo.
Ej, devojka, daj mi vino!

VSE TRAVE SO NJENE ZELENE

Vse trave so njene zelene,
njen veter se skriva med cvetje,
ko njena pomlad gre v poletje,
ptice ostajajo njene.

Ne sliši, da v daljah grmi
in v mraku bliskajo strele,
da v ognjih bi zvezde žarele
iz večno zelenih oči.

DEKLE SANJ IN VETRA

Čudež pomladnega cvetja
je dekle sanj in vetra,
kot pravljica v krošnjah dreves,
privid je, kot angel z nebes.

Skrivnostne so njene oči,
iz njih bliskajo divje strasti,
ki ugašajoč ogenj vzplamte,
do tja, kamor zadnjič se gre.

Žal je le dekle sanj in vetra ...

GLE DAM SONCE TVOJ IH DNI

Sandiju Leskovcu

Gledam sonce tvojih dni,
slišim ptico tvojih sanj,
ko boleče preleti
čas, ki sva verjela vanj.

Čutim tvojo moč dlani,
dušo, ki si jo Lesu dal
ali v baker jo vkoval.

Nisi mrtev, tukaj si.

Smiljan Trobiš

KRKA

Tiho se vališ po svojem načrtu,
smisel imaš
in izlitje.
Si mavrica nad oblaki
in globok tolmun,
oblikovana si in oblikuješ.
Napajaš življenje,
da lahko obstane.
Poješ med drevesi,
bogastev ni konec.
Lepa si in vitka
kakor dekleta,
vzvaloviš kakor njihove prsi
in umiriš se kot njihove duše.
Si tok in odsev
med barvami dna in neba.
Preletavajo te ptice, združujejo bregova.
Oblaki se ne morejo upreti tvoji lepoti,
plavajo v njej.
Skrivnostni gozdovi, veliki molilci,
spremljajo tvojo pot
v harmonijo.
Med tvojimi valovi se sprehajajo duše,
ki pozabijo na vse,
ko se igrajo s tvojimi barvami.
Ko jih oko uzre, zagleda svoje bogastvo.
Gladina se poravna, postane ogledalo,
bregovi se pogovarjajo v njem z oblaki.
Tvoja tišina
je ljubezen, ki zdravi.
Kdo ve,
kdo vse še tava brez čolna
po tvojih valovih?

Vladimir Lamut, *Učiteljica* – portret Marije Batič (por. Hodnik), akvarel, 1956

ALENKA ČERNELIČ KROŠELJ*

LE VKUP (1515 – 2015)

MEDINSTITUCIONALNI PROJEKT
ZA POL TISOČLETJA

Letos je minilo 500 let od prvega vseslovenskega kmečkega upora². Le redko imamo možnost obeležiti tako pomembne obletnice, ki zaokrožujejo pol tisočletja življenja našega območja. Tako smo se številne ustanove in posamezniki na podlagi zavedanja pomena naporov naših prednikov združili v vseslovenski medinstitucionalni projekt, v katerem smo z različnimi pogledi in dejavnostmi obeležili 500-letnico velikega dogodka. Program, ki ga je koordiniral *Posavski muzej Brežice*, je nastal v tesnem sodelovanju z *Arhivom Republike Slovenije*, *Gimnazijo Brežice*, s *Kozjanskim parkom Podsreda*, *Kulturnim domom Krško* z njegovima enotama *Mestni muzej Krško* in *Grad Rajhenburg*, *Narodnim muzejem Slovenije*, oddelkom za etnologijo in kulturno antropologijo ter oddelkom za zgodovino ljubljanske *Filozofske fakultete*, *Osnovno šolo Brežice*, s *Pokrajinskim muzejem Celje*, *Pokrajinskim muzejem Kočevje*, *Slovensko matico*, z *Zgodovinskim arhivom Celje* in *ZRC SAZU – Zgodovinskim inštitutom Milka Kosa*, republiškim *Zavodom za šolstvo* ter z drugimi strokovnjaki, med katerimi je treba posebej omeniti zgodovinarja Borisa Hajdinjaka, profe-

Logotip projekta – avtorica Vesna Zakonjšek.

sorja na *Prvi gimnaziji Maribor*, ki je bil med pobudniki in spodbujevalci projekta.

Ravno s povezovanjem in skupnimi naporji se je začelo burno 16. stoletje, ki ga poleg boja za staro pravdo zaznamujejo veliki dosežki Primoža Trubarja in Jurija Dalmatina ter različni dogodki, ki so postavili temelje naroda, jezika in slovenske istovetnosti. Obletnica se je tako z zgodovinskimi dejstvi kot s konceptom in programom projekta vključila tudi v sodobnost. V kontekstu dogodkov zadnjih let v Sloveniji, ki so povezani tudi s še vedno enim izmed ključnih družbenih vprašanj, namreč, koliko je ljudstvo subjekt, koliko pa objekt politike, je ta bila obletnica gotovo odmevna, predvsem pa pomembna. Zaradi prvih natisnjenih slovenskih besed (...leukhup, leukhup, leukhup, leukhup woga gmaina oziroma le vkup, le vkup, le vkup, le vkup uboga gmaina ...) je kmečki upor leta 1515 tudi eden od najpomembnejših dogodkov slovenske zgodovine, čeprav morda manj znan.

Skupaj smo zasnovali več vej programa, v katerem so se prepletali znanstveni, strokovni, pedagoški in andragoški programi, katerih cilj je bil predstaviti samo zgodovino in oblikovati ter izva-

* Direktorica brežiškega *Posavskega muzeja* Alenka Černelič Krošelj je bila vodja in koordinatorka projekta. (Opomba urednika)

2 Med slovenskimi kmečkimi upori gre posebno mesto kmečkemu uporu iz leta 1515, ki ga ne gre zamenjevati s kasnejšim uporom Matije Gubca (1573). Predstavlja je eno izmed temeljnih prelomnic v slovenski zgodovini in prvi korak na poti do kasnejšega slovenskega narodnega prebujenja v 19. stoletju. V petmesečnem uporu je na območjih Kranjske, Štajerske in Koroške sodelovalo približno 80.000 upornih podložnikov oziroma desetina tedanjega prebivalstva. Glede na svoj obseg, število upornikov in trajanje velja za največjega. Zgodovinarji ga uvrščajo med kmečke upore, ki niso bili uperjeni zgolj proti posameznemu zemljiškemu gospostvu, temveč tudi proti fevdalizmu kot družbenemu sistemu. (Opomba urednika)

Puntarski časopis in priponke z logotipom ter grad Brežice. (Fototeka Posavskega muzeja Brežice)

jati raznovrstne povezovalne dejavnosti na različnih koncih Slovenije z raznovrstnimi programi.

Po prvih dogovorih so se predstavniki vseh ustanov srečali 19. novembra 2014 in zasnovali projekt, poimenovan *Le vkup 1515 – 2015*. Za vodenje in koordiniranje projekta so pooblastili brežiški Posavski muzej, saj so tudi Brežice bile eno izmed najpomembnejših žarišč upora. Hkrati je to edini muzej s stalno zbirko o kmečkih uporih 16. stoletja, pri čemer je upor iz leta 1515 predstavljen le v manjšem delu, večina razstave avtorice Vlaste Dejak, kustosinje zgodovinarke Posavskega muzeja, pa je posvečena najbolj znanemu uporu – hrvaško-slovenskemu uporu leta 1573.

V imenu vseh je Posavski muzej za častno pokroviteljstvo zaprosil predsednika republike Boruta Pahorja, ki je to tudi sprejel.

Projekt je denarno podprlo Ministrstvo za kulturo, posamezne deleže pa so prispevale občine oziroma ustanoviteljice sodelujočih ustanov, pokrovitelji in same ustanove.

ZASNOVA IN OBLIKOVANJE LOGOTIPA

Vsi snovalci in sooblikovalci projekta so se strinjali, da mora biti projekt opazen in prepoznaven, pri čemer je nujno, da ima tudi svoj logotip. Iz ziv je sprejela arhitektka Vesna Zakonjšek iz Kozjanskega parka. Po preučitvi zgodovinskih dejstev in projekta je za izhodišče izbrala v nemščini spisani letak *Ain neues lied von den kraynnerischen bauern* (Nova pesem o kranjskih kmetih). Namreč, na letaku, ki so ga leta 1515 natisnili na Dunaju, so natisnjene prve slovenske tiskane besede, in sicer geslo »Stara prauđa« ter puntarski bojni klic »Leufhup, leufhup, leufhup, leufhup woga gmaina«. Ravno dejstvo o prvih slovenskih tiskanih besedah je postalo pravo izhodišče za pripravo logotipa. Na osnovi digitalne kopije izvirnika, ki ga hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, je avtorica razbrala tipografijo besed, črke izrisala in jih skušala čim bolj približati obliki črk na omenjenem letaku. Obdržala je črno barvo črk ter dodala rdečo pri dodanih letnicah in delu začetne črke L kot simbol upora. Logotip je bil prvi znak skupnega projekta, z uporabo pa je tako, kot je bilo načrtovano, prevzel nalogo zagotavljanja prepoznavnosti projekta samo z »enim pogledom«.

LIKOVNO-DIGITALNI NATEČAJ ZA OSNOVNE IN SREDNJE ŠOLE

Posavski muzej in Osnovna šola Brežice sta s podporo novomeške enote Zavoda za šolstvo februarja letos razpisala likovno-digitalni natečaj na temo *500 let slovenskega kmečkega upora 1515 – »Le vkup, le vkup, uboga gmajna«*. Kot povezava med takratnimi novimi komunikacijskimi načini in današnjimi smo si ga zamislili in izvedli v digitalni obliki, odziv šol, mentorjev in mladih avtorjev pa je bil odličen. Njihovo likovno razstavo smo v Viteški dvorani Posavskega muzeja odprli 16. maja 2015³, do jeseni pa je privabila več kot 200 obiskovalcev. Krajši kulturni program ob odprtju sta pripravili Osnovna šola Brežice in njihova gostujoča šola Základné školy Dobruška iz Republike Češke.

Vsi udeleženci so prejeli priznanja in značko z logotipom projekta, šole pa so prejele tudi nagrado – brezplačno vstopnico za skupino ali razred ter delavnico na temo kmečkih uporov v Posavskem muzeju. Na razstavi je sodelovalo: Osnovna šola Bizeljsko (mentorica Tanja Plevnik), Osnovna šola Brežice (mentorica Mojca Barbič), Osnovna šola Bršljin (mentorica Vilma Petelin), Osnovna šola Globoko (mentorica Mojca Barbič) in Osnovna šola Maksa Pleteršnika Pišce (mentorica Tanja Plevnik). Sodelovale so tudi srednje šole: Ekonomska in trgovska šola Brežice (mentor Alojz Konec), Gimnazija Brežice (mentor Alojz Konec), Srednja šola Metlika – Šolski center Novo mesto (mentorica Aleksandra Matjašič), Ekonomska šola Novo mesto (mentorica Tamara Rifelj), Gimnazija Novo mesto (mentorica Jasmina Žagar) ter Srednja zdravstvena in kemijska šola Novo mesto – Šolski center Novo mesto (mentorica Tadeja Lamut). Skupno je sodelovalo osem mentorjev in 157 mladih likovnih navdušencev, ki so izdelali 105 likovnih del. Izbrana dela smo objavili v posebnem Puntarskem časopisu.

Ravnateljica Osnovne šole Brežice Marija Lubšina Novak je v njem zapisala, »da sta zavoda, ki jima ni vseeno, kakšno znanje in vrednote bodo imeli današnji mladostniki, ..., učencem in dijakom ter posredno tudi lokalni skupnosti s skupnim nasto-

Franjo Stiplovšek, Puntarja na razstavi med letoma 1957 in 1987. (Hrani Posavski muzej Brežice)

pom nastavila ogledalo, kako je treba sodelovati pri pripravi zahtevnejših projektov in pri približevanju zahtevne tematike – kot so kmečki upori – mladim, ki odraščajo v povsem drugačnem svetu od takratnega.«

RAZSTAVI V POKRAJINSKEM MUZEJU KOČEVJE IN POKRAJINSKEM MUZEJU CELJE

Omenjena muzeja sta v svoj program uvrstila tudi novi občasni razstavi. Najprej so 23. aprila v kočevskem muzeju odprli razstavo *Leukhup, leukhup woga gmaina, 500 let slovenskega kmečkega upora 1515*, za katero so besedila prispevali Mihael Petrovič, Vesna Jerbič Perko in Ivan Kordiš, ki je predstavil levji delež vsebine. Hkrati so izdali katalog, ki na 56 straneh po uvodu in predstavitvi slovenskega ozemlja v 16. stoletju seznanja z vzroki za upor in samo »potjo« v upor.

Celjski muzej pa je svojo razstavo, delo Damirja Žeriča, odprl 4. junija. Za njen naslov *Kri bo te-*

³ Razstava je odprta do konca leta.

Udeleženci Poletne grajske dogodivščine na puntarskem pohodu po Brežicah. (Fototeka Posavskega muzeja Brežice)

kla za svobodo zlato so vzeli iz Aškerčeve pesnitve *Znamenja na nebu*, prve v ciklu epskih balad, ki so jih z naslovom *Stara pravda* objavili leta 1888.

Na razstavi so besedilno zajeli ves potek dogajanja. Osrednjo pozornost pa posvetili prej omenjenemu letaku in rodoslovnemu debelu plemiške rodbine Herberstein. Na njem so upodobljeni vojaški dosežki, s katerimi so se odlikovali posamezni člani rodbine, med drugim tudi spopad Herbersteinove vojske s puntarji pod celjskim Starim gradom julija 1515. Tudi drugi razstavljeni predmeti so povezani s celjskim prostorom, razstava pa je na ogled do prihodnjega poletja.

Na obzidju pri celjskem vodnem stolpu so 22. oktobra postavili spominsko ploščo in z njo počastili spomin na tamkajšnjo odločilno bitko ter na prve natisnjene slovenske besede.

PUNTARSKI ČASOPIS

Natanko pol tisočletja po 11. juniju 1515, ko je Maksimiljan I. s posebno listino prepovedal upor-

niško gibanje v vseh treh deželah, je 11. junija 2015 izšel *Puntarski časopis* z uvodnikom zgodovinarja in poznavalca dogodkov 16. stoletja na našem in širšem ozemlju, Vaska Simonitija. Časopis, ki so zasnovali predstavniki pri projektu sodelujočih ustanov, je izšel kot priloga regionalnega štirinajst dnevnika *Posavski obzornik*, ki ga izdaja krški *Zavod Neviodunum*. Prejela so ga vsa gospodinjstva v Posavju – teh je približno 37.000, posebej pa so natisnili še 10.000 izvodov, ki so jih razdeli med ustanove in šole ter ob posameznih priložnostih.

Časopis je izšel na osmih straneh, vsaka pa strnjeno predstavlja del znanih in novih podatkov o uporabi ter navedenem obdobju. V časopisu so bile med drugim navedene tudi stalne in občasne razstave, likovno-digitalni natečaj, posamezni deli projekta – predvsem *Puntarska pot*, terenska raziskava študentov oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo ter znanstveni simpozij.

PREDSTAVITEV, RAZNOVRSTNI PROGRAMI, POLETNA GRAJSKA DOGODIVŠČINA IN PUNTARSKA POT

Najbolj se je predstavljanja kot koordinator projekta na različne načine lotil *Posavski muzej*, kjer smo za izhodišče omenjene dejavnosti izbrali risbo svojega prvega ravnatelja in akademskega slikarja, Franja Stiplovška. Njegova risba puntarjev je sicer del tamkajšnje stalne razstave o uporabi, ki so jo postavili med letoma 1957 in 1987.

Stiplovšek je narisal puntarja v pogovoru, njegova risba pa simbolizira tudi dvogovor med preteklostjo in sedanjostjo, med različnimi obdobji in ljudmi. Po Stiplovškovi risbi so skupaj z zunanjo sodelavko in kustomografino Ireno Ino Čebular zasnovali in izdelali tudi dva puntarska kostuma in vanju odeli dva sodelavca. Izdelali so še predstavitveni prenosni pano (pingvin) in predstavitveni letak v obliki pobarvanke – dveh puntarjev, ki na prvi strani predstavljata osnovne podatke o uporabi, na drugi pa so bili predstavljeni osrednji deli projekta in muzejska ponudba. Kostumirana puntarja sta se nato večkrat predstavila, med drugim tudi na odmevni prireditvi ob 500-letnici omenjenega upora v Slovenskih Konjicah, ki jo je samostojno pripravil tamkajšnji zavod za turizem.

Pri predstavljanju so bili tudi posebej uspešni z brežiško petdnevno *Poletno grajsko dogodivščino*, ki je privabila več kot 50 udeležencev, ki so se kot puntarji med prepevanjem znane *Puntarske pesmi* – z besedilom Mileta Klopčiča in uglasbitvijo Rada Simonitija – sprehodili po Brežicah. Priredili so tudi dvodnevno *Jesensko grajsko dogodivščino*, s katero so predstavili nekdanje kmečko življenje.

V okviru predstavitve projekta so še s sodelovanjem brežiškega *Društva zbirateljev Verigar*, pošte in domače občine pripravili izdaji poštne znamke in pisemske ovojnice ter priložnostni poštni žig. Vse je oblikovala Vesna Zakonjšek iz Kozjanskega parka. Obiskovalcem so ponudili tudi dve vrsti priponk.

Ob 500-letnici omenjenega največjega slovenskega kmečkega upora so v *Posavskem muzeju* 19.

junija pripravili tudi osrednjo državno slovesnost in za slavnostnega govornika izbrali prej omenjenega zgodovinarja Simonitija. Pred slovesnostjo pa so na temo tega upora in novih dognanj priredili predavanje *Kmetje nimajo niti vzroka niti pravice za pritožbe* Borisa Hajdinjaka.

Med različni spremljevalnimi prireditvami je potrebno omeniti še *Puntarsko pot* oziroma dvodnevno strokovno ekskurzijo, povezano s temo 500-letnice vseslovenskega kmečkega upora, znanstveni simpozij⁴ z vodilnimi strokovnjaki različnih področij – zgodovine, etnologije, umetnostne zgodovine in muzeologije, ki so ga 9. in 10. novembra pripravili v malem avditoriju *Posavskega muzeja*, ter terensko raziskavo študentov etnologije in kulturne antropologije z naslovom *Kmetje Posavja in Kozjanskega med spomini in izzivi sodobnosti*.

Terensko raziskavo so pripravili *Posavski muzej*, *Kozjanski park* in oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo *Filozofske fakultete* v Ljubljani. Z njo so želeli iz prve roke ugotoviti, kako posavski in kozjanski kmetovalci – in ti, ki so na kmetijah odraščali ter ne kmetujejo več – razumejo preteklo in sodobne dejavnike kmetovanja. Študenti so svoje sogovornike najprej vprašali o njihovih spominih na domače kmetije in kako so se te spremenile. Spraševali so o nekdanjem delu z zemljo in živino in primerjavi s sodobnim kmetovanjem. Dotaknili so se sodobnih ukrepov na področju kmetovanja, pa tudi evropske kmetijske politike kot pomembnega usmerjevalca kmetijskega razvoja. Zanimalo jih je še, kaj kmetje menijo o vse bolj prisotnem ekološkem kmetovanju. Ne nazadnje pa so iskali tudi odgovore na vprašanja, kakšen ugled imajo kmetje v sodobni slovenski družbi, kako svoj družbeni status opisujejo sami in kako ugled kmečkega poklica oblikuje njihovo samozavest. Izide njihovega dela bo v zborniku, ki izide prihodnje leto, povzel mentor Miha Kozorog.

⁴ Simpozij so sooblikovali *Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU*, oddelek za zgodovino *Filozofske fakultete* v Ljubljani, *Slovenska matica* in *Posavski muzej*. Zbornik bodo izdali prihodnje leto.

Prizor s puntarji na osrednji slovesnosti. (Fototeka Posavskega muzeja Brežice)

SKLEP IN NADALJEVANJE PROJEKTA

Projekt obeležnja prvega vseslovenskega kmečkega upora je v uspešno zgodbo povezal različne ustanove, ustvaril raznovrstne programe, ki so prav tako z raznovrstnimi metodami predstavili dogajanje leta 1515 in ga povezali z aktualnimi dogodki ter s sodobnostjo. Projekt je združil različne, a sorodne ustanove, katerih sodelovanje je omogočilo in razvilo nove in boljše rezultate. Med njimi je tudi uvrstitev teme na državno tekmovanje iz zgodovine tako za osnovne kot za srednje šole. Prav to bo v organizaciji *Gimnazije Brežice* in *Društva učiteljev zgodovine 2.* aprila prihodnje leto potekalo prav v Brežicah.

Zasnovani program smo v celoti izvedli in mu dodali različne dejavnosti, hkrati pa smo predvsem dosegli naše cilje – povezovanje, združevanje znanja, veščin, zamisli, skupno predstavljanje prizadevanj prednikov in še vedno prisotna vprašanja. S projektom *Le vkup 1515 – 2015* smo zaznamovali vse leto 2015 in upamo, da bo skozi doseženo odmeval še naprej.

Viri:

- Gradivo projekta *Le vkup 1515 – 2015*. Hrani Posavski muzej Brežice.
- *Puntarski časopis Le vkup 1515 – 2015*, 11. junij 2015, Posavski muzej Brežice in Zavod Neviodunum.

Naslovnica kataloga. (Foto: Rasto Božič)

VSE NJEGOVE POTI SO VODILE H KNJIGI IN KNJIŽNICI

Ob 100-letnici rojstva Boga Komelja, nestorja dolenjskega knjižničarstva

»Ko sem dobil dekret, ni bilo razen dekreta pravzaprav ničesar: ne knjig, ne prostora, ne ljudi. Treba je bilo začeti iz nič.«

Tako je čase ustanavljanja *Študijske knjižnice* v Novem mestu označil Bogo Komelj, ki so ga leta 1946 postavili za njenega prvega upravnika. Poleg predanega vodenja *Študijske knjižnice* je veliko truda vložil tudi v razvoj ljudskih knjižnic na Dolenjskem. Posvetil se je razvoju domoznanske dejavnosti, mreže krajevnih knjižnic in novomeško knjižnico povzdignil v eno najbolj prepoznavnih knjižnic v vsem slovenskem prostoru.

O Komelju pravimo, da je bilo njegovo življenje posvečeno knjigi. Njegovo navdušenje je še posebej veljalo pridobivanju in urejanju redkega ter dragocenega gradiva, kot so stari tiski, rokopisi, slikovno, kartografsko in drugo neknjižno gradivo. Prav zaradi njegove osebne naklonjenosti in veliko vloženega dela v posebne zbirke so ta oddelek po njegovi smrti poimenovali za *Posebne zbirke Boga Komelja*. Z veliko vnemo se je posvečal postavljanju številnih razstav, publicističnemu in uredniškemu delu ter kulturnemu razvoju Novega mesta in Dolenjske. Za svoje izjemno zavzeto delo na področju knjižničarstva in kulture so ga večkrat nagradili, med drugim s Čopovo diplomom in Trdinovo nagrado.

Bogo Komelj se je rodil 25. maja 1915 v Novem mestu materi Frančiški in očetu Ivanu, ki sta se v Novo mesto preselila s Primorske, ukvarjala pa sta se s prodajo sadja in zelenjave. V revni družini so bili poleg najstarejšega Boga še trije otroci: Ivan (Drago), kasnejši umetnostni zgodovinar, Joža in

Bogo Komelj v novomeški knjižnici spomladi 1981. Knjigam, knjižničarstvu in novomeški knjižnici se je zavezal za vse življenje. (Hrani Knjižnica Mirana Jarca, foto: France Modic)

Lija. Čeprav so bili starši preprosti ljudje, so veliko brali, posebno mati, ki je verjetno najbolj vplivala na to, da se je v otrocih tako zgodaj zbudila ljubezen do knjige. Dr. Milček Komelj, sin Boga Komelja, se takole spominja svojega otroštva: »Doma je oče v prostem času samo bral. Kadar je bila pri nas njegova mama, je sedela ob očetu v naslanjaču in tudi ona prav tako ves čas brala, in zdi se mi,

Komeljeva otroška leta v Novem mestu. Mama Francka s štirimi otroki, Bogom (v sredini), Ivanom, Jožo in Lijo. (Last Marine Komelj)

da nas je najlepše povezoval prav ta bralni molk (medtem ko televizija s hrupom tako družinsko harmonijo samo uničuje).¹

Po končanem 5. razredu osnovne šole se je Komelj jeseni 1927 vpisal na novomeško gimnazijo in na njej leta 1937 maturiral. Po maturi se je vpisal na *Pravno fakulteto* v Ljubljani. Verjetno si je ta študij izbral tako kot številni drugi zato, ker je bilo pravo možno študirati tudi, če nisi bil vse šolsko leto v kraju študija. Toda po tretjem semestru je študij prekinil in odšel k vojakom. Sam je v uslužbenki mapi omenil, da je to storil zaradi pomanjkanja denarja. Sprva je služil v šoli za rezervne oficirje v Sarajevu, nato pa v Zemunu, kjer je 27. marca 1941 doživel Simoničev puč in kmalu zatem bombardiranje Beograda. Ob splošnem razsulu stare jugoslovanske vojske je 8. aprila padel

v nemško ujetništvo. Po mučni hoji in vožnji je preko Bolgarije in Madžarske z drugimi ujetniki prispel v Mühlberg ob Labi. Od tam je s pomočjo Francozov pobegnil in se s hrvaškim transportom 15. avgusta 1941 vrnil v Novo mesto. Že dan kasneje se je povezal z *Osvobodilno fronto (OF)* in poverili so mu skrb za organizacijo prehrane *Partizanskih odredov Slovenije* na Dolenjskem. Italijani, ki so kmalu po svojem prihodu nameravali v Novem mestu obnoviti delovanje knjižnice, so hoteli Komelja kot nekdanjega knjižničarja postaviti za vodjo knjižnice, vendar je ta, kljub pritisku, to odklonil. Verjetno je to prispevalo k temu, da je bil od 1. maja 1942 do 30. aprila 1943 interniran, in sicer v Anconi, Bologni in Piacenzi. Po kapitulaciji Italije se je 1. septembra 1943 vrnil v Novo mesto in se znova kot aktivist vključil v delo *OF*.

Ker je postal varuh knjižnic in arhivov na osvobojenem ozemlju, so ga oprostili mobilizacijskih dolžnosti. Ob nemški ofenzivi so ga spet ujeli (30.

¹ Milček Komelj, *Spomini na očeta in novomeško študijsko knjižnico, Bogo Komelj (1915 – 1981) – ob devetdesetletnici rojstva*, Knjižnica Mirana Jarca, Novo mesto 2005.

Bogo Komelj za svojo delovno mizo v knjižnici. (Hrani Knjižnica Mirana Jarca)

oktobra 1943) in odpeljali v Nemčijo. V nemškem taborišču je preživel čas od 1. novembra 1943 do 15. maja 1945. V Novo mesto se je vrnil 29. maja 1945.

Takoj po vrnitvi v domovino se je vključil v živahno povojno življenje in 1. junija 1945 nastopil službo pri *Komisiji za ugotavljanje škode na kulturnih in zgodovinskih predmetih Slovenije*. Leta 1946 je opravljal tudi posle predsednika *Okrožnega zbirnega centra* v Novem mestu in bil zaupnik *Zavoda za varstvo spomenikov Slovenije*, 1. januarja 1946 pa so ga z dekretom imenovali za upravnika novomeške Študijske knjižnice. Opravil je petmesečni knjižničarski tečaj v Ljubljani ter na novem delovnem mestu ostal do upokojitve 30. junija 1978, torej 32 let. Vendar je po upokojitvi še zahajal v knjižnico, kjer je pogodbeno dve uri dnevno opravljal delo vodje njemu tako ljube posebne zbirke. Poleti 1981 je zbolel na srcu in se zatekel po pomoč v novomeško bolnišnico, kjer je 18. septembra sklenil svoje bogato in plodno življenje. Poko-

pali so ga na novomeškem pokopališču v Ločni, leta 2014 so žaro z njegovim pepelom premestili v družinski grob na pokopališču v Vnanjih Goricah pri Ljubljani.

Komelj se je že zelo zgodaj seznanil s knjižničarskim poklicem. Leta 1927 je kot dvanajstletni gimnazijec začel pomagati v *sokolski knjižnici*, naslednici knjižnice *Narodne čitalnice* v Novem mestu. Vsa leta do odhoda k vojakom, jeseni 1940, se je z veliko vnemo posvečal knjižničarskemu delu. Ko se je septembra 1943 vrnil iz italijanske internacije, ga je Franc Pirkovič imenoval za varuha knjižnic in arhivov na osvobojenem ozemlju, Ivo Pirkovič pa mu je dal navodila za delo in ga seznanil z organizacijo knjižnic po osvoboditvi. Komelj je v dveh mesecih zbral vse arhive in ogrožene knjižnice ter jih prepeljal na osvobodeno ozemlje. Takoj zatem pa so na osvobodeno ozemlje vdrli Nemci in preprečili, da bi se Komelj knjižničarstvu na Dolenjskem bolj posvetil že med vojno in tako poma-

Mlada družina na sprehodu po Novem mestu leta 1955: Bogo Komelj, žena Marina, starejši sin Milček in mlajši Janez v vozičku. (Last Marine Komelj)

Bogo Komelj predstavlja tedanjim visokim političnim gostom, generalu Aleksandru Rankoviču in spremstvu, ob obisku Novega mesta leta 1960, dragocene knjižne redkosti. (Hrani Knjižnica Mirana Jarca)

gal uresničevati naloge, ki jih je *OF* predvidela na tem področju.

Po koncu vojne so torej Komelja postavili za upravnika novomeške Študijske knjižnice. Dekret pa so mu izročili, še preden so poleg drugih knjižnic z odlokom *Ministrstva za prosveto* 1. marca 1946 pravno ustanovili tudi novomeško.

Knjižnica je dobila skromne prostore v stavbi novomeške osnovne šole², in sicer v traktu, kjer so stanovale učiteljske družine. Oprema je bila skrajno preprosta, saj so bile, na primer, v čitalnici namesto stolov in miz obiskovalcem na voljo le preproste klopi iz nepobarvanega lesa, kakršne so bile takrat v rabi le v najbolj preprostih menzah ali podeželskih krčmah. Tudi delovna moč je bila nekaj let poleg upravnika samo še učiteljica Nada Serajnik, ob koncu leta 1949 pa se jima je pridružila Neli Koštial. Stanje se je le počasi izboljševalo. Na Prešernov dan leta 1953 so knjižnico na lastno po-

budo poimenovali po pesniku, pisatelju in dramatik Miranu Jarcu, boljše možnosti za delo pa je dobila, ko ji je po dolgoletnem Komeljevem prizadevanju uspelo dobiti prostore v stavbi nekdanjega *okrožnega sodišča* na Cesti komandanta Staneta oziroma Na vratih³, kasneje pa še sosednjo stavbo nekdanjega *okrožnega glavarstva*.

Komelj si je kot upravnik knjižnice vsa leta prizadeval, da bi uresničil njene temeljne naloge, da bi s knjigo prodrli v vse možne kraje in da bi bila dostopna vsem slojem prebivalstva. Tako sta poleg *Študijske*, leta 1962 priključene *Ljudske* in leta 1964 novoustanovljene *Pionirske knjižnice* ter matične službe nastala še tako imenovana posebna zbirka in oddelek za domoznansko bibliografijo Dolenjske z registrom pomembnih javnih delavcev Dolenjske, kartoteko dolenjskih naselij in tekočo bibliografijo aktualnih člankov (kot informacijski vir zlasti za dijake). Komelj je dal pobudo

2 Zdaj Osnovna šola Center.

3 Zdaj Rozmanova ulica.

tudi za nastanek potujoče knjižnice, kar so uredili že za časa njegovega naslednika. Komelj se ni zadovoljil samo z razvojem Študijske knjižnice, temveč je ves povojni čas spodbujal nastajanje in skrbel za razvoj ljudskih knjižnic na Novomeškem in v Beli krajini. Na Dolenjskem je le malo knjižnic, ki bi začele delovati brez njegove pomoči. S podporo oblasti pa tudi z denarjem – zbranim med ljudmi – mu je uspelo ustanoviti sto ljudskih knjižnic s približno 100 do 150 enotami knjižnega fonda. V njih so delali prostovoljci, ki za svoje delo niso bili ne plačani ne pohvaljeni, zato so se obdržale le tiste ljudske knjižnice, kjer so delali entuziasti, ki so želeli osveščati s kakovostnimi knjigami. Za knjižničarje teh ljudskih knjižnic je Komelj v Študijski knjižnici priredil knjižničarske tečaje. Uvedel je tudi (v lastni ustanovi) centralni katalog dolenjskih knjižnic in tako poskrbel z medknjižnično izposajo za dostop do dragih in redkih knjig na Dolenjskem.

Ko so Komelja imenovali za upravnika Študijske knjižnice, mu je bilo 31 let. Sicer je v knjižnicah delal od svoje rane mladosti, vendar za vodstveno delo ni imel izkušenj. Kmalu pa se je pokazalo, da je bila izbira zelo primerna. Knjižni fond se je naglo bogatil s pomočjo obveznega izvoda (ta je bil prekinjen med letoma 1953 in 1960), lepa pridobitev pa je bil tudi del bogate gimnazijske knjižnice, ki jo je dobila novomeška Študijska knjižnica. Vendar je treba priznati, da je prav pri pridobivanju gradiva Komelj pokazal izjemne sposobnosti. Bil je iznajdljiv ne samo pri iskanju knjig in rokopisov, marveč tudi pri iskanju denarja ter mecenov. Imel je široko obzorje in je zlasti dobro poznal kulturno zgodovino; ljudi je znal navezati nase in si pridobiti njihovo zaupanje. Pod njegovim vodstvom se je knjižnica, posebno potem, ko se je sredi petdesetih let prejšnjega stoletja preselila iz osnovne šole v dve stavbi, razvila v bogato, sodobno organizirano ustanovo, znano ne samo na Dolenjskem, marveč tudi širše po Sloveniji. V Novo mesto so prihajali po študijsko gradivo študenti in raziskovalci z vseh koncev Slovenije, prav tako so si ljudje od vsepovsod radi ogledovali razstave in knjižnične prostore, polne slik in drugih zanimivosti, ter prisluhnili izobraženemu in ustrezljivemu upravniku, ki se kljub zaposlenosti nikoli

Bogo Komelj in sodelavki Jožica Barbič ter Nataša Petrov ob odprtju razstave o Ivanu Cankarju v Ljudski knjižnici v Metliki leta 1976. (Hrani Knjižnica Mirana Jarca)

ni branil obiskov in pogovorov. Novomeška knjižnica je v določenem trenutku postala znano zbirališče slovenskih kulturnikov in umetnikov, med katerimi so bili Anton Slodnjak, Dušan Moravec, Marjan Mušič, Vladimir Lamut, Severin Šali, Anton Podbevšek, Ilka Vašte, Josip Wester, Marjan Kozina, Alojz Gradnik in mnogi drugi.

Bogo Komelj je slovel kot nekakšen »dolenjski leksikon«. Vse življenje je veliko bral in so ga zanimala mnoga področja človeške dejavnosti, hkrati ga je odlikoval nadpovprečno dober spomin in je lahko svetoval številnim obiskovalcem, predvsem pa dijakom in študentom. Pri dajanju informacij je bil vedno prijazen, potrpežljiv, požrtvovalen, skratka tak, kakršen knjižničar mora biti.

Ko je Komelj leta 1976 izdal publikacijo *Trideset let Študijske knjižnice Mirana Jarca*, nekaj obračun svojega dela, je knjižnica štela naslednje oddelke: študijski oddenek, oddenek za katalogizacijo, oddenek za domoznansko bibliografijo Dolenjske, posebno zbirko, spominsko sobo igralca Janeza Cesarja z njegovo celotno knjižnico, oddenek ljudske in pionirske knjižnice. Zaposlenih je bilo 17 uslužbencev: dve snažilki, administratorica, računovodkinja, knjižnični tehnik, knjižnični tehnik-pripravnik, dva višja knjižničarja, višji knjižničar-pripravnik, dva bibliotekarja, pedagoški svetovalec, upravnik ter honorarno še dve upokojenki.

Podelitev Trdinovih nagrad leta 1955. Komelj, član komisije za podelitev Trdinovih nagrad (sedi skrajno desno), s Trdinovimi nagradenci: arhitektom Marjanom Mušičem, Henrikom Novakom – *Kulturno umetniško društvo Stopiče*, Zlato Visenjaki-Vašte, ki je nagrado sprejela za pisateljico Ilko Vašte, Adolfom Grumom – *Kulturno umetniško društvo Trebnje*, profesorjem Janezom Logarjem. Na fotografiji pred Študijsko knjižnico so še Janko Jarc, Severin Šali, Lojze Kastelic in drugi. (Hrani Knjižnica Mirana Jarca)

V novomeški knjižnici skoraj ves čas njenega obstoja deluje tudi »posvečeni prostor« – *Posebne zbirke Boga Komelja*. To je prava mala zakladnica slovenske pisne, slikovne in druge premične kulturne dediščine. Ob vsem svojem upraviteljskem delu je Komelj s posebnim žarom in zavzetostjo zbiral rokopise slovenskih književnikov, celotne literarne in osebne zapuščine mnogih znamenitih Slovencev, dragocene redke knjige, ekslibrise, knjižne ilustracije, fotografije Novega mesta in dolnjskih krajev, gradov, cerkva ter ljudi, razglednice, podobice, zemljevide, notno gradivo, spominke predmete, tisk NOB, drobne tiske ... Tako so nastale vzorno urejene *Posebne zbirke*, ki zdaj štejejo preko 100.000 enot dragocenega knjižnega in neknjižnega gradiva. Ta mali muzej raznovrstnega gradiva je lahko ustvaril le človek, ki je pač znal prepoznati zgodovinsko vrednost vseh teh enkratnih stvari, ki so v nemalo slučajih ležale zavr-

žene po podstrešjih propadajočih hiš ter po gradovih, požganih med drugo svetovno vojno. Mnogokrat jih je rešil pred uničenjem, pa naj je šlo, na primer, za pomemben prvotisk ali plakat gasilske veselice s tombolo v kateri od dolnjskih vasi. To so velike in majhne reči, katerih prava vrednost se velikokrat pokaže šele kasneje. Tako je razmišljal Komelj, ko je z njemu lastno ljubeznijo do knjig in vsega slovenskega kulturnega izročila ter mnogim težavam in preprekam navkljub »spravljal vkup« vse to posebno gradivo.

Začetni fond sicer korenini v imovini *Okrožnega zbirnega centra*, povečeval pa se je predvsem z darovi, nakupi in zapuščinami znanih ljudi, ki so te posebne zbirke močno obogatili. Komeljeva miza je bila vedno polna knjig, dragocenih listin, razglednic, ki jih je veliko pridobil z osebnim angažiranjem, in nikomur ni dovolil, da bi to goro knjig premikal. Zaposleni so v šali večkrat dejali: »Tovariš

upravniki bi morali imeti mizo dolgo od knjižnice do Windischerja!⁴ Milček Komelj pa je zapisal: »Kot pravo svetišče se mi je zdela železna blagajna z največjimi knjižnimi dragocenostmi, ki jih je oče pred obiskovalci jemal v roke kot svetinje ...«⁵

Njegovo posebno naklonjenost tovrstnemu gradivu dokazuje tudi njegova že omejena honorarna zaposlitev po upokojitvi, saj se je opredelil za delo v posebnih zbirkah in za razstavno dejavnost. Zavedal se je namreč, da so razstave izobraževalno sredstvo, ki privablja tudi občane, ki sicer knjižnic ne obiskujejo, in jih je vsa leta svojega službovanja pripravljala s posebnim veseljem. Z največjo skrbnostjo je v hiši in zunaj nje – v prvih letih delovanja, ko knjižnica še ni imela razstavnega prostora, celo v trgovinskih izložbah – prikazoval zaklade Študijske knjižnice in pritegnil tudi slučajne obiskovalce, ki so tako postali njeni redni obiskovalci ali darovalci. Pogosto so bile povezane s šolskim programom in so služile tudi kot učilo.

Komelj je do leta 1981 pripravil približno tristo razstav, od literarnih in domoznanskih do tedanjih širših družbenih tem. Njegovo zadnjo razstavo ob stoletnici smrti Josipa Jurčiča leta 1981 so izbrali za spominsko predstavitev na takratnem *Slovenskem knjižnem sejmu*.

Težišče Komeljevega dela je bilo na knjižničarskem področju, vendar je ob njem deloval še na številnih drugih. Bil je dolgoletni član in predsednik svetov za kulturo pri okrajnem oziroma občinskem ljudskem odboru in pri občinski skupščini. Delal je v odborih *ljudske prosvete*, *Zveze Svobod in prosvetnih društev*, *Zveze kulturnih organizacij in kulturnih skupnosti Novo mesto* ter kot kulturni delavec širokih obzorij sodeloval skoraj pri vsaki pomembnejši kulturni akciji rodnega Novomeškega mesta. Bil je tudi član izdajateljskega sveta *Dolenjskega lista*, član upravnega odbora *Dolenjske založbe*, član glavnega odbora *Prešernove družbe* v Ljubljani, urednik časopisov *Dolenjska prosveta*, *Dolenjski razgledi* in drugih.

Kot plodovit publicist je napisal vrsto publikacij, člankov in razprav, v katerih je obravnaval položaj knjižničarstva – na primer *Sto let javnega knjižničarstva v Novem mestu* (1965), *Trideset let Študijske knjižnice Mirana Jarca v Novem mestu* (1976), *Knjižnice v občini Novo mesto ob koncu leta 1976* (1977) – ter domoznanskih publikacij z različnih ustvarjalnih področij – *Kulturni delež Dolenjske* (1957), *Novomeški Sokol 1877 – 1945* (1977), *Sto trideset let Godbe na pihala v Novem mestu* (1979), ...

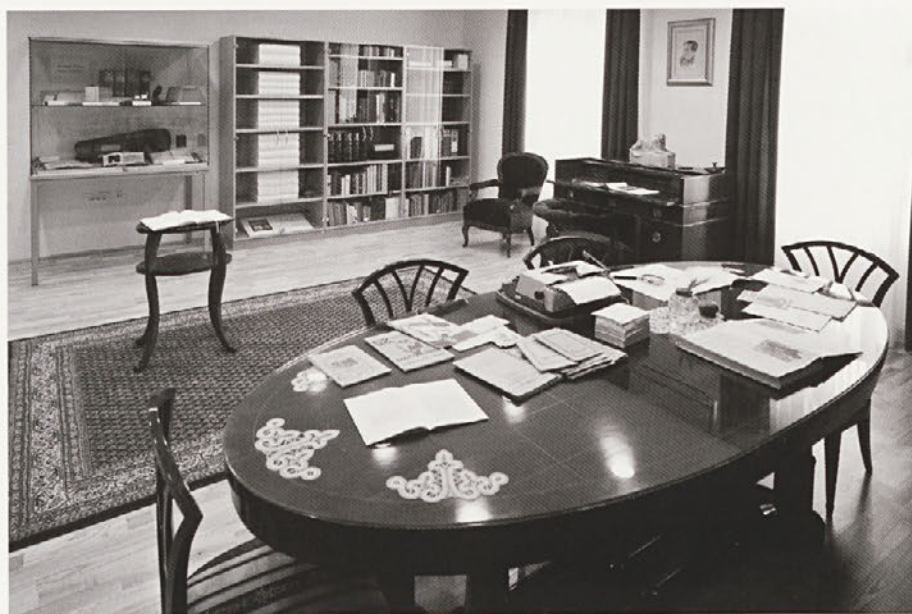
Obsežna bibliografija razkriva Komeljevo temeljito poznavanje knjižničarstva in novomeške preteklosti ter veliko ljubezen do rodnega mesta – pisal je o novomeškem tiskarstvu, časnikařtvu, spominskih obeležjih, umetnosti, velikih osebnostih Novomeškega mesta ter Dolenjske in podobno.

Komelj se je s svojim plodnim delom zapisal med najvidnejša imena slovenskega bibliotekarstva in med najpomembnejše ustvarjalce novomeške ter dolenjske kulturne podobe v desetletjih po drugi svetovni vojni. Prejel je vrsto nagrad, priznanj in odlikovanj: odlikovanje svobod III. stopnje (1955), odlikovanje dela III. razreda (1957), odlikovanje zaslug za narod s srebrno zvezdo (1962), Čopovo diplomo za strokovni dvig knjižničarstva na Slovenskem (1967), odlikovanje dela z zlatim vencem (1967), Trdinovo nagrado kot priznanje za izredno prizadevnost in zasluge pri razvoju knjižničarstva v novomeški občini (1972), priznanje za dolgoletno leto na področju kulturne prosvetne dejavnosti v Novem mestu (1972), diplomo *Saveza društava bibliotekara Jugoslavije* (1974), priznanje OF slovenskega naroda (1975), leta 1975 je postal častni član *Slavističnega društva Slovenije*.

Ob 90-letnici njegovega rojstva, leta 2005, je *Knjižnica Mirana Jarca* izdala in založila jubilejno monografijo *Bogo Komelj (1915 – 1981) – ob devetdesetletnici rojstva*, 25. maja letos, na dan, ko je minilo natanko sto let od njegovega rojstva, pa slovesno odprla nov knjižnični prostor, spominsko sobo Boga Komelja in domoznansko čitalnico. To je prvi prostor v sicer še neprenovljenem starem delu knjižnice, namenjen uporabnikom domoznanskega gradiva in posebnih zbirk. Ko vstopimo vanj, se zdi, kot da smo se vrnili v preteklost

4 Jelka Pezdnič, *O upravniku Komelju le vse najboljše, Bogo Komelj (1915 – 1981) – ob devetdesetletnici rojstva*, Knjižnica Mirana Jarca, Novo mesto 2005.

5 Glej opombo 1.

Komeljeva spominska soba in domoznanska čitalnica, ki so ju odprli ob 100-letnici Komeljevega rojstva, 25. maj 2015. (Hrani Knjižnica Mirana Jarca, foto: Boštjan Pucelj)

in kot da bomo v tej sobi vsak hip ugledali moža, ki si je s takšnim žarom prizadeval za ohranjanje in urejanje raznovrstne kulturne dediščine, od grajskega in spominskega pohištva znamenitih Slovencev, portretov slovenskih pisateljev, njihovih rokopisov in predmetov, prvih knjižnih izdaj, faksimilov, ekslibrisov in še in še. Ampak za njegovo pisalno mizo ne sedi nihče, njegova aktovka je ves čas prislonjena ob mizo, nekdanji glasni pisalni stroj je že davno utihnil sredi nedokončanih priprav kataloga posebnih zbirk. In tudi ti njegovi predmeti so postali dragoceni spominski eksponati, del posebnih zbirk, na katere smo v knjižnici še posebej ponosni in jih želimo pokazati našim obiskovalcem ter uporabnikom.

Komeljevi nekdanji sodelavci se ga pogosto spominjajo kot blagega človeka, vedno potopljenega v svet knjig, rokopisov, novih idej, izjemno prodornega in iskrivega duha, dojemljivega za vse novosti, ki je bil hkrati skromen in dober po srcu. Njegov sin Milček Komelj pa je k temu dodal: »Bil je prepričan, da človek potrebuje zase zelo malo materialnega, da je temeljno duhovno bogastvo in da je največji izvor zla in nepravilnosti človeška pohlepnost.«⁶

⁶ Glej opombo 1.

Če pa si je kdaj kaj zares zaželel samo zase, je bil to gotovo ekslibris. »Če bi si pa jaz zase dal delat ekslibris, bi si za simbol izbral knjižnega molja,« je nekoč hudomušno dejal. Kot bi si želel, da bi za vedno, še v duhu, ostal med knjigami.⁷

Viri:

- Karel Bačar, *Bogu Komelju ob zadnjem slovesu, Dolenjski razgledi* 5, 10. december, 1981, str. 79.
- *Bogo Komelj (1915 – 1981) – ob devetdesetletnici rojstva*, Knjižnica Mirana Jarca, Novo mesto 2005.
- Slavka Kristan, *Bogo Komelj – knjižničar in publicist*, diplomska naloga, Ljubljana 1988.
- Darja Peperko Golob, *O Bogu Komelju in knjižnici, Rast* 1, letnik XVII, Novo mesto 2006, str. 63 – 65.
- *Trideset let Študijske knjižnice v Novem mestu, Študijska knjižnica Mirana Jarca*, 1976.
- Ivan Zoran, *Življenje, posvečeno knjigi, Dolenjski list* 22, 29. maj 1975, str. 31.
- <http://www.nm.sik.si/si/eknjiznica/bioleks/>

⁷ Jožica Barbič, *Življenje med knjigami, Bogo Komelj (1915 – 1981) – ob devetdesetletnici rojstva*, Knjižnica Mirana Jarca, Novo mesto 2005.

150-LETNICA ROJSTVA IGNACIJA HLADNIKA

Skladatelj in organist Ignacij Hladnik, 25. september 1865, Križe pri Trziču – 19. marec 1932, Novo mesto

Letos je minilo 150 let od rojstva slovenskega skladatelja Ignacija Hladnika, ki je 42 let deloval v Novem mestu tudi kot organist, pedagog in zborovodja. Novemu mestu je zapustil bogato glasbeno rokopisno zapuščino, ki jo hranijo v domoznanskem oddelku in posebnih zbirkah Boga Komelja tamkajšnje *Knjižnice Mirana Jarca* ter v novomeškem kapiteljskem arhivu.

Ignacij Hladnik. (Hrani Dolenjski muzej)

Ignacij Hladnik se je rodil leta 1865 v Križah pri Trziču, družina je živela v mežnariji ob tamkajšnji cerkvi Povišanja sv. Križa. Že kmalu so se preselili v Trzič, kjer je kot osemleten deček pri trziškem učitelju Janezu Debeljaku dobil prvo glasbeno znanje za violino, pri kaplanu Jakobu Aljažu pa še za orgle. Z dvanajstimi leti je vstopil v ljubljansko orgelsko šolo, kjer so ga učili priznani skladatelji, Anton Foerster, Angelik Hribar in Janez Gnjezda. Petnajstleten je leta 1880 nastopil svojo prvo službo v Šentjakobu ob Savi. Po poldrugem letu službovanja je oktobra 1881 prevzel službo organista v Stari Loki, kjer je ostal osem let oziroma do odhoda v Novo mesto. Star 24 let je 1. oktobra 1889 na novomeškem kapiteljskem koru nasledil organista Jožefa Krausa.

V kapiteljskem arhivu hranijo njegovo prošnjo za mesto organista, v kateri je »visoko častitljivemu

kolegijatnemu kapitlju« zatrdil, da bo vse dolžnosti in opravila vestno in natančno izpolnjeval. Ob nastopu njegove službe so imeli na kapiteljskem koru le tri pevke, vendar je z dijaki, ljubiteljskimi pevci in glasbeniki uspel v naslednjih letih sestaviti pevski zbor, ki je štel tudi sto članov. Pri službovanju sta mu bila v oporo oče Andrej, ki je opravljal delo cerkovnika, in mama Marijana, rojena Sever, pevka na kapiteljskem koru, ki ga je vodil Hladnik. Po smrti skladateljevega očeta leta 1920 je moral sam opravljati službo cerkovnika, vendar se je kmalu zatem preselil iz kapiteljske mežnarije in prosil za delež plače, ki mu je pripadala kot organistu. Na kapitlju, kjer je poleg glavne službe organista in skladatelja opravljal še druga službovanja, povezana s cerkveno glasbeno liturgiko, poučevanjem in zborovodstvom (takrat imenovanim pevovodstvo), je ostal 42 let oziroma vse do svoje smrti.

Bil je organist v frančiškanski cerkvi, pedagog na novomeški gimnaziji, na kmetijski šoli Grm in v podružnici *Glasbene matice*, pevovodja *Društva rokodelskih pomočnikov* in *Dolenjskega pevskega društva*. Poleg teh služb je še zasebno poučeval klavir, orgle, violino in glasbeno teorijo glasbe – predvsem zato, da se je lažje preživil.

Še pred prihodom v Novo mesto se je poročil z Marijo Knavs iz Kočevja, s katero sta imela šest otrok – hčerke Štefanijo, Elo, Milko in Marijo

Rokopisne knjige Ignacija Hladnika. (Hrani Knjižnica Mirana Jarca)

ter sinova, Stanka in Matevža. Zadnji je zgodaj umrl. Še posebno ga je prizadela smrt 31-letne glasbeno nadarjene hčerke Marije (domnevna zastrupitev), ki je bila pianistka, organistka, skladateljica in je zapustila enoletnega sina Vasilija Berdna (1923 – 2010), ki je leta 1974 dedkovo oziroma Hladnikovo glasbeno zapuščino ponudil nekdanji novomeški tovarni *Novoteks*. Ta jo je odkupila in nato podarila novomeški Knjižnici *Mirana Jarca*. Pred Vasilijem je omenjeno zapuščino hranil skladateljev sin oziroma njegov stric Stanko Hladnik.

Zapuščina obsega Hladnikova spričevala, dokumente, prošnje, korespondenco, 13 vezanih knjig glasbenih rokopisov, rokopisov na notnih listih, vezano partituro maše in tiskane skladbe.

Del Hladnikove zapuščine hranijo tudi v kapitelskem arhivu novomeške škofije, predvsem bogat glasbeni arhiv, ki vsebuje njegov glasbeni opus. Med tiskanimi deli so tudi Hladnikovi glasbeni rokopisi, ki so po njegovi smrti ostali na kapitlju.

Ob 80-letnici skladateljeve smrti, leta 2012, so v Novem mestu podrobno popisali vsa Hladnikova glasbena dela v rokopisih, in sicer 837 glasbenih rokopisov iz knjižničnega arhiva in enajst iz kapitelskega. Rokopisi iz kapitelskega arhiva navajajo tudi zasedbe, tempo, datum nastanka ali zapisa, v njih so zabeležene tudi skladateljeve opombe.

V popis so vključili tudi nedokončana dela, različice, skice in prepise. V desetih rokopisnih knjigah se nahaja bogata bera njegovih skladb, opomb, kritik skladateljev, samokritik, življenjskih in zgodovinskih dogodkov (obletnice, rojstva, smrti, poroke) ter duševnih izpovedi, ki omogočajo širši vpogled v njegovo razmišljanje in občutke. So kot osebni dnevniki, saj je skladatelj v njih zapisal svoja občutja in razmišljanja. Drugače pa Hladnikova glasbena dela, čeprav ta prevladujejo, niso povezana le s cerkveno liturgiko. Med njegovo zapuščino so še domoljubne zborovske pesmi, samospevi, klavirska, orgelska in vokalno instrumentalna dela. Besedila so v

Hladnikov rokopis. (Ms 360, hrani Knjižnica Mirana Jarca)

latinskem, nemškem, slovenskem in hrvaškem jeziku.

V takratni srednji Evropi so delovala društva sv. Cecilije, ki so predpisovala estetska pravila cerkvene glasbe. V orgelskih šolah so se dijaki izobrazili za skladanje po cecilijanskih načelih. Ob koncu 19. in v prvi polovici 20. stoletja so med slovenske cecilijanske skladatelje spadali tudi Foerster, Sattner, Hochreiter in v Novem mestu delujoči Hladnik. V cecilijanskem slogu napisana glasbena dela je objavljala revija *Cerkveni glasbenik*. Hladnik ni bil najbolj navdušen nad temi pravili skladanja in se je nagibal k svojevrstnemu romantičnemu slogu, ki je bil bližje preprostim ljudem in priljubljenim cerkvenim pesmim Gregorja Riharja. Anton Foerster, ki je bil glasbeni urednik *Cerkvenega glasbenika* in vodja *Cecilijanskega društva*, je Hladniku večkrat očital pogosto rabo durovih

Hladnikov rokopis. (Ms 360, Hrani Knjižnica Mirana Jarca)

akordov, hkrati je njegove skladbe pred objavo popravljali ter spreminjali njihove naslove.

Hladnik je v knjigi glasbenih rokopisov zapisal: »Le globoko mišljenje in lepa diatonična harmonizacija sta najlepša.« Star šele 19 let je tudi izrazil veliko željo, »da bi kdaj stopil v krog skladateljev slovenskih ..., pa zgodi naj se, kakor On hoče, le enkrat mi je umreti.«

V opombi prve rokopisne knjige je opozoril, da v njegovih skladbica h veje drugačen duh in da je proti cecilijanski šoli, čeprav iz te izhaja. Za vedrim in »prikupljivim« skladateljevim značajem pa se je skrivala tudi druga plat. Zapisal je naslednje: »Ako pa bom že prah in pepel in da dobi kedo to v roke in bere, spomni naj se mene in naj me obžaluje, ker v življenju nisem imel človeka, ki bi me razumel.« Njegova ustvarjalna opredeljenost se je morala namreč omejiti na cecilijanska pravila,

Hladnikov rokopis. (Ms 360, Hrani Knjižnica Mirana Jarca)

ki so bila za Hladnikovo službovanje in preživetje neizbežna, poleg tega pa ni sledil takratnim novim glasbenim tokovom.

Bil je tudi učitelj novomeškega skladatelja Marjana Kozine, ki je njegove napotke ohranil v izvirni navedbi. »Glej poba, danes se mlada generacija komponistov lovi za nekimi disonanca-mi, ki so jih šele oni iznašli in mislijo, da so iznašli Kolumbovo jajce. Jaz nisem proti temu, vem da mora muzika večno naprej, kakor mora vse drugo, za kar se ljudje pehajo. Vendar posebnega respekta pred temi novotarijami nimam. Samo vedi, muzika ima svoje železne zakone, preko katerih ne more nihče, če hoče biti komponist in ljudem nekaj povedati. Zato ti rečem, piši disonance, kopiči jih, izmišljuj si nove ostre. Vendar, hudiča, izpelji jih v konsonanco, ki bo težko pričakovana odškodovala vse muke, ki si jih prestal ob bodočih disonancah.«

V Hladnikovi zapuščini so tudi potrdila in izjave iz časa njegovega novomeškega delovanja. V potrdilu novomeškega ravnatelja dr. Frana Detele iz leta 1906 je zahvala in pohvala Ignaciju Hladniku kot strokovnjaku, dobremu in vnetemu učitelju, ki neguje lepo petje v cerkvi, skrbi za dijaške koncerte, ter je uspešen na skladateljskem področju. Tudi Anton Foerster – sicer znan kot strog profesor in oster kritik – je Hladnika, ravno tako leta 1906, pisno pohvalili kot bivšega pridnega učenca ljubljanske orgelske šole, dobrega organista, pianista in skladatelja na visoki ravni. Ravnatelj novomeške državne gimnazije *Gimnasium Rudolfswert* Fran Detela se je Hladniku v uradnem potrdilu iz leta 1929 zahvalil za petje v zavodu, »ki je bilo na tako visoki stopnji, kakor na nobeni drugi gimnaziji, saj je s prikupljivim temperamentom pevce in šolsko mladino Hladnik tako navdušil, da je kar drla za njim in se je publika pri mašah tako gnetla, da v cerkvi skoraj ni bilo več prostora.«

Presenetljiva je številnost Hladnikovih rokopisnih del, ki jih hranijo v navedenih arhivih. Med njegovo zapuščino je tudi prvo glasbeno delo za mešani zbor s posvetnim besedilom *Pred menoj plan se razprostira*, ki ga je napisal 14-leten, in ob skladbi je zapisal, da mu je ta najljubša, ker ga spominja na mladost.

Prvo glasbeno delo, ki ga je napisal po prihodu v Novo mesto, je bil ofertorij *Offertorium in Dominica XVIII post pentecostem* za mešani zbor, napisan v cecilijanskem slogu. Nahaja se v 5. rokopisni knjigi s pripisom datuma 10. oktober 1889 in opombe: »To je prva skladba, ki sem jo zložil v Novem mestu.« Zadnje datirano glasbeno delo v novomeški zapuščini je glasbeni rokopis na velikih notnih listih *Koncertna fantazija za orgle*, ki jo je svoji snahi Irmi Mayer podaril s pripisom – »7. 7. 1923, v spomin na dan poroke.«

Hladnika ne smemo prezreti tudi kot koncertnega organista. Njegova mojstrska tehnika pedalne igre je vedno stremela k dokazovanju odličnega jugoslovanskega orglarja. Pomembna pa so njegova orgelska dela, ki so zahtevnejša predvsem glede pedalne orgelske tehnike in so ostala še v rokopisih.

Hladnik je, žal, skoraj desetletje pred smrtjo nehal skladati, kajti njegovo življenje se je prepletlo s težkimi udarci. Prizadeli so ga smrt otrok, nizki dohodki, revščina in prezir nekaterih sodobnikov. Njegovo glasbeno ustvarjanje in poustvarjanje je postalo le še rešilna bilka in ne več navdih.

Novomeško okrajno glavarstvo je že leta 1924 pisno pozvalo na zaslišanje Hladnika, župne cerkve in *Glasbene matice* v zvezi z njegovimi nizkimi dohodki. Hkrati je opozorilo na nizko pokojninsko premijo, ki so jo vplačevali delodajalci, »da z njim tudi samec ne more preživeti.«

Leta 1930 novomeški kapitelj ni imel drugega organista, Hladnik pa je moral kljub izčrpanosti še naprej igrati po dogovoru. Kot organist je tako deloval do 25. septembra 1930. Ob izvedbi slovesnega rekviema za umrle kapiteljske duhovnike v zadnjih sto letih, 6. aprila 1931, pa ni zmozel več in je kolegiatnemu kapitlju napisal kratko pismo: »Podpisani vsled onemoglosti in starosti odpoveduje z današnjim dnem službo kapiteljskega organista – Ignacij Hladnik«. Na kapiteljskem koru je zadnjikrat zaigral ob novem letu 1932.

Ob 150-letnici skladateljevega rojstva so 26. septembra letos v njegovem rojstnem kraju Križe pri Tržiču slavnostno odkrili spominsko ploščo. Pri slovesnem bogoslužju in koncertu so sodelovali *Stolni zbor Ignacija Hladnika* iz Novega mesta pod vodstvom Barbare Lotrič, novomeški organist Jernej Fabjan, cerkveni mešani zbor župnije Križe pod vodstvom zborovodkinje Tine Bohinc in organistke Urške Krese. Izdali so kolofon *Ignacij Hladnik – Božji orglar –*

življenjepis mojstra ob 150-letnici rojstva, ki ga je spisal David Ahačič.

V novomeški kapiteljski cerkvi so 11. oktobra letos pripravili slovesno mašo in koncert ob 150-letnici rojstva Ignacija Hladnika. Sodelovali so novomeški cerkveni zbori, *Frančiškanski komorni zbor*, *Mešani pevski zbor sv. Mihaela*, *Mešani pevski zbor* župnije Novo mesto – *sv. Janez* in *Stolni zbor Ignacija Hladnika*. Združene cerkvene zbore je vodila Barbara Lotrič, orgelske skladbe so izvajali novomeški organisti in zborovodje Matej Burger, Jernej Fabjan in Milan Brudar. Bogo-

služju je sledila slavnostna akademija, posvečena skladatelju.

Ignacij Hladnik je zapustil pomembno sled v slovenski cerkveni pesmi, saj so njegove tovrstne pesmi med verniki zelo priljubljene in skoraj ponarodele. Na obeh slavnostih zato ni manjkalo pesmi kot *Marija skozi življenje*, *Bodi nam pozdravljena*, *Angelsko petje*, *Usmiljeni Jezus*, *Večerni zvon* in *Je mrak končan*. Izvedli so tudi Hladnikovo mašo *Missa in honorem Sacratissimi Rosarii Beate Mariae Virginis op. 19* in tri *Meditacije za orgle*.

Novo mesto ima s Hladnikovo zapuščino v mozaiku kulturne narodne dediščine pomemben kamenček več.

Vladimir Lamut, *Paris/Rue Galande*, tuš na papirju, 1956

IVAN GREGORČIČ

»Poezija je moj način življenja že od otroštva.«

Pogovor s pesnico Marjanco Kočevar

Življenjske postaje Marjance Kočevar so bile predvsem tri: Metlika, Kočevje in Novo mesto, a njena najpristnejša dežela bivanja je poezija: veliko jo bere, piše, manj objavlja, z njo javno nastopa, mentorsko je vanjo usmerjala mlade in starejše, osnovala in vodila je zdaj že legendarni pesniški salon v svojem blokovskem stanovanju v Novem mestu.

Pesmi je objavljala v številnih publikacijah, od *Mladih potov*, *Dolenskih razgledov*, *Samorastniške besede*, *Dialogov*, *Sodobnosti* in *Rasti* do e-revij *Poesis* ter *Locutio*. Doslej je izdala pesniške zbirke *Ki mimo greš* (1977), *Pompeji* (1990), *Mesečevi kašipoti* (zbirka prigradnic, 2009), *Mala sanjavka* (2011), pripravljena za izdajo pa že čaka nova, *Rdeči lan*. Njene pesmi so uvrščene tudi v antologije in zbornike, na primer, *Pesmi dolenske dežele*, *Lirika slovenskih pesnic*, *Reka besed*, *Reka poetičnih podob*.

Temeljna tema njene poezije je ljubezen, razpeta »med lavo in le-dom«, a najde »zmeraj tudi proti domu pot« – proti otroštvu, Beli krajini, Kolpi, »ki nam srca poganja«. Medtem ko je njena pesniška govorica pretežno lakonično zadržana, precejana, reducirana, pa njen vsakdanji govor s svojo vznesenostjo izdaja malo sanjavko, ki biva v njenem jedru.

Marjanca, bi lahko živela brez poezije, brez pesmi: da je ne bi brala, da je ne bi pisala?

Nikakor! Poezija, torej pisanje, branje, poslušanje, branje knjig o poeziji, poučevanje le-te na pesniških delavnicah ... Poezija je moj način življenja že od otroških let, ko so mi starši, babica in teta brali Župančiča, Levstika, še ko sem spala v zibelki. Inicijacija se je torej zgodila že, ko so okoli mene zaplesale vile rojenice pa tudi sojenice. S poezijo v sebi sem se rodila, tako je postala tudi moja usoda in s tem poslanstvo.

Kdaj se je v tebi oglasila potreba po pesmi; kdaj po branju, kdaj po pisanju?

Ko še nisem znala pisati, se me je zelo dotaknilo, ko sem poslušala pesmi, ki mi jih je prebirala sestrčna Milena, katere mama je bila učiteljica. Spomnim se pesmi o slepcu, ki mi jo je brala in me je ganila do

Marjanca Kočevar, portret.
(Arhiv Marjance Kočevar)

»Najlepša hiša pod soncem«, v bližini Kolpe v Metliki, kjer je pesnica preživela otroštvo in mladost.
(Arhiv Marjance Kočever)

solz. »Ja, kaj si pa naredila Marjanci, da joka?« »Čisto nič, brala sem ji pesem, ona pa je začela jokati ...« Tako je bilo. Doma smo imeli kar bogato knjižnico, saj smo vsi radi brali, posebno oče. Ko sem začela hoditi v šolo, je bil zame vedno praznik, ko smo otroci dobili *Cicibana*, že domov grede sem kar na cesti prebrala večino pesmic v njem. Kasneje v *Kurirčku*, starši pa so mi za rojstne dneve in zimske praznike vedno kupovali knjige. Še zdaj se spomnim občutkov in hitrejšega bitja srca, ko sem jih odvijala iz šumečega rdečega celofana. V osnovni šoli v Metliki so učiteljice opazile mojo nadarjenost za pesnjenje že v 2. razredu, v 7. in 8. pa sem bila že urednica šolskega časopisa *Prvi koraki*, ki smo ga pod mentorstvom odličnega profesorja nemščine in slovenščine Slavka Skubica tiskali na ciklostil, v časopisu so bile v glavnem moje pesmi. Branje in pisanje poezije se tako nadaljuje še zdaj.

Kdo so bili tvoji prvi najljubši pesniki? Kako se je ta ogrlica najljubših dopolnjevala, spreminjala skozi čas do danes?

Kot sem že povedala, sta bila prva Oton Župančič z *Mehurčki* in *Najdihojca* Frana Levstika. Vse pesmi iz teh dveh knjig sem znala na pamet, še dandanes jih znam, to sta bili prvi moji pesniški knjigi, ki ju hranim še danes in imata posebno patino, včasih ju vzamem iz omare in ju pogladim, polistam, preberem otrokom. Kasneje sem bila pridna obiskovalka šolske knjižnice, seveda sem rada brala tudi pravljice, spomnim se, da sem se zelo zgodaj srečala s Puškinom, v domači knjižnici smo imeli kar nekaj njegovih knjig, prva, ki sem jo prebrala, pa je bila *Pravljice carja Saltana*, ki je napisana v verzih. Prava umetnina! No, prebrala sem skoraj vse otroške knjige, tako poezijo kot prozo, brala sem Sienkiewicza *Quo vadis*, Heineja ... Branje in pisanje poezije se je nadaljevalo tudi v srednji šoli, na novomeškem učiteljskem. Profesor Janez Kolenc, tudi sam pesnik, me je navdušil za Kosovela, Goetheja, Prešerna in naše klasike, Stritarja, Ketteja. Še posebej sem bila zaljubljena v liričnega Josipa Murna, morda je bil to, poleg Župančiča, tisti pesnik, ki je imel name največji vpliv. Objavljala sem v *Stezičah*, seveda pod psevdonimom, takrat so bili čisto drugačni časi, neprimerljivi z današnjimi, in dejstvo, da deklica piše pesmi, je bilo precej čudاشko: spomnim se, da so me sošolci odkrili in se postavili okoli mene, jaz pa sem rinila glavo v klop in jokala, dokler jim ni profesor Kolenc dopovedal, da je biti pesnik nekaj čudovitega, presežnega, častnega, in od takrat me niso več zafrkavali. Šolske spise v legendarnih zelenih zvezkih sem skoraj vedno obogatila s kakšno svojo pesmijo in tako navdušila profesorja, da so se v spisih kar pridno nabirale petice in profesorjeve pohvale. No, tako se je začelo moje resno pesnjenje. Kupila sem si velik zvezek z lepimi trdimi platnicami in vanj vpisovala pesmi. Zvezek se je ohranil vse do danes, hranim ga v svojem arhivu kot nekaj dragocenega, nedolžnega, kot iskreno, najčistejše čudenje lepoti in svetu. Pisanje se je nadaljevalo tudi kasneje pri študiju nemščine na filozofski fakulteti: v *Tribuni* sem objavila dve pesmi. Žal sem študij predčasno prekinila zaradi družinskih razmer in šla poučevat, moje

Triletna Marjanca Kočevar. (Arhiv Marjance Kočevar)

Ivan Kočevar, oče Marjance Kočevar. (Arhiv Marjance Kočevar)

prvo službeno mesto je bilo v Orehovici pod Gorjanci, tam je že učila moja prijateljica Vera, tam sem si odpočila in se naučila divje narave, in čeprav sem bila bolj ko ne mestno dekle, prestala hudo zimo v prazni hiši, polni strahov, sov in v neposredni bližini pokopališča, prala v potoku na roke, se grela ob štedilniku na drva in pešala štiri kilometre do avtobusne postaje. Tudi tam sem pisala, še kar v tisti debeli zvezek, bila sem naivno in nesrečno, prvič zares zaljubljena, tako so tudi pesmi iz podgorjanskega časa bolj ko ne zagrenjene, vanje se je že tihotapila tragika in posebni občutki v duši, ki so me prestrašili, saj sem vse do tedaj živela varno in sproščeno med ljubečimi ljudmi, ki so me spoštovali in name spodbudno vplivali, čeprav sem imela z mamo že od otroštva naprej bolj ko ne hladen odnos. O tem pričajo tudi moje najzgodnejše pesmi, v katerih je izražene veliko bolečine in hrepenenj po materini ljubezni ... Orehovska soba je bila polna knjig, ki sem si jih izposojala v novomeški knjižnici in kupovala v knjigarni. Tiste čase so bile na nočni omarici že čudovite, snežno bele knjige z rdečimi naslovi iz zbirke *Lirika*, ki sem jo dopolnjevala, dokler je ta zbirka svetovne poezije izhajala. Tako sem se srečala z vsemi najboljšimi svetovnimi pesniki, najbolj pa so me dotaknili Baudelaire, Rimbaud, Verlaine,

Maturantka novomeškega učiteljskega.
(Arhiv Marjanca Kočvar)

Mallarme... Kasneje Neruda, Celan, Paz, Trakl. Po enem letu sem se preselila v Kočevje in tam nadaljevala z branjem, pisanjem, zbiranjem knjig, študijem poezije, vodenjem literarnega kluba ...

Na prvem mestu med pesniškimi velikani pa je še zmeraj moj veliki vzornik in učitelj Dane Zajc. Ponosna sem, ko kakšno kritiško pero zapiše, da moja poezija mestoma spominja na Zajčevo. Večjega komplimenta si sploh ne predstavljam. Zdaj imam polno omaro pesniških zbirk: kar nekaj metrov, kot včasih nazorno opišem svojo sicer neizmerno ljubezen do poezije. Polovico teh knjig sem dobila za darilo od pesnikov, prijateljev, najdragocenejše so seveda tiste s posvetili avtorjev, med njimi je tudi mnogo takih z zahvalo, kjer navadno piše nekako takole: »Hvala, Marjanca, če tebe ne bi bilo, tudi te knjige ne bi bilo...«

Kaj je zate dobra oziroma odlična pesem?

Dobro oziroma odlično pesem takoj prepoznam, jo začutim, me očara z lepoto, metaforiko, ritmom, zgradbo in posebnim umetniškim nabojem, erotizmom. A najpomembnejši je vsekakor ritem. Čeprav avtentičen, subjektiven, prepoznaven, je vendarle univerzalen. Ritem v poeziji je vse! Ali kot je rekel Dane Zajc: »Ritem je nad besedo.« Mislim celo, da je tudi talent najprej ritem.

Pa nanizaj ducat najboljših pesmi, kar si jih brala, pa pol ducata lastnih najljubših.

Hm, ducat, težko bom izbrala, svet je poln odličnih pesmi, a bom poskusila. Dane Zajc *Askalla*, Kajetan Kovič *Južni otok*, Charles Baudelaire *Angel*, Anna Ahmatova *Muza*, Emily Dickinson *Pesem o roži*, Peter Semolič *Oče*, Fernando Pessoa *Varuh čred*, Thomas Stearns Eliot *Pusta dežela*, Sylvia Plath *Lazarka*, Paul Celan *Tenebrae*, Rainer Maria Rilke *Devinske elegije*, Federico Garcia Lorca *Mesečna romanca*, Octavio Paz *Onkraj ljubezni* ... Wallace Stevens *Nedeljsko jutro*. Ah, še toliko jih je ...

Seveda je najtežje izpostaviti lastne. Do lastnega ustvarjanja sem namreč izjemno kritična in tega me res še nihče ni vprašal, namreč po lastnih najboljših pesmih. Morda bi kdo izbral druge, meni so najbolj pri srcu (a za literarno kritiko morda ne najboljše): *Oda za Belo krajino*, *Pojdi, greva*, *Kristalis*, *Mrtvi kot*, *Kassiopea*, *Premiki* ...

Svoje stvaritve načeloma daješ težko iz rok v objavo. Tudi presledek med prvo zbirko *Ki mimo greš* in drugo *Pompeji* je bil dolg ...

Res je, čedalje težje me je pripraviti do javnih objav pesmi, pa naj si bo v revijah ali v knjižni obliki. Sicer pa je Mallarme rekel, da najboljši pesniki izdajajo knjige na sedem do deset let. Pri meni pesmi kar dolgo, morda res predolgo ležijo v predalu. Mislim da je prvotni zapis le redkokdaj tako popoln, da bi ga kar takoj dala iz rok in ga objavila. Potem pa brusim, raztrgam in vržem v ogenj (rečeno metaforično) pa še nekajkrat tako. Uredniki so me zmeraj morali prositi, če pošljem kaj

Družina Marjance Kočevar. (Arhiv Marjance Kočevar)

za objavo, kajti izbrati pesmi za objavo je zame prava muka, tako zaradi samokritičnosti kot zaradi odnosa do umetnine na splošno. Mislim, da smo umetniki dolžni javnosti ponuditi le najboljše, torej šele takrat, ko mislimo, da bolje več ne gre. Vsak pravi umetnik teži k popolnosti, teži, pravim, a kdo ve, če jo res dosežemo. No, kdaj pa kdaj morda že. Morda bi v vsem svojem opusu našla vsega 20 pesmi, za katere bi lahko rekla, te so pa resnično popolne, z njimi sem absolutno zadovoljna. Na predstavitvi *Pompejev* v novomeški likovni galeriji mi je dolgoletni velik prijatelj in moj prvi mentor rekel: »Marjanca, pa da ne bomo spet čakali 13 let naslednjo knjigo.« No, čakali smo še dlje, celih 18 let! Seveda pa sem vmes pridno objavljala poezijo v domačih in tujih revijah ter v oddaji *Literarni nokturno* na Radiu Slovenija. Pa na literarnih branjih sem tudi veliko sodelovala po vsej Sloveniji.

Osrednja tema tvoje poezije je ljubezen oziroma erotika, razpeta med lavo in ledom ... Morda poveš kakšno besedo tudi o »realnih« podlagah zanjo ...

Vsaka dobra poezija je prežeta z erotizmom. Dandanes pesniki pravijo, da se lahko usedejo in pišejo. Če imaš bogato besedišče, dejansko lahko pišeš ves čas. A jaz sem še iz tiste generacije, ki piše izključno po navdihu. Octavio Paz, meni zelo ljub pesnik, je izjavil, da brez inspiracije ni poezije. V človeku se lomijo čustva ljubezni, strahu, osamljenosti, praznine ... Ne morem pisati drugače kot iz izkušnje. Veliko je bilo težkega, veliko lepega; ko sem prazna, ne morem napisati ničesar. Ker v sebi ne čutim ritma, valovanja, plapolanja; kot bi bila v stanju brezkrvnosti. Zgodi se, da mine po več mesecev, ko ne morem zapisati niti besedice. Potem pa se pojavi: nenadno, nepričakovano, tudi iz sna

Z malčki v otroškem vrtcu v Vavti vasi.
(Arhiv Marjance Kočevar)

V Osnovni šoli Branka Čopića v Prijedoru – predstavitev dvojezične pesniške zbirke *Kristalis* in kratka literarna delavnica s tamkajšnjimi učenci. (Arhiv Marjance Kočevar)

me vrže; zgodi se, da v hipnogogičnem stanju zapišem verze, zjutraj pa se sprašujem, kdo je napisal te vrstice.

Bila sem nesrečno poročena in sem srečno ločena, kot pravi moj prijatelj psihiater. Ko sem že takoj po poroki spoznala, da sem se poročila narobe, premlada, naivna in čustvena belokranjska deklica, sem v samotnih večerih spet začela intenzivno pisati pesmi, popisala sem kar nekaj debelih zvezkov. Potem sem si kupila majhen pisalni stroj in dolgo v noč pretipkavala komaj berljive čačke iz zvezkov; še vedela nisem, da ustvarjam zbirko, ki sem jo v sedmem letu klavrnega zakona pod naslovom *Ki mimo greš* (zelo ustrezen naslov za tisti prazni čas, ko sem doživljala psihično, fizično, socialno in vsakršno nasilje) odnesla naravnost v *Mladinsko knjigo*. Urednik se je takoj zaljubil v moje pesmi in knjiga je izšla v nekaj mesecih. Rokopis sem oddala na svoj rojstni dan leta 1976, knjiga pa je izšla v zbirki *Mlada pota* že marca naslednje leto. V njej so ljubezen in samost, *lava in led*. Takrat sem doživela tudi prvo razočaranje zaradi nekega kritika, ki se mi je zaradi zavrnitve njegovega vsiljivega dvorjenja maščeval tako, da je sprva odlično oceno mojega prvenca vzel tako rekoč iz tiskarne in mi na platnico napisal slabo, maščevalno kritiko zavrženega moškega. No, urednik *Mladinske knjige* se mi je vedno, ko sva se srečala, opravičeval, da je on kriv, da se je zgodila takšna grdobija, tudi Janez Menart mi je v osebnem pismu napisal, da je mislil, da je omenjeni pesnik in kritik le literarno zavožen, ne pa tudi človeško pokvarjen. O tem dogodku sem se razpisala tudi v *Mentorju* in *Sodobnosti*. Mislim, da sem prav zaradi tega pripetljaja tako dolgo odlašala z izdajo naslednje knjige in da se pustim urednikom moledovati, naj vendarle že kaj objavim, je ostalo v meni za vse življenje. Sicer sem po samem izidu za knjigo dobila odlične kri-

Z učenci Osnovne šole Bršljin v Novem mestu, kjer je kot učiteljica poučevala slovenski jezik na nižji stopnji, vodila literarni krožek in sodelovala pri proslavah ter šolskih glasilih. Na oder je postavila tudi avtorsko dramsko predstavo *Bučarija*. (Arhiv Marjance Kočevar)

tike. V *Naših razgledih* je Denis Poniž zapisal, da moja zbirka daleč presega kakovost prvencev v *Mladih potih*. No, toliko o ljubezni, lavi, ledu, maščevanju. Tudi Milan Markelj in ti, Ivan, sta imela težave z mano, ko bi bilo treba poslati »kupček«, kot me prijazno vabiš k objavi mojih pesmi v *Rasti*. No, zdaj približno več, zakaj je tako.

Odtis v tvoji pesmi pa dobiva tudi rodna Bela krajina z očetom ... Povej kaj o tem, kako se je vate vpisovalo »prvotno besedilo življenja«.

Da, Bela krajina me je zaznamovala, seveda v pozitivnem smislu. Rojena sem bila v čudovito pokrajino, v neposredni bližini Kolpe, moje najbolj poetične muze, ki ji ni para na vsem svetu. Vile rojenice so mi bile naklonjene, sojenice so tudi dobro opravile svoje delo. Verjamem, da na svetu ni lepšega kraja, kot je tisti, kjer je nekoč stala moja prelepa rojstna hiša. Najprej majhna in skromna, nekaj let po mojem rojstvu smo zgradili novo, lepo. Ob njej sta rasli visoki jagnedi, vrbe, povsod cvetje, vrtički, velik travnik. Babica iz pravljice, z njo sva si delili sobo in se pogovarjali, pripovedovala mi je stare zgodbe, razkrivala arhetipe, stare običaje, legende, mite. Znala je nemško, saj je bila rojena v Avstro-Ogrski. Dedek je bil v državni službi in je svoja poročila pisal v prelepi gotici, dolgo smo hranili njegove zapise in pečatnik, dokler mi vsega tega niso neki nerazgledani in neetični ljudje vrgli v smeti. Od tega dogodka izpred dveh let si še zdaj nisem opomogla. Stara mama je veliko brala, ob večerih mi je deklamirala pesmi v nemščini in slovenščini. Bila je prava zaveznica, ki me je ščitila in naučila mnogo lepega in koristnega. Imeli smo njivo modrega lanu tik ob Kolpi, babica in mama sta predli na kolovratu. Iz njega smo stkali rjuhe, prte, zavese in kot otroku se mi je vse to globoko vtisnilo v dušo. Osrednja oseba

Pesniško delavnica za nadarjene pesnike, ki jo je Marjanca Kočevar vodila v Tolminu in na tamkajšnjem literarnem večeru nastopila z *Majema z Yukatana*. Na sliki so pesnik Cool May, Marjanca Kočevar, pesnik Fernando Sanchez Chan in pesnica ter prevajalka Barbara Simoniti. (Arhiv Marjance Kočevar)

S pesnikom in prijateljem Tonetom Pavčkom ob prejemu Trdinove nagrade, april 2007. (Arhiv Marjance Kočevar)

Branje poezije na univerzi v Banja Luki, kjer je izšla njena dvojezična zbirka *Kristalis*. Ob pesnici sta tudi pisec spremne besede Miljko Šindić in urednik zbirke Zdravko Kecman. (Arhiv Marjance Kočevar)

mojega doma je bil vsekakor oče, ki me je imel rad, bil ponosen name in me spoštoval. Razgledan, visoko moralen, ljubeč človek. Prijatelj iz otroštva Toni Gašperič mi velikokrat reče: »Marjanca, takih, kot je bil tvoj oče, ne delajo več.« Skupaj sva posedala v kuhinji, se pogovarjala, brala, šahirala, se razumela tudi brez besed, samo z očmi. Prebiral je vsakršno literaturo, imel je lepo knjižnico, bral je tudi cirilico, nemščino, me navduševal za knjige. Samo enkrat je povzdignil glas, takrat, ko sem domov pripeljala fanta, s katerim sem se kasneje poročila. Na vsak način mi je hotel preprečiti poroko, tudi drugi domači, a vemo, kako je s slepo zaljubljenim fazanom; v takem privzdignjenem stanju sem bila tudi sama. Če bi poslušala očeta, bi mi bilo prihranjenih polno bizarnih, celo morbidnih scen. Spoznanje je prišlo že na poročni dan, ko me je porinil v obcestni jarek in poročni prstan zabrisal v travo ter se norčeval iz mene in moje družine. A sem z njim trpela celih dvanajst let in se podrejala njegovim psihopatskim izpadom in rodila dve hčeri. Ločila sem se leta 1982 in kot samohranilka vzorno skrbela za otroke in jih izsolala. Mati samohranilka je najtežji in najbolj nehvaležen poklic na svetu. Po starših se podedovala skrbnost in odgovornost, tako da mi je vzgoja uspela in sem zelo ponosna na svoje materinstvo, polno odrekanja, skrbi, težkih dni in noči.

Kako se pri tebi rojeva, nastaja, oblikuje pesem – iz kakšnega humusa zraste?

Humus je vsekakor lirična belokranjska pokrajina, Kolpa, očetova oseba, čaroben dom, ljubezni, žalosti ..., vse podstavljeno s talentom in delom, prerahljano z občutljivostjo, tudi čutnostjo, z značajskimi lastnostmi, odprtostjo do sveta. Pesem se oblikuje povsem spontano, no-

Predstavitve bibliofilske grafično-pesniške mape *Reka poetičnih podob* v novomeški Galeriji Krka. Ob Marjanci Kočevar so soavtorji, Janko Orač, Ivan Gregorčič in Milan Markelj, Novo mesto 2007. (Foto: Rasto Božič)

Odličje Zveze kulturnih organizacij Slovenije iz rok Staše Vovk in Franca Pluta. (Arhiv Marjance Kočevar)

benega ustvarjalnega napora ne čutim, ko pišem, je tako, kot bi se vsa moja poezija porodila v enem samem dihu, pesmi kot da se prelivajo druga v drugo, tako je, kot sem nekoč zapisala v pesmi: »komaj krotim kapljice, da ne bi postale slap.« Tudi moja bralna kilometrina je neizmerna, berem kakovostno literaturo, domačo in svetovno, tudi v tujih jezikih, saj ni lepšega kot prebrati pesem v izvirniku – v nemščini, angleščini, srbsščini, hrvaščini. Ni večera, da ne bi vzela knjige v roke, pri postelji je polica, obložena s knjigami, miže najdem, kar se mi zahoče brati. Tako sem si ustvarila svoj »vokabular«, iz njega črpam, rojevam verze, metafore, neologizme; avtentično poezijo pač, da ljudje prepoznajo mojo pesem tudi brez podpisa; aha, to je pa Marjanca, pravijo.

Bivala si tudi v Kočevju in se dejavno vključevala v tamkajšnje kulturno življenje.

Res je. Ko sem prišla v Kočevje, leta 1970, sem se takoj vključila v kulturno življenje. V šoli sem vodila literarni krožek, s kolegico Frančiško Merhar izdajala glasilo, sodelovala z akademskim kiparjem Stanetom Jarmom, ki je na našo šolo poučeval likovni pouk, pripravljala večere, na katerih so učenci prebirali svoje pesmice in igrali igrice. Leta 1973 sem organizirala *Klub kulturnih delavcev*, katerega predsednica sem bila šest let, vse do odhoda v Novo mesto. Pripravila sem približno sto literarnih večerov v Kočevju in okolici, dvakrat smo nastopali tudi v Italiji za zamejske Slovence. Izdajali smo revijo *Kočevski razgledi*, hodila sem okoli ljudi, zbirala pesmi, delala intervjuje, vsako sredo smo se srečevali in prebirali pesmi, že takrat sem vodila neke vrste pesniške delavnice. Za svoje delo sem kot ena redkih žensk (v tistih časih je prevladoval in pobiral priznanja bolj moški svet, še sploh v Kočevju, tem posebnem in odmaknjenem mestu s svojevrstno zgodovino) dobila plaketo srebrna jelka za posebne dosežke na kulturnem področju. Zame je slišal književnik Peter Božič, me obiskal v Kočevju, in takrat

Marjanca Kočevar in Ciril Zlobec v Društvu slovenskih pisateljev.
(Arhiv Marjanca Kočevar)

smo začeli ustvarjati revijo *Mentor*. Bila sem med ustanovnimi člani in kasneje v uredniškem odboru te odlične revije, ki je popularizirala (in to še vedno počne) kreativno pisanje po vsej Sloveniji, veliko znanih književnikov je začelo objavljati prav v *Mentorju*. Bila sem tudi članica Republiškega odbora za literarno dejavnost in Sekretariata za kulturne dejavnosti Republike Slovenije. Poleti sem se udeleževala seminarjev za literaturo v Kopru in na njih sodelovala tudi kot predavateljica.

Veliko tega kulturnega je bilo. Zdaj vem, da sem tako sublimirala vse trpljenje, poniževanje in zlorabo v nesrečnem zakonu.

Sicer pa je bila tvoja osnovna poklicna dejavnost učiteljstvo. Povej na kratko kaj o vzgibih za odločitve, o šolanju, o svojem načinu dela ...

Da bom učiteljica in nič drugega, sem se odločila že v zgodnjem otroštvu. Teta, očetova sestra, je bila učiteljica na Štrekljencu v Beli krajini, k njej sem hodila na počitnice, ki sem jih v glavnem preživljala s teto in njeno hčerko v razredu. Od takrat naprej sem se videla v razredu, med otroki. Po osnovni šoli v Metliki sem dve leti obiskovala gimnazijo v Črnomlju, a so se mi tam dogajale krivice, zato sem se prepisala na učiteljsko v Novem mestu, kjer sem se počutila odlično. Imela sem čudovite, izobražene, spoštljive in pravične profesorje, tudi s sošolci smo se dobro ujeli, tako imam na ta čas res lepe spomine. Ker sem bila nadarjena za tuje jezike, sem se vpisala na *Filozofsko fakulteto* v Ljubljani in študirala nemščino, a sem, žal, zaradi osebnih razlogov študij opustila. Kot sem že omenila, sem eno leto poučevala v Orehovi, devet let v Kočevju in nato v *Osnovni šoli Bršljin* v Novem me-

Marjanca Kočevar ob prejetju državnega priznanja za humanitarno delo. Med nagrajenci je bil tudi Vladimir Bahč, levo od nje. Narodna galerija, Ljubljana. (Arhiv Marjance Kočevar)

stu, kjer sem poučevala slovenščino na nižji stopnji. Svoj poklic sem opravljala z velikim veseljem, bila sem inovativna, pri svojih urah sem spodbujala učence k ustvarjalnosti, veliko smo pisali zgodbe in pesmi, izdajali glasila, nastopali na prireditvah in proslavah. Učence sem tudi z lastnim zgledom znala navdušiti, da so ustvarjali z velikim veseljem in sproščali svojo otroško domišljijo. Svoje delo z učenci sem predstavila slovenskim učiteljem na *Sejmu učil* v Ljubljani, sodelovala sem tudi s profesorjem Igorjem Saksido, naredila sem pripravo za pesem *Češnja*, ki je objavljena v njegovi knjigi in tako dalje. V vseh šolah, kjer sem bila zaposlena, sem vodila literarni pa tudi dramski krožek. Velik poudarek sem dala branju kakovostnih knjig, delala sem tudi z legasteniki.

Literarni saloni so se v 18. stoletju pojavili v Franciji kot odziv na ravnanje dvora, ki je začel opuščati svojo vlogo pri pospeševanju kulture. Iz kakšnih vzgibov in namenov pa si ti prevzela vlogo dvornih dam, ko si zasnovala svoj, lahko rečemo znameniti literarni salon v svojem stanovanju na Seidlovi cesti 38 v Novem mestu?

Salon poezije Marjance Kočevar se je rodil leta 1999. Na literarno srečanje sem v svoje stanovanje povabila pesnike iz Novega mesta, ker pa sem ravno takrat spoznala nekaj kočevskih literatov – eden izmed njih me je namreč prosil za strokovno pomoč pri urejanju pesniške-

Kot Trdinova nagrajenka ob županu Alojziju Muhiču, predsedniku *Krkine* uprave Jožetu Colariču, slikarju Branku Suhyju, nekdanjem ravnatelju bršljinske šole Antonu Draganu in drugih nagrajencih. (Arhiv Marjance Kočevar)

ga prvenca, sem na srečanje povabila še tri kočevske literate. Srečanje je odlično uspelo, brali smo poezijo, igrali na kitaro, brskali po moji knjižnici in prebrali še nekaj pesmi iz različnih pesniških zbirk. Spomnila sem se, da mi je prijatelj in režiser Filip Robar Dorin predlagal, da bi lahko imela pri sebi doma salonske večere, ker da sem dobra gostiteljica, pesnica, poznavalka poezije in umetnosti nasploh. Zamisel je spala kar nekaj let in po tem večeru sem se spomnila tega predloga in tako se je začelo. Postala sem »salonska dama«, če se malo pošalim, in v maniri francoskih salonov začela resno organizirati literarne salone (salon kot oblika druženja, ne prestižnega stanovanja). Dokazala sem, da se da tudi v blokovskem stanovanju prirediti nepozabno umetniško srečanje.

Kako si izbirala oziroma oblikovala krog povabljenih za posamezno srečanje?

Goste za svoje salone sem izbirala zelo skrbno. Takrat sem bila že članica *Društva slovenskih pisateljev* (DSP), večkrat sem tam brala svoje pesmi in predstavila nekaj pesnikov, hodila na pesniške večere in matineeje, kjer sem spoznala veliko slovenskih pa tudi tujih pesnikov. Udeleževala sem se podelitev Jenkove nagrade in tako dalje ter pesnike, ki sem jih tam srečala, povabila na svoj salon. Izbirala sem po seznamu članov DSP, hodila v knjižnico in brala pesniške zbirke mlajših lite-

Salon poezije Marjanca Kočevar, z leve: glasbenik Branko Rožman, pesniki David Šušelj, Ana Rostohar, Mojca Šušelj, Milan Markelj, Vida Mokrin Pauer, Marjanca Kočevar, Marko Kravos, Tatjana Pregl Kobe in violinistka Petra Božič. (Arhiv Marjanca Kočevar)

ratov. Tako sem bila na tekočem z vsem, kar se dogaja na sodobnem slovenskem pesniškem prizorišču. Na večerih je vedno nastopil tudi znan slovenski glasbenik, kasneje sem začela pripravljati še slikarske razstave. Po občutku se sestavila najboljšo kombinacijo umetnikov, da je bila dosežena sinergija. Na vsako srečanje sem povabila tudi člane *Kluba Dragotina Ketteja* in jih tako uvajala v druženja z znanimi književniki. Učili so se javnega nastopanja, brali svoje pesmi, si pri meni izposojali knjige.

Opiši, prosim, kako je izgledalo tako srečanje.

Srečanje sem razdelila v tri kroge branja. V prvem krogu sem goste sprejela z belokranjsko pogačo in kozarcem vina. Nato so se predstavili, vsak je prebral po tri svoje pesmi. Po prvem krogu je bil odmor, ogled razstave, prigrizek, klepet in medsebojno spoznavanje. V drugem je potekalo branje tujih pesnikov v izvirniku, izbrala sem trinajst jezikov (slovenski, hrvaški, srbski, španski, sanskrt, angleški, ruski, poljski, ameriško-angleški, italijanski in portugalski). Med posameznimi krogi smo imeli glasbeni nastop, največkrat je nastopil pianist Erik Šuler. Po drugem krogu smo se pogovarjali o poeziji, prišli so tudi založniki, pesniki so se dogovarjali o izdaji knjig, tu se je rodila tudi Erikova plošča klasične glasbe, dogovarjali smo se z uredniki literarnih revij za objave pesmi (na primer, urednik *Apokalipse* Primož Repar je bil večkrat naš gost). Že proti jutru se je odvil tretji krog, brali smo pesnike po izboru udeležencev. Malo glasbe je bilo še za zaključek. Zjutraj, navadno se je že danilo, smo se izpolnjeni z umetnostjo razšli.

Salon poezije, z leve pesnik in prevajalec Jure Potokar, pesnice Barbara Korun, Marjanca Kočever, Majda Kne, Katja Plut in pesnik ter glasbenik Blaž Prapotnik. (Arhiv Marjanca Kočever)

Salon poezije, z leve: pesniki David Šušel, Ana Rostohar, poljski pesnik iz Krakowa Adam Wiedemann, Primož Čučnik, Gregor Podlogar, Lidija Gačnik Gombač, Borut Gombač, Primož Repar, pianist Erik Šuler, v ospredju Marjanca Kočever. (Arhiv Marjanca Kočever)

Gotovo ti je kakšno srečanje ostalo še posebno v spominu ...

Vsa srečanja so mi ostala v čudovitem spominu. Ne morem izpostaviti enega samega. Morda pa tisti, ko si bil gost tudi ti, in si nam prinesel svojo novo knjigo in vsakemu košarico domačih jagod. Takrat je bil po naključju tu tudi recezent Marko Elsner Grošel, ki je odlično ocenil tvojo novo zbirko, pa legendarni Iztok Geister, Meta Kušar, Breda Smolnikar, Majda Kne, redna gostja salonov, na klavirju Erik Šuler, razstavljal pa je mlada slikarka Romana Olja. Pa tisti z mojo najljubšo pesnico Barbaro Korun, sodelovali pa so tudi Maja Vidmar, Barbara Simoniti, Klavdija Kotar, ki mi je velikokrat pomagala pri organizaciji salonov, akademska glasbenica Katja Porovne Silič, akademski slikar Alojz Konec in drugi. Pa tisti z Alešem Štegro, Jurijem Hudolinom, Mitjo Čandrom, Davidom Šušlom, Majdo Kne, Igorjem Divjakom, klovneso Evo Škofič Maurer, čudovitima glasbenikoma Stanko Macur in Jankom Avsenakom. Preveč prostora bi šlo, če bi našela vse. Naj omenim še mehiškega pesnika Leonela Ruiza Ramireza, ki nam je v kuhinji pekel mehiške tortilje.

Si pri izvedbi imela kakšno moralno, finančno podporo tako imenovane družbene skupnosti, denimo, občine?

Našla sem sponzorje, predvsem za hrano in vino, moj redni sponzor je bil gospod Franc Planinc, da smo spili po kozarček, dva njegovega odličnega cvička, pa novomeški gostilničarji. *Krka* mi je enkrat opremila salon in podarila odlične jedi. *Slaščičarna Jakše* mi je redno podarila pecivo. Občina Novo mesto mi je sponzorirala dva salona. Urednica *Novega medija* mi je v svojem časopisu redno objavila zahva-

le sponzorjem in zapis o salonih. Moralno podporo sem dobila od vsepovsod. Pesniki me še zdaj sprašujejo, kdaj bo spet salon. Vsi, ki so bili tu, so odšli navdušeni. Moralna podpora za naprej je tudi ta – bila sem na literarnem večeru v *Gogi*, kjer sta me Aleš Čar in Dušan Čater poimenovala za pionirko pesniških branj na Slovenskem. Res, prav tu pri meni se je začelo in take vrste branj, ko pesniki in drugi literati berejo drug drugemu in prisotnim umetnikom, so se potem razširile po vsej Sloveniji. Ponosna sem na to!

Za konec o tej temi postreži še z nekaj statistike, saj imaš gotovo bogato dokumentacijo o tej svoji dejavnosti.

Res, imam vzorno urejen arhiv salonov in spremljajočih razstav z bogatimi slikovnimi prilogi. Prvega sem pripravila 4. julija 1999, kot sem že omenila, s kočevskimi in dolensskimi literati, zadnji je bil po daljšem obdobju 3. oktobra letos. Največ salonov je bilo med letoma 2000 in 2004. Vseh srečanj je bilo 30, s tem, da smo gostovali tudi v Beli krajini pri Toniju Gašperiču in na turistični kmetiji Raztresen v Gribljah, v planinski koči v Kočevju in še kje. Gostov je bilo poimensko več kot sto. Veliko jih je prišlo večkrat, tako da jih je bilo po številu približno 350. Spremljajočih razstav je bilo 18, razstavljali so Janko Orač (večkrat), Stane Jarm, Dirk Heij, Božidar Strman Mišo, Igor Obradinovič, Martina Hočevnar s hčerkama, Petra Komel, Stanika Blatnik Blagotinšek, Blaž Mirt, Urška Nina Cigler, Žarko Vrezec, Antonija Baksa Srnel, Jožica Medle, Alojz Konec, Mojca Šušel. Zanimiv je bil večer z Juretom Potokarjem, s Primorci (Vido Mokrin Pau-er, Edelmanom Jurinčičem, Danilom Japljem, Markom Kravosom in Magdaleno Svetina Terčon) pa s Petrom Semoličem, Primožem Čučnikom, z Gregorjem Podlogarjem, s poljskim pesnikom Adamom Wiedemannom, s Primožem Reparjem, z Jurijem Hudolinom, Urošem Sadkom, Lidijo Gačnik Gombač in Borutom Gombačem, z Barico Smole, s Tatjano Pregl Kobe, Francijem Šalijem, z Ivom Frbežarjem, s Samom Dražumeričem, Katjo Plut, z Lucijo Stupica, Dušanom Šarotarjem, s Stanko Hrastelj, z Milanom Markljem, Iztokom Osojnikom ... in še veliko znanih in manj znanih imen je bilo. Nastopila sta tudi nadarjena mlada glasbenika Jernej Zoran in Gal Gjurin. Kar dvakrat sta bila gosta tudi pesnik in glasbenik Blaž Prapotnik z ženo, pevko, Valentino Prapotnik.

Precej stikov si imela tudi z ustvarjalci iz drugih republik nekdanje Jugoslavije.

V Bosni, v Republiki srpski, sem imela več nastopov, najprej sem šla tja na povabilo Zdravka Kecmana – znanega pesnika, pisatelja, esejista, ki je lani dobil nagrado ambasadorja kulture v Sloveniji, saj ves čas prevaja slovenske pesnike, študiral je namreč na ljubljanski *Filozofski fakulteti* – in profesorja dr. Miljka Šindića. Imela sem literarni večer v banjaluški univerzitetni knjižnici, moje pesmi so jih navdušile, tako je tam izšla moja dvojezična pesniška zbirka *Kristalis*, ki sem jo sama

Marjanca Kočevar doma, april 2007. (Foto: Rasto Božič)

prevedla v srbsčino in je bila predstavljena na večeru Evropske prestolnice kulture. V Banjaluki sem imela več pesniških branj, tudi skupaj z dolenskimi in bosanskimi pesniki, z Zdravkom Kecmanom pa sva prevedla dve knjigi poezije in kratke proze, *Kovček z dvojnim dnom* in *Ključ za dve ključavnici*, v katerih sodelujemo dolenski in banjaluški literati. Knjigi sta dvojezični. Slovenske pesnike sem s svojimi dvojezičnimi pesmimi zastopala tudi na *Kozaračkih pesniških srečanjih*. S pesmimi sem bila predstavljena v reviji *Književnik* v Banjaluki, v beograjski reviji *Pro femina* in še kje.

Seveda pa ne miruješ tudi sedaj: pridno objavljaš na raznih koncih in iščeš založnika za novo zbirko.

Pišem bolj malo, a spet se je nabralo toliko pesmi, da sem jih zbrala v pesniški zbirki *Rdeči lan*, ubrana pa je v glavnem na mojo Belo krajino. Pesmi so se nabirale dolga leta, v njej je kakšna še iz kočevskih časov. Ko prebiram in brusim rokopis, prav fizično čutim različna obdobja, v katerih so nastajale, vidim podobe, občutim bolečine in radosti, ki so me spremljale v vseh teh letih. V zadnjem času sem pesmi objavila v mednarodnem zborniku poezije v Zagrebu. V e-reviji *Poesis*, ki jo ureja pesnik Peter Semolič, sem letos objavila dve pesmi, tudi v e-knjigi mednarodne poezije *Opazovanje v tišini*, ki jo je uredil Jaka Železnikar, so mi objavili dve. Letos sem na povabilo Marjana Pungartnika v e-reviji *Locutio* objavila tudi nekaj novejših pesmi. Založnika za *Rdeči lan* še nisem začela iskati, saj sem rokopis pravkar

odložila v mapo in pred nekaj dnevi napisala novo kazalo ter dodala nekaj novimi pesmi.

In gotovo pridno bereš. S čim si še polniš in osmišljaš življenje?

Seveda, berem ves čas, zanimivo bi bilo videti kilometre prebranih knjig. Berem vsak večer pozno v noč, pravzaprav vse življenje. Spomnim se, da mi je mama, ko sem bila srednješolka, vsak večer odvila žarnico, ko je videla, da je v moji sobi še luč, zgodaj zjutraj pa je bilo treba na vlak in v šolo. V ta namen sem imela že pripravljeno baterijo, da sem si z njo svetila, ko sem brala pod odejo. Ni tako pozne ali zgodnje nočne ure, da ne bi prebrala nekaj strani proze ali vsaj dveh pesmi. Tudi če kdaj pridem domov že proti jutru ali kaj delam do zgodnjih jutranjih ur. Ritual, brez katerega ne bi mogla zaspiti. Zdaj berem sodobno ameriško poezijo v izvirniku, ameriška sestrčna mi pošilja pesniške novitete. Navdušujejo me Billy Collins in nekateri mlajši ameriški pesniki, seveda pa sem na tekočem tudi s sodobno slovensko pesniško produkcijo. Kot pravi Peter Semolič, se velikokrat mojstrim v pisanju poezije tudi s prevajanjem iz srbsčine, hrvaščine, angleščine in nemščine.

Zelo rada in kuham in pečem, večkrat zadiši po belokranjski pogači, spletem kaj toplega za zimo, poslušam glasbo, se družim s pravimi prijatelji. Letos sem uredila in lektorirala kar nekaj knjig, kaj prevedem, hodim na prireditve, predvsem v *Gogo*, pa tudi v Zagreb ali na kakšen koncert resne glasbe. Obožujem Leonarda Cohena, bila sem na dveh njegovih koncertih v Ljubljani. Ukvarjam se tudi z rožami na terasi pa seveda tudi z običajnimi vsakodnevnimi opravili, ki pa so malo manj za dušo, a nujni.

Vladimir Lamut, *Prihod transporta v CC Monigo*, grafit na papirju, 1942

JOŽA MIKLIČ

MESTNA OBLAST

V kasnih petdesetih letih prejšnjega stoletja so v Mariboru ugotovili, da so dozoreli pogoji za ustanovitev mestne oblasti. Kljub zakonski vrzeli je Maribor svojo formalno ali neformalno mestno oblast tudi dobil. Mesto je v naslednjih letih doživelo gospodarski in duhovni preporod, ki je rojeval obilne sadove, naj med mnogimi omenim le tovarno TAM, pohorsko vzpenjačo in univerzo. Danes pa je sosednje mesto Ptuj to, ki se po željah in organiziranosti zgleduje po nekdanjem mestotvornem upravljanju Maribora ali današnje Ljubljane. Pa ne samo mestne občine, pogledimo v spodnje Posavje – v Občino Brežice, kar pet športnih vadbenih objektov so usposobili, da elektrarn in njihove infrastrukture sploh ne omenjam. Že teh nekaj primerov nakazuje, da je za materialni in duhovni razvoj vsakega projekta, kraja ali mesta potrebna ustrezna in kadrovska sprejemljiva organizacija, ki jo na podlagi analize stanja in kadrov priporočijo strokovnjaki z organizacijskim znanjem.

Slovenija je po svoji organizacijski strukturi statična in neprilagojena tehnološko-tehničnim ter informacijskim novostim doma in v tujini. Na festivalu *Ars Elektronica* v avstrijskem Linzu so se avtorji v svojih duhovnih projektih spraševali, kakšen vpliv bodo na mesto prihodnosti imeli digitalna revolucija, migracije in podnebne spremembe, v Sloveniji pa ne zasledim podatkov, analiz ali projektov o prihodnosti mestnih občin, o pokrajinah in njihovih mednarodnih povezavah, o ustreznejši porazdelitvi pristojnosti med državo in lokalno skupnostjo ter o skupnih projektih mestnih četrti, mestnih občin in glavnega mesta. V Novem mestu, na primer, upravljamo mestno občino s 23 krajevnimi skupnostmi, med katerimi jih je zaznati deset, ki upravljajo in oblikujejo mesto poleg žu-

pana in občinskega sveta. Mestna občina s statutom ni prilagodila svoje organiziranosti zakonu o lokalni samoupravi, ki za mesto predvideva ustanovitev mestnih četrti, čeprav je večina slovenskih mestnih občin in tudi nekatere druge to že storila. Verjetno Novomeščane moti v omenjenem zakonu načelno izenačevanje pristojnosti krajevnih skupnosti in mestnih četrti kot, na primer, obe morata »skrbeti za kakovost življenja krajanov«, pri tem pa se pozablja, da je to pristojnost v mestu v teritorialnem, funkcionalnem, organizacijskem, premoženjsko finančnem in pravnem smislu potrebno uresničevati na drugačen način kot na vasi. V Celju, na primer, so ugotovili, da gozdovi v neposredni bližini mesta bistveno vplivajo na kakovost fizičnih in psihičnih pogojev bivanja v mestu ter predstavljajo izravnalni ekosistem ekstremom urbanega okolja. Zaradi tega je Mestna občina Celje v imenu mestnih četrti sprejela ustrezen odlok in že odkupuje »mestne gozdove«, kar krajevnim skupnostim zunaj mesta ni potrebno. Ta mestna občina je naredila še korak dlje in župana pooblastila, da lahko za obravnavo določenih skupnih vprašanj in nalog ter za obravnavo zadev iz občinske pristojnosti oblikuje svet predsednikov svetov mestnih četrti in krajevnih skupnosti kot svoj posvetovalni organ. Po svoji vsebini je odločitev možno razumeti, da obstajajo skupna vprašanja in naloge mestnih četrti. Če je njihova izvedba v ključni pristojnosti mestnih četrti, jih te opravijo same, če pa se nanašajo na zadeve iz občinske pristojnosti, skliče župan predsednike mestnih četrti na posvet. Približno tako si predstavljamo skupno skrb za kakovost življenja v mestu tudi njegovi prebivalci in čakamo na dogovor vseh treh deležnikov, kaj v Novem mestu je skupno vprašanje mestnih četrti, katere so njihove skupne naloge in katere zadeve iz občinske pristojnosti bodo četrti

Novomeški rotovž, junij 2015. (Foto: Rasto Božič)

Arheološke najdbe na razstavi *Novo mesto – Tisočletja na okljuku Krke*, Dolenjski muzej, marec 2015. (Foto: Rasto Božič)

reševale samo skupaj z županom. Vsebinska opredelitev pristojnosti iz prejšnjega stavka namreč vpliva na oblikovanje občinskega proračuna, ki bi moral vsebovati denar za skupna vprašanja, skupne naloge in naloge mestnih četrti iz pristojnosti mestne občine. Ko pa gre za denar, se seveda odpira vprašanje načrtovanja, elaboratov, pogajanj in vsega drugega, kar je storiti, da se udejanji nek dogovor ali projekt, sledi pa mu vsebinski in izvedbeni nadzor, ki vključuje tudi nadzor udejanjenja kapitalskih vložkov in doseganje načrtovanega snovnega ali duhovnega donosa.

Sicer pa v zadnjem desetletju povsod po svetu urbanisti in še posebno meščani iščejo primernejše organizacijske oblike, s pomočjo katerih bi bilo upravljanje mest za prebivalce kakovostnejše. V tej smeri v Sloveniji uspešno delujeta akcija arhitektov *Jane's Walk* pa tudi *Nepremičninski razvojni Forum*, ki je letos proučeval problematiko opuščenih mestnih območij in spoznaval načine reševanja te problematike na Dunaju. Posebno pozornost je *Forum* posvetil nepremičninskemu razvoju slovenskih mest, razvoju pametnih mest in energetske sanaciji. Skrb za mesta je v Sloveniji vsak dan večja. V sosednjih mestih urejajo nove mestne parke, v Ljubljani je nastala kulturna soseska, uredili so prostor sredi mesta za osebna srečanja, uveljavljajo velike turistične projekte z mednarodno priznano blagovno znamko in nastajajo združevalne promocijske organizacije za razvoj mestnega

turizma. Zlasti dediščina pa tudi naravne danosti mestom omogočajo trženje, ta pa s svojo turistično ponudbo privabljajo vedno več umetnikov in skrbijo za svoje simbole, med katerimi je tudi nova ljubljanska ljubljanka – vrtnica Prešeren. Mesta širijo svoje vplivno območje za izvedbo skupnih projektov in se za njihovo uresničevanje primerno organizirajo. Osrednja Slovenija se je že povezala s turistično ponudbo prestolnice, mesti Ptuj in Krško že nekaj let načrtno oblikujeta vsako svoje gravitacijsko območje, vedno več občin se bori za izvedbo državnih objektov na njihovem območju in še bi lahko naštevali.

Mestne četrti so s svojim delovanjem sestavni del ponudbe mesta. Dobro organizirana mesta jim prepuščajo skrb za družabnost, izobraževanje, rekreacijo, humanitarnost ter za predstavitev lokalnih posebnosti obiskovalcem mesta. Vedno več pozornosti namenjajo raznovrstni trgovski ponudbi v mestni četrti, da prebivalci čim manj časa porabijo za nakupe. Dobrodošle so lokalne tržnice, čistilnice, obrtne delavnice, restavracije in podobno. Pohvale vredna so prizadevanje mestnih četrti, da ne bi bilo praznih in zapuščenih lokalov, stanovanj, hiš, delavnic in podobnega, kar zagotovo pesti Novo mesto oziroma vse njegove mestne četrti. V programih mestnih četrti pa se pojavlja vedno več novih zamisli in dejanj, kot so na primer širjenje zanimanja za univerzo za tretje življenjsko obdobje, organizacija razstav ob jubilejih umetnikov,

Novomeški Glavni trg, junij 2015. (Foto: Rasto Božič)

Pogled na novomeško Kapiteljsko njivo, območje napovedanega arheološkega parka, november 2007. (Foto: Rasto Božič)

srečanj s podjetniki in šolami, pospeševanje prizadevanj učeče se družbe, nastajanje knjižnic na prostem, kino pod zvezdami, ustanavljanje *Rastoče knjige* in še mnogo drugega, kar bogati tudi mestno dušo. Naj posebej naglasim le še prizadevanja mestnih predelov za zdravo okolje, zlasti za čisto vodo in zrak, ki se kaže še posebno v zahtevah po merilih onesnaženosti in rednem poročanju podatkov. Dejavnosti mestnih četrti pa, žal, nimajo ustrezne podpore medijev oziroma ti njihovega dela ne spremljajo in kot je znano, »če dogodek ni v mediju, ga ni bilo«. Tako so na primer poniknile zanimive pobude o ureditvi vhoda v Novo mesto s šmihelske strani, usposobitev ceste do *Šolskega centra*, prenova *Narodnega doma* kot spomenika državnega pomena, ureditev mestnega parka pod bolnišnico in tamkajšnjim trgovskim središčem, postavitve spomenika Primicevi Juliji pred njenim nekdanjim gradom, ustanovitev mestnega muzeja, zamisli arhitekta Marjana Lapajneteta, ureditev *Trga novomeške pomladi*, imenovanje kronista mesta, imenovanje menedžerja mesta, koncept ureditve cestnega križa v Mačkovcu brez pravedanja, ustanovitev instituta za razvoj mesta, novomeško kopališče in tako naprej. Mestne krajevne skupnosti pa prav gotovo pogrešajo tudi svoje urejeno središče, okrog katerega bi oblikovale lokalni vrvež.

V javnosti ni možno zaslediti rezultatov prostorskih in socioloških raziskav ter zamisli o tem, kakšno prihodnost ima Novo mesto in za kakšne cilje

si prizadevajo njegovi upravljavci glede na dejstvo, da se območje prestolnice širi tudi na Dolenjsko, da je Posavje z novimi državnimi naložbami oblikovalo svoje poslovno območje in da enako želi tudi Kočevska oziroma Pokolpje. Če vizija mesta ne bo jasno opredeljena, se bo mesto razvijalo stihijno, kar bo zahtevalo manj organizacijskega napora pa več individualnega rizika vsakokratnih upravljavcev. Za prihodnost Novega mesta je vsekakor treba najti ustreznejši model organiziranosti tako v prostorskem, razvojnem in kulturnem načrtovanju, zlasti pa za uresničevanje dogovorjenega. Nešteto dogovorjenih nujnosti za primernejše življenjske razmere v mestu niso udeležili zaradi neprimerne organiziranosti izvedbe. Naj omenim interese *Gibanja za razvoj mesta*, naselitev mestnega jedra, nove programe izobraževanj in počasno uresničevanje akademske dejavnosti, zastoj v razvoju univerze, zastoj v medobčinskem povezovanju, spalna naselja mesta, problem središč mestnih četrti, turistični razvoj vsega mestnega območja in podobne dejavnosti, ki bi mesto približale primerljivo hitro razvijajočim se turistično izobraževalnim središčem v tem delu Evrope.

Kakšno organiziranost potrebujemo v državi ali naši mestni občini bo seveda odvisno od dolgoročnih skupnih velikih in malih projektov, za katere se bomo sposobni dogovarjati in jih bo večina sprejela za svoje. Odvisna bo tudi od strokovnjakov, ki jih bo mesto uspelo zagotoviti za ustvar-

Del Ločne, Krkin kompleks in Mačkovec, november 2007.
(Foto: Rasto Božič)

Zasneženo Novo mesto, februar 2012. (Foto: Rasto Božič)

janje v Novem mestu. Za ta bistvena pogoja pa morajo načrtovalci in izvajalci imeti pooblastila, mesto pa nadzor nad njihovim delom. Lahko bi rekla, da se bo slej ko prej morala udeležiti mestna oblast, ki se bo kot proračunski porabnik dogovarjala z mestno občino, in/ali ustanoviti ustanova za razvoj mesta, ki bo skrbela za izvedbo dogovorjenega od ideje do kadrov in financiranja. Organizacija je seveda dolgoročen proces, ki se opredeljuje na podlagi stalnega analiziranja slabosti in spremljanja nastajajočih novosti med strokovnimi rešitvami. Naj Novo mesto zdaj pod mladim vodstvom, ki ima široko podporo mladine in dokajšnjo mero konsenza, spozna in zazna svoje dolgoročno poslanstvo in se pogumno loti za razvoj bistvenih zadev, šele nato (ali pa sploh ne) naj se ukvarja še z Novim trgom, avtobusno postajo in podobnimi izrazito mestnimi drobnarijami, ki jih lažje in bolje rešijo mestne četrti same.

V poslovnem svetu organizacijo dojemajo kot orodje za zmanjšanje vložkov in povečanje učinkov. Skoraj vsaka delovna sredina ima strokovno službo, ki nove dosežke organizacijske vede uporablja, izboljšuje stanje organiziranosti in skrbi, da se z evalvacijo tehničnih inovacij razvijejo potrebne organizacijske oblike za njihovo uspešno in racionalno tržno umestitev. Proces nenehnega izboljševanja delovnih »orodij« praviloma ugodno vpliva na odločujoče, ker jim ponuja možnost napredovanja, učinki pa so lahko tudi obratni, da jemlje-

jo pristojnosti tem, ki se v novih pogojih postmodernizma ne znajdejo. Dostikrat pa se zgodi, da odločujočim zaradi številnih nalog zmanjka časa, da bi si zagotovili ustreznejše orodje. Prav na to nehote pomislimo, ko se začne pogovor o Novem mestu, v katerem naj bi rešili pločnike, *Narodni dom*, promet, športno dvorano, ..., vse najbolj pereče zadeve, o katerih teče beseda že leta in leta. Udeležencu teh debat postane mučno, ko se vedno na koncu vse zvali na župana kot edinega krivca, ki ni zagotovil denarja, izdelal načrtov, razvil javne razprave, zagotovil evropskega denarja in tako dalje. Na tak način razmer ne moremo izboljševati, potrebna je primerna porazdelitev pristojnosti in ustreznejša organiziranost mesta, za kar lahko po naših predpisih poskrbijo župan in občinski svetniki.

Predvidevam, da bo na razvojnem področju v Novem mestu prevladovalo mestotvorno odločanje. Mesto ima namreč kar nekaj pomembnih nastavkov za svoj kvantitativni in kakovostni razvoj. Sprašujem se, kam je poniknilo znanje *Labodovih* in *Novoteksovih* oblikovalcev, šivilj in krojačev, kaj počnejo *Novolesovi* mizarji, žagarji in arhitekti, kje so *Pionirjevi* zidarji, da gradijo pri nas Primorci. Sprašujem se tudi, zakaj meščani izšolamo svoje otroke, da bolj kot rodno mesto s svojim znanjem bogatijo prestolnico, Berlin, Prago in druga mesta. Koga mesto čaka, da bo v praznih lokalih in v nevzdrževanih praznih hišah po vseh mestnih

četrtih poskrbel za donosno poslovanje? Kje so doktorji in diplomanti družboslovnih ved, da vse naštetu in še drugo znanje ne organizirajo v tržno zanimivo ponudbo? Razvojne nastavke v Novem mestu imajo tudi projekti, ki jih še ne poznamo dovolj. Tržni podatki nakazujejo, da se bo število popotnikov hitro povečevalo vse do leta 2040, da bo delovni čas bistveno krajši in da bo zaposlitev vse bolj odvisna od znanja, pa ne samo tistega iz šole. Kar nekaj analitikov razmer v svetu vedno glasneje opozarja, da se bodo narodi morali nekako zavarovati pred globalizacijo, da bodo obdržali svojo identiteto in ohranili prosvetljske vrednote. Predvsem južni deli Evrope po mnenju analitikov ne bomo deležni velikih kosov pogače bogatih, če ne bomo ohranili kulture, ki jo popotniki drugje ne bodo mogli najti. Celje in Ptuj sta že zaščitila svoje arheološko bogastvo tako, da obiskovalcem »pripovedujejo« nekdanjo zgodbo o uspehu. Novo mesto se jim lahko pridruži z arheološkim parkom, pripadajočimi literarnimi deli in z univerzo mednarodnega značaja. Gospodarske smernice nakazujejo nadaljnje naraščanje skrbi za zdravje kot tudi zanimanja za ustrezno mobilnost. Zato je verjeti, da bo *Krka* tudi v prihodnje zaposlovala Dolenjke, *Revoz*, *TPV* ter *Adria Mobil* pa Dolenjce. Verjetno bodo ti proizvajalci na svetovnih trgih postali še pomembnejši, kar lahko v Novo mesto privabi tuja predstavništva, svetovne raziskovalne hiše, logistične velikane in male podjetnike kot kooperante velikih z zagotovljenim trgom. Idilična pokrajina bo verjetno ostala privlačna za individualne gradnje, zato bodo večji pomen dobili tudi obrtniki in kmetovalci. Slednji ne le kot oskrbovalci z zdravo hrano, pač pa tudi kot pridelovalci bioloških surovin. Rast prebivalstva in okrepitev informacijske tehnologije bosta zahtevala prenovo mestne infrastrukture zlasti v zdravstvu in izobraževanju. Čas se ne bo ustavil, življenje v mestu bo teklo počasneje ob stihijem upravljanju in hitreje ob dobri upravni organiziranosti.

Bralca teh vrstic kar slišim, kako stalno zastavlja eno samo vprašanje: kje pa je denar za vse to. V strokovnih sredinah velja, da je uspeh poslovnih odločitev v prvi vrsti odvisen od kompetentnih ljudi, ki idejo tehnološko, tržno in ekonom-

sko preučijo, izdelajo načrt uresničevanja in se za nalogo primerno organizirajo. Ena od vlog organizacije so finance, zagotovitev začetnega vložka, da stvar lahko steče. To delo je posebej strokovno, povezano s poznavanjem denarnega toka, delovanjem investicijskih skladov, sistemskih rešitev v določeni državi, finančnih sposobnosti dobaviteljev tehnologij in orodij, bančnega poslovanja ter še mnogo drugega. Opravlja ga lahko le za to delo usposobljen posameznik, ki hkrati ne more biti še javni delavec, promotor občine ali države ali kaj podobnega. Seveda gre pri financiranju mnogo lažje, če ima mesto svojo banko, lahko tudi etično. V takem primeru se lokalni prihranki domačega gospodarstva, zavarovalnic, lokalnih proračunov, javnih delavcev in prebivalstva združujejo v lokalni banki, ki jih bogati na trgu z ustanavljanjem skladov za varne naložbe. Na področju lokalnih financ se potrди ali ovrže tudi lokalna oblast. Namreč, če dovoli, da po mestu vsaka banka pobira le prihranke, hkrati pa mu ne ponuja kakovostne pomoči pri njegovih projektih, ta ne zasluži podpore volivcev in obratno.

Vsi, ki smo na volitvah podprli mestno oblast, smo tudi soodgovorni za njeno dobro ali slabo odločanje, zato jo je neodgovorno blatiti, ji nagajati in ji jemati voljo do dela. Tudi kritika mora biti strokovna in utemeljena. Ta je tudi domena kompetentnih ustanov ali ljudi, saj v obratnem primeru škoduje tako posameznikom kot družbi.

TPV IN RAZVOJ AVTOMOBILSKE INDUSTRIJE V NOVEM MESTU

TPV v Novem mestu. (Arhiv družbe TPV)

RAZVOJ AVTOMOBILSKE INDUSTRIJE NA DOLENJSKEM

Avtomobilska industrija ima na Dolenjskem bogato tradicijo in zgodovino. Njeni začetki segajo v petdeseta leta prejšnjega stoletja, ko so v Novem mestu ustanovili podjetje *Moto montaža*. V kooperaciji z nemškim podjetjem *Autounion* so začeli izdelovati dostavna vozila, iz katerih so v naslednjih letih razvili lastno dostavno vozilo. Z uveljavljanjem lastne avtomobilske znamke se je podjetje preoblikovalo in preimenovalo v *Industrijo motornih vozil*, skrajšano *IMV*, ki je v kratkem zrasla v pomembnega jugoslovanskega proizvajalca dostavnih in posebnih vozil ter licenčnega montažerja osebnih avtomobilov. Z razpadom nekdanje skupne države se je trg *IMV* porušil. Zahvaljujoč hitremu prestrukturiranju proizvodnih programov in prilagoditvi novim svetovnim tržnim raz-

meram so se iz *IMV* razvile gospodarske družbe, ki so delno prevzele, obnovile in razvile nove tržne programe, in sicer *Revoz*, proizvodnjo osebnih vozil Renault, *Adria Mobil*, proizvodnjo počitniških prikolic, avtodomov, mobilnih hišic in *TPV*, proizvodnjo avtomobilskih sestavnih delov. V *TPV* so začeli novo proizvodnjo avtomobilskih delov in komponent v povezovanju z uveljavljenimi svetovnimi proizvajalci avtomobilske opreme, sami pa so začeli z razvijanjem kovinskih delov iz pločevine, cevi in žic.

SODOBNA AVTOMOBILSKA INDUSTRIJA

Avtomobilska industrija je danes v svetu vodilna visokotehnološka industrija, ki ustvari skoraj desetino svetovnega bruto domačega proizvoda. Vsako

sedmo delovno mesto v Evropi je neposredno ali posredno povezano s proizvodnjo vozil. Vsako leto izdelajo 60 milijonov novih vozil, na cestah jih je več kot milijarda. Avtomobilska industrija predstavlja motor razvoja Evropske unije in je največji proizvajalec vozil na svetu. Skoraj tretjino novih vozil izdelajo v Evropi. Avtomobilska industrija je največji naložbenik v zasebnem sektorju in 70 odstotkov intelektualne lastnine je povezane z raziskavami in razvojem na področju proizvodnje vozil.

V Sloveniji izdeluje osebna vozila zgolj eno podjetje, novomeški *Revoz*, medtem ko se s proizvodnjo avtomobilskih komponent ukvarja veliko podjetij, predvsem dobavitelji prvega in drugega reda. Slovenska avtomobilska industrija povezuje skoraj sto podjetij, več kot 600 kooperantov in ustanov znanja s skoraj 25.000 zaposlenimi. Podjetja veliko večino izdelkov izvozijo, kar predstavlja več kot petino vsega slovenskega izvoza in desetino slovenskega bruto domačega proizvoda. V povprečju slovenska podjetja v avtomobilski industriji vlagajo pet odstotkov svojih prihodkov v razvoj in raziskave, več kot 12 odstotkov pa v *nove tehnologije*. Med opaznejša zagotovno sodijo *Cimos*, *Letrika*, *Hidria*, *Kolektor* in nenazadnje *TPV*.

Pomen slovenskega avtomobilskega sektorja za domače gospodarstvo je izjemen. Podjetja so zaradi izjemno kakovostne vpetosti v razvojne ter produktne dobavitelske verige v evropski avtomobilski industriji krizo prebrodila bistveno bolj uspešno od drugih slovenskih industrijskih podjetij. Ta podjetja danes nosijo velik delež pri počasnem, a vztrajnem gospodarskem okrevanju države po izbruhu gospodarske krize leta 2008. Številna podjetja so geografsko razpršena po vsej državi, vključujejo tako številna mala in srednja podjetja kot tudi večja podjetja in sisteme. Z zaposlovanjem visoko usposobljenih delavcev in strokovnjakov v svojih lokalnih okolij predstavljajo pomemben steber ekonomske ter socialne trdnosti. Slovenska avtomobilska industrija se lahko pohvali tudi z za slovenske razmere relativno visoko dodano vrednostjo na zaposlenega, ki se giblje med 30.000 in 50.000 evri in je med višjimi med gospodarskimi panogami. S svojo visoko stopnjo interdisciplinarnosti slovenska avtomobilska industrija nase veže tudi dele kovinsko-predelovalne industrije, elektroindustrije, orodjarstvo in

strojogradnjo. Hkrati ima vzpostavljen širok nabor sodelovanja z raziskovalnim ter izobraževalnim sektorjem, kot so fakultete za strojništvo in elektrotehniko univerz v Ljubljani in Mariboru, različni znanstveni inštituti in nenazadnje tudi s fakultetami, ki so del novomeškega univerzitetnega in raziskovalnega prostora, še posebej s *Fakulteto za industrijski inženiring* iz Novega mesta. Nikakor ne smemo zanemariti pomena dobrega sodelovanja s srednješolskimi in poklicnimi izobraževalnimi središči. V novomeškem prostoru je potrebno izpostaviti tradicionalno dobro sodelovanje podjetij, ki delajo v avtomobilski industriji in *Šolskega centra Novo mesto*.

SKUPINA TPV DANES

Skupina TPV je koncern, ki vključuje obvladujočo delniško družbo *TPV* in odvisne družbe, *TPV Avto*, *TPV Center*, *TPV Prikolice* in *TPV Šumadija*. Poslovni programi so povezani v dveh poslovnih divizijah, in sicer divizija *AvtoIn* in divizija *Vozila*. *TPV, d. d.*, je obvladujoča družba *Skupine TPV*, ki z vzajemnim izkoriščanjem sinergij na programskih, tehnoloških in funkcionalnih področjih prispeva k uspešnemu poslovanju celotne skupine in tako uresničuje skupne dolgoročne cilje. Družba *TPV, d. d.*, skrbi za povezovanje ter prenos znanja in najboljših izkušenj med družbami skupine. Opravlja storitve za podjetja v skupini na funkcionalnih področjih, kot so strateški razvoj, strateška nabava, kadrovanje, izobraževanje in pravne zadeve, ekonomika (finance, nadzor, računovodstvo), poslovna informatika, korporativno komuniciranje, sistem delovanja in sistem kakovosti, okolje ter varstvo in zdravje pri delu.

DIVIZIJA AVTOIN

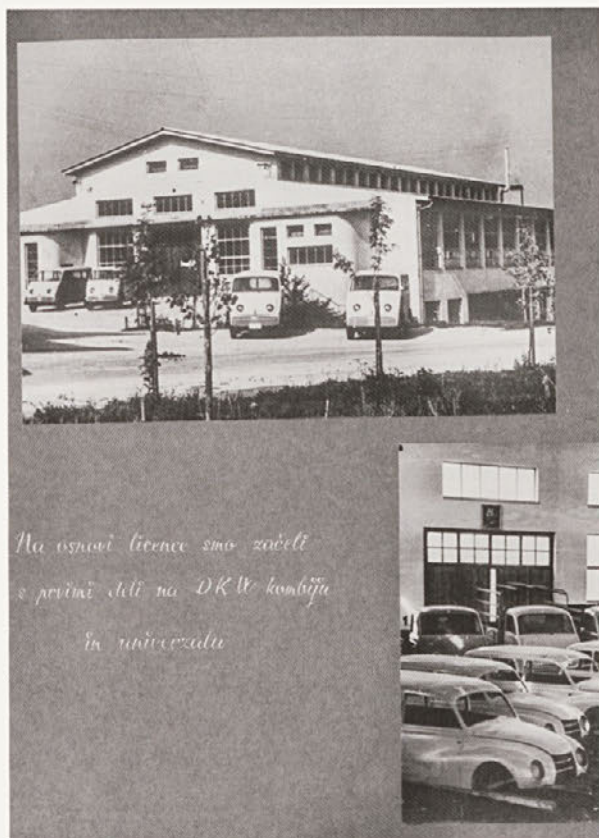
Divizija *Avtomobilska industrija AvtoIn* povezuje programe razvoja in proizvodnje avtomobilskih delov, ki so namenjeni kupcem v avtomobilski industriji. *TPV* se uveljavlja v avtomobilski industriji kot prepoznaven, zanesljiv in zaupanja vreden razvojni partner. Strateški kupci so proizvajalci vozil in dobavitelji prvega reda, ki dobavljajo sestavne vo-

zil neposredno proizvajalcem vozil. Na globalnem trgu se v sodelovanju s partnerji umešča kot podjetje, ki sledi potrebam svojih strateških kupcev na novih, rastočih trgih na vseh celinah. TPV krepi svoje mesto v avtomobilski industriji s soustvarjanjem prodornih poslovnih mrež na ravni znanja, izvedbe poslov in oblikovanja tržnih potreb. Pri tem sledi zahtevnim merilom celovite kakovosti in ima potrebno znanje, orodja in razvojne zmogljivosti za prisotnost na globalnem trgu. Odličnost njenega poslovanja nedvomno dokazuje priznanje Republike Slovenije za poslovno odličnost, ki ga je TPV prejela leta 2011.

Razvojni in proizvodni program divizije *Auto-In* vključuje sklope karoserije in podvozja, kot so nosilci armaturne plošče, prednjega odbijača, prestavni vzvodi menjalnika, zaklepni mehanizmi in tečaji vrat, potem sedeži in elementi sedežev, kot so ogrodja sedežev in vzglavnikov, različni vzvodi ter sestavni deli dviznih mehanizmov sedežev. Proizvodni program dopolnjujejo tesnila motorjev, ki jih izdelujejo v TPV Šumadija v Srbiji.

Proizvodnja TPV kot ena izmed osrednjih sposobnosti podjetja temelji na tehnologijah varjenja in drugih sistemih spajanja, na sestavi, hladnem stiskanju pločevine, krivljenju cevi in žic, kataforeznem lakiranju ter na laserskem razrezu in varjenju. Proizvodne obrate ima v Novem mestu, Brežicah, na Suhorju pri Meliki, v Veliki Loki pri Trebnjem, na Ptuj in v Kragujevcu v Srbiji. Razdrobljenost proizvodnih obratov, ki jih je TPV podedovala, ima sicer nekaj slabosti, hkrati pa številne prednosti. Za zaposlene je nedvomno velika prednost bližina delovnega mesta.

Na podlagi dolgoletnih in obsežnih izkušenj s področja avtomobilske industrije je TPV začela s trženjem nove produktne skupine avtomatsko vodenih vozil. Pod imenom AGV razvija in ponuja – skupaj z razvojnim partnerjem IKU – celovite stroškovno učinkovite rešitve za potrebe upravljanja proizvodne logistike, kjer so avtomatsko vodena vozila ena izmed ključnih nosilcev produktnega portfelja. AGV povečuje učinkovitost in zmanjšuje celotne proizvodne ter logistične stroške s podporo avtomatizaciji proizvodnih ali skladiščnih zmogljivosti. Rešitev je primerna za večkratne materialne premike znotraj proizvodnih operacij in nadvse ustreza

TPV nekoč. (Arhiv družbe TPV)

vsem proizvodnim organizacijam s ciljem zmanjševanja operativnih stroškov svojega delovanja.

DIVIZIJA VOZILA

Divizija *Vozila* povezuje program proizvodnje lahkih tovornih prikolic, program prodaje novih avtomobilov, prikolic in rabljenih vozil ter program celovitih storitev za voznike.

Lahke tovarne prikolice razvijajo in proizvajajo v podjetju TPV Prikolice na Ptuj. S svojim programom se podjetje uvršča med perspektivna podjetja, ki so se že dobro uveljavila na domačem in predvsem tujem trgu lahkih tovornih prikolic.

TPV *Auto* je največji prodajalec osebnih vozil na Dolenjskem, v Beli krajini, na Kočevskem in v Posavju. Osrednja dejavnost podjetja je prodaja vozil in nadomestnih delov ter vzdrževanje in popravilo vozil. TPV *Auto* ima koncesijo za prodajo vozil Nissan, Dacia in Renault, v okviru katerega

posluje tudi center lahkih gospodarskih vozil Renault PRO+. Najnovejša pridobitev v prodajnem programu je okoljsko zanimiv program električnih vozil Renault ZE. Kupci lahko poleg nakupa novega ali rabljenega vozila svoje vozilo pripeljejo v mehanično ali kleparsko delavnico, na cenilno mesto za poškodovana vozila, opravijo registracijo in zavarovanje ali pa uredijo financiranje za nakup vozila. Poleg glavne lokacije v Novem mestu ima *TPV Avto* še poslovno enoto v Brežicah.

TPV Center je edini pooblaščen trgovec za trženje in prodajo Toyotinih vozil, opreme ter nadomestnih delov na prej omenjenem območju. Izvaja vse storitve popravil in vzdrževanja motornih vozil znamke Toyota. Posebej zanimiv je okoljsko napredni program Toyotinih hibridnih vozil.

DRUŽBENI IZZIVI CESTNEGA TRANSPORTA

Strateška razvojna strategija Evropske unije na področju cestnega transporta vsebuje štiri ključne družbene izzive: zmanjšanje uporabe fosilnih goriv (tako imenovana dekarbonizacija), zanesljivost transportnih sistemov, varnost transportnih sistemov ter globalna konkurenčnost avtomobilske industrije.

Na področju dekarbonizacije je v ospredju povečanje energetske učinkovitosti vozil in uporaba obnovljivih energijskih virov. Na to področje je potrebno gledati celovito. Kaj smo dosegli, če uporabljamo vozilo na vodik? Vozilo je energijsko zelo učinkovito, a pridobivanje vodika kot goriva je energijsko izredno potratno in glede na zdajšnje tehnološke zmožnosti zelo neučinkovito. Prav tako se lahko vprašamo, kaj smo dosegli, če uporabljamo električno vozilo, ki je ekološko izredno sprejemljivo, električno energijo pa proizvajajo v ekološko izredno sporni termoelektrarni. Zato je potrebno gledati celoten energetski in ekološki odtis od proizvodnje vozila in goriva za to vozilo, kot tudi operativno uporabo in na koncu razgradnjo ter reciklažo takega vozila.

Na zanesljivost cestnega transporta se gleda predvsem z vidika točnosti in zanesljivosti urnikov prevoza ter ohranjanja in izboljševanja dostopnosti do

mest in drugih naselij. V prihodnosti bo v uporabi kombinacija različnih prevoznih sredstev. Na razdaljah do štiri kilometre bo najbolj smiselno pešati ali pa uporabiti klasično ali električno kolo. Pri razdaljah do 200 kilometrov bo smiselno uporabiti baterijska električna vozila, pri večjih razdaljah pa hibridna in vozila s sistemom za hitro polnjenje. Pri razdaljah nad 500 kilometrov bodo tudi v prihodnosti še vedno prevladujoča vozila z motorji z notranjim izgorevanjem. Uporaba posameznih vrst transportnih sistemov bo seveda odvisna tudi od geografskih danosti, podnebnih in vremenskih razmer ter kulturnih in drugih socialnih razmer v določenem okolju.

Na področju varnosti transportnih sistemov bo delovanje usmerjeno predvsem v zmanjšanje usodnih in težkih poškodb ter zmanjšanje kraj in poškodb vozil ter tovora. Varnost je osnovna vrednota moderne družbe in stalno prisotna tudi v avtomobilski industriji. Vprašanje varnosti dejansko ni več vprašanje, ampak obveza v vseh novih generacijah vozil. Cilji niso usmerjeni le v izboljševanje varnosti potnikov v vozilih, temveč tudi v zagotavljanju večje varnosti drugih udeležencev v prometu, predvsem pešcev in kolesarjev. Posebna pozornost je namenjena novim aktivnim in pasivnim varnostnim sistemom, ki bodo zagotavljali boljšo varnost najbolj ranljivih prometnih udeležencev.

Da bo evropska in posledično tudi slovenska avtomobilski industrija ostala globalno konkurenčna, je potrebno stalno vlaganje v raziskave in razvoj, v iskanje novih inovativnih rešitev tako pri vozilih, kakor tudi pri vseh segmentih razvoja in proizvodnje vsakega posameznega sestavnega dela vozila in ne nazadnje trženju končnega izdelka. Da bi ohranili in še povečali konkurenčnost evropske in s tem tudi slovenske in avtomobilske industrije na globalnem trgu, bodo morali proizvodni sistemi postati še učinkovitejši.

Vsi ti izzivi zahtevajo sistemski pristop tako pri razvoju vozil kot tudi cestne infrastrukture, transportnih storitev in energijskih virov. To bo možno doseči z izboljšanim upravljanjem in organizacijo ključnih družbenih dejavnikov, kot so okoljsko zavedanje, ki vključuje izpuste in onesnaženje, surovine, proizvodnjo, energijo ter mobilnost, družbeno odgovornost, ki vsebuje socialne kompeten-

ce, enake možnosti, raznolikost in človeške pravice, ter ekonomski uspeh, pri katerem je potrebno spremljati konsistentno donosno rast, povrnitev naložb, stroške lastništva in poslovni dobiček.

Družbeno-okoljski indikatorji v cestnem prometu bodo vplivali na področje zdravja in varnosti (na primer: manj prometnih nesreč pomeni manj poškodb in krajše zdravljenje), na področje urejanja in zakonodaje (na primer: novi *Euro NCAP* varnostni standardi) ter na klimatske spremembe in krizno upravljanje. Družbeno-ekonomski indikatorji se bodo odražali na področju izobraževanja in usposabljanja (na primer: vse večje potrebe po visokotehnoloških kadrih), pri promociji zaposlitve v avtomobilski industriji, vplivali bodo na lokalno ekonomijo in podjetništvo ter na dvig socialne in življenjske ravni v skupnosti. Na področju okoljsko-ekonomskih indikatorjev bodo pomembni učinkovita izraba virov, globalno upravljanje proizvodnje ter energetska učinkovitost in globalno ravnotežje. Kombinacija vseh treh indikatorjev predstavlja integrirani pristop k obravnavi okoljskih, socialnih in ekonomskih izzivov v globalni avtomobilski industriji in logističnih procesih s ciljem dolgoročne sonaravne rasti.

INOVATIVNOST PRI RAZVOJU IN PROIZVODNJI SESTAVNIH DELOV VOZIL

TPV se glede na pričakovanja kupcev stalno razvija in hkrati krepi inovativnost ter kakovost. Pri vseh ključnih produktnih skupinah iščejo izzive, ki nastajajo v učečem se okolju in se dokazujejo v izboljšanih lastnostih vozil, kot so zmanjšana teža, povečano udobje in varnost ter boljša vozna dinamika. Z uporabo novih materialov in inovativnih tehnologij sledijo usmerjenosti k uporabi lahkih materialov in okolju prijaznih izdelkov. Razvojno-raziskovalne dejavnosti vsebuje raziskave, konstruiranje, virtualne analize, izdelavo prototipov, preizkušanje in razvoj proizvodnega procesa. Cilj raziskav je analiziranje smernic razvojnega inženiringa in izvajanje razvojno-raziskovalnih projektov, ki so pomembni za avtomobilsko industrijo. Konstruiranje je glavna in povezovalna dejavnost v okviru vir-

Uporaba sodobnih orodij.
(Arhiv družbe TPV)

tualnega razvoja in celotnega procesa razvoja izdelkov, ki vključuje pripravo 3D okolja, izbor konceptov in rešitev, konstruiranje povezav med elementi ter prilagoditve, iskanje novih rešitev ter analize. Pri tem so usmerjeni na funkcijo izdelka, tehnološkičnost in kakovost, okolje in težo ter nenazadnje ceno. Rezultat konstruiranja so 3D CAD modeli, risbe in kosovnice. Virtualno vrednotenje zajema analize trdnosti, vzdržljivosti, vibracij, kinematike in kolizije kot tudi druge analize, potrebne za definicijo proizvoda, kot so deformacije in simulacije trkov.

Prototipe izdelajo v celoti znotraj podjetja, saj predstavljajo pomemben korak v procesu razvoja izdelkov. Namen izdelave je zagotoviti ustrezne prototipe za testiranje in potrditev funkcionalnih lastnosti virtualno razvitih proizvodov. Ob tem preverjajo tudi definicijo proizvoda glede na izbrano tehnologijo, predpisane postopke kakovosti in popolnosti definicije. Aktivnosti preizkušanj prototipov zajemajo vsa testiranja, ki so potrebna za potrditev funkcionalnih lastnosti virtualno razvitega izdelka. Konkurenčnost v TPV zagotavljajo z inovativnimi tehnološkimi rešitvami.

Inovacija varjenja v orodju za preoblikovanje pločevine, ki je letos prejela zlato priznanje za inovacije *Gospodarske zbornice Dolenjske in Bele krajine*, nakazuje zmožnosti TPV za preseganje kupčevih pričakovanj v vseh vidikih tržnega udejstvovanja. TPV je tudi skupaj z razvojnim centrom *SiEVA* letos prejela nacionalno zlato priznanje za inovacijo definicije gube na ceveh iz HSS-jekel s povečano upogibno statično in dinamično nosilnostjo za povezovalne gredi avtomobilskega sedeža. Prva inovacija se nanaša na patentirano izvedbo tehnologije proizvodnega procesa, medtem ko se druga na inovativni design dela dviznega mehanizma sedeža, s čimer se je zmanjšala masa izdelka in posledično

skupna masa vozila. Manjša masa vozila pa prinaša prihranek energije in manj škodljivih izpustov.

STRATEGIJA PAMETNE SPECIALIZACIJE IN TPV

TPV se aktivno vključuje v pripravo *Strategije pametne specializacije*, ki je ključen vladni dokument za osredotočenje razvojnih vlaganj na področja, kjer ima Slovenija kritično maso znanja, kapacitet in kompetenc in na katerih ima inovacijski potencial za pozicioniranje na globalnih trgih ter s tem krepitev svoje prepoznavnosti. Pod okriljem *Avtomobilskega grozda Slovenije – ACS*, katerega član je tudi TPV, so sodelovali pri pripravi treh pobud za opredelitev obetajočih tehnoloških področij in produktivnih smeri. Prva pobuda se vključuje v domeno *pametnih tovarn*. Ukvarja se z vzpostavitvijo naprednih sistemov za tovarne prihodnosti in sledi usmerjenosti Evropske unije k razvoju potreb industrije po pametnih tehnologijah, pametnih proizvodnih procesih, pametnih orodjih in izdelkih, ki bodo produktivnejši, trajnostni ter nadzorovani. Druga pobuda se dotika domene mobilnosti. Opredeljuje strategijo naprednih sistemov za zeleno mobilnost, kot so komponente in podsistemi motorjev z notranjim izgorevanjem, hibridnih in električnih pogonskih sklopov za vozila, komponent za zagotavljanje varnosti in udobja in tako dalje. Tretja pobuda je usmerjena v domeno razvoja materialov. Osredotoča se na proizvodnjo lahkih materialov za vozila prihodnosti, natančneje na napredne kovinske materiale za znižanje mase avtomobila. Dejavnosti, kot so razvoj naprednih materialov, razvoj novih tehnologij preoblikovanja in spajanja ter razvoj inovativnih konstrukcijskih elementov avtomobilov, so pomemben del načrta za trajnostni razvoj, usmerjen v zmanjšanje porabe goriva in škodljivih izpustov.

E-MOBILNOST V LOKALNEM OKOLJU

Skupina TPV se vključuje tudi v pobude za uvažanje e-mobilnosti v lokalnem okolju. Številna sodobna evropska mesta namreč namenjajo veliko

pozornosti razvoju uporabnikom prijaznega, enostavnega, hitrega in varnega javnega prometa, kolesarjenju, hoji, uporabi nadomestnih virov energije in dostopnosti storitev. Razvoju trajnostne mobilnosti so namenjeni številni evropski programi in sredstva s ciljem spodbujanja in uvajanja novih tehnologij in storitev na področju e-mobilnosti. Pri tem mesta običajno sledijo dolgoročnim ciljem in zasnovi celovitih rešitev, ki vključujejo tako polnilno infrastrukturo (parkirna mesta z napajalnimi postajami) kot električna in hibridna vozila ter storitve, ki vključujejo tovrstna vozila za osebni in javni prevoz.

Skupina TPV lahko na podlagi znanja in izkušenj ter lastnega prodajnega portfelja nedvomno ponudi lokalnemu okolju podporo pri uresničenju ciljev na področju e-mobilnosti tako z vidika hibridnih kot tudi električnih vozil.

TRAJNOSTNO IN DRUŽBENO ODGOVORNO

TPV z doseženimi kompetencami in sodobno tehnologijami zagotavlja kupcem celovite storitve. Z razvojem novih programov rešujejo ključne družbene izzive na področju pametnega, okolju prijaznega in trajnostnega prometa ter varne, čiste in učinkovite energije. Zavedajo se, da je etično delovanje do družbenega in naravnega okolja osnovni pogoj za uspešen dolgoročni razvoj. Družbeno odgovorno ravnanje razumejo kot zavezo, da pri svojih vsakodnevni poslovnih dejavnostih in uresničevanju zastavljenih ciljev izpolnjujejo tudi družbene in okoljske cilje.

Sprehodili smo se skozi čas ..., od prvih zametkov avtomobilske industrije na Dolenjskem do uspešne zgodbe *Skupine TPV*, ki s številnimi inovativnimi rešitvami postavlja razvojne zahteve na novo raven razumevanja.

Vladimir Lamut, Avtoportret, suha igla na papirju, 1943

GORAN MILOVANOVIĆ*

NEMIRNO USTVARJALNO HREPENENJE

Vladimir Lamut, *Portreti kostanjeviških igralcev*, razstava ob 100-letnici rojstva Vladimirja Lamuta, Galerija Božidarja Jakca – Lamutov likovni salon, Kostanjevica na Krki, 17. julij – 20. september 2015.

Letos mineva sto let od rojstva enega velikih likovnih poetov dolenske pokrajine, Vladimirja Lamuta. Ker je njegov opus, predvsem po zaslugi dr. Milčka Komelja, strokovno že dodobra obdelan, smo se v *Galeriji Božidarja Jakca* odločili, da spomin na velikega umetnika zabeležimo z razstavo njegovih manj znanih risb in krokirov, ki so nastali ob enem od mnogih kulturnih fenomenov Kostanjevice na Krki v prejšnjem stoletju – amaterskem gledališču pod okriljem dramske sekcije *Prosvetnega društva Lojzeta Košaka*. Lamuta imamo namreč tudi v Kostanjevici na Krki upravičeno za svojega. Naš kraj se je nešteto krat znašel v njegovih skicirah, mnogokrat tudi na njegovih platnih ali pa je bil upodobljen v grafiki. Leta 1955 je bil avtor prve postavitve likovne zbirke v tukajšnji osnovni šoli, kar štejejo med začetke bogate likovne dejavnosti v kraju. Med vsemi razstavišči v Sloveniji so bila njegova dela največkrat razstavljena prav v Kostanjevici, nenazadnje je bilo razstavišče, v katerem smo postavili razstavo, poimenovano njemu v čast.

Vladimir Lamut se je leta 1915 rodil v Čatežu ob Savi. Njegova družina se je kmalu preselila v Novo mesto, kjer je obiskoval osnovno šolo in gimnazijo, likovna umetnost pa je postala njegova študijska in življenjska opredelitev.

V Zagrebu je najprej med letoma 1935 in 1936 študiral umetnostno zgodovino, leto kasneje, po opravljenih sprejemnih izpitih, pa je kot slikarski

kandidat v razredu eminentnega profesorja Ljube Babića pristal na seznamu študentov tamkajšnje *Akademije likovnih umetnosti*. Pri Babiću je leta 1941 tudi diplomiral. Nadaljeval je na specialki za slikarstvo, a so šolanje prekinile vojne razmere. Leta 1938 je bil v Zagrebu med ustanovitelji likovne skupine *Gruda*², ki so jo ob Lamutu sestavljali še Ciril Abram, Marjan Belec, Franjo Golob, Stane Kumar, Vladimir Lakovič, Mirko Lebez, Ljubo Ravnikar, Rudi Rojc, Gabrijela Spanring, J. Weiss-Belač, Lojze Šušmelj in Branko Zinauer. Težišče njihovega ustvarjanja je bila socialna problematika. Njihovo delovanje je prekinila druga svetovna vojna.

Lamut se je nato kot honorarni učitelj risanja zaposlil na novomeški gimnaziji, kjer je poučeval do leta 1942, ko so ga aretirali in poslali v taborišče Gonars³. V internaciji je z ilustracijami sodeloval pri časopisu *Novice iz žice*. Po vrnitvi se je uradno zaposlil na ljubljanskih meščanskih šolah Vič in Moste, a je bil dejansko bolan in strtl ter je večino časa preživel v bolnišnici. Po vojni je spet med letoma 1945 in 1959 poučeval na novomeški gimnaziji, ob šolski reformi med letoma 1958 in 1959 pa so ga prestavili na tamkajšnjo osnovno šolo. Likovno se je leta 1954 dva meseca izpopolnjeval v Parizu in eno šolsko leto⁴ še v Bruslju. Prvo razstavo so mu leta 1943, med njegovo internacijo, v Novem mestu priredili prijatelji, kasneje so jih pripravili v Kostanjevici na Krki (1957, 1962, 1966, 1985 in 2015) ter v Brežicah (1983). V njegov spomin so leta 1987 ob retrospektivni razstavi v *Dolenjski galeriji* izdali monografijo *Pot k vrtincem molčanja*, ki jo je napisal Milček Komelj. *Dolenjski muzej* pa je ob njegovi letošnji 100-letnici rojstva

* Goran Milovanović je kustos *Galerije Božidarja Jakca* v Kostanjevici na Krki. (Opomba urednika)

2 Nastala je po zgledu hrvaške skupine *Zemlja*.

3 V internaciji je ostal do 3. avgusta 1943.

4 Med letoma 1959 in 1960.

Odprtje razstave
*Portreti kostanjeviških
 igralcev*, Lamutov likovni
 salon, Kostanjevica na
 Krki, julij 2015.
 (Foto: Matej Jordan)

v novomeškem *Jakčevem domu* pripravil Lamutovo spominsko razstavo.

Lamut je leta 1954 prejel novomeško občinsko Trdinovo nagrado, po njem se od leta 1966 imenuje Lamutov likovni salon, ki deluje v okrilju *Galerije Božidarja Jakca*.

Za Lamutov likovni opus lahko trdimo, da je poleg »štafelajnega« slikaštva ravno risba ena njegovih temeljnih likovnih izraznih sredstev, ob risbah pa njegov opus zajema še velik fundus grafike, predvsem litografije. Večina risb je krokijev, s čimer narekuje dokumentarni značaj, po drugi strani pa izkazuje nemiren značaj in veliko risarsko vnemo, ki jo zaznamo tudi v slikarstvu.

Za razstavo *Portreti kostanjeviških igralcev* smo izbrali 75 Lamutovih risb iz štirih gledaliških iger *Prosvetnega društva Lojzeta Košaka: Celjski grofje*, *Kloštrski žolnir*, *Pernjakovi* (vse so bile izvedene leta 1956) in *Svet brez sovraštva* (1958) ter dveh gostujočih iger – znamenitega Sovretovega prevoda Platonovega dela *Poslednji dnevi Sokrata*, ki je v izvedbi *Eksperimentalnega gledališča Ljubljana* v Kostanjevici gostovala leta 1957, leto kasneje pa še igre *Slovenskega ljudskega gledališča Celje Dundo Maroje*. Tem smo dodali še nekaj žanrskih risb, ki so po-

vezane s Kostanjevico, kostanjeviškim gledališčem, in nekaj izvedenih portretov glavnih protagonistov ter Lamutov avtoportret. Vse so izvedene v Lamutovi prepojenosti z realizmom ter blago dodano osebno ekspresivno noto. Risbe razstavljenih portretov so se pele v loku od hitropoteznih skicoznih osnutkov do studiozno izdelanih portretov v gvašu. Na izvedbo risbe sta pomembno vplivala izbira tehnike in način izvedbe.

Lamut je veljal za risarsko temperamentnega in zelo ustvarjalnega likovnega umetnika, ki je ustvarjal tako rekoč ves čas. Od tu verjetno izvira tudi simbioza z ustvarjalnim elanom Lada Smrekarja, iz katere se je razvilo pristno prijateljstvo. Lamuta poznamo kot avtorja mnogih kostanjeviških vedut, nekoliko manj pa so bile znane njegove skice in risbe, povezane s protagonisti tako imenovanega kostanjeviškega gledališkega čudeža. Na prvi pogled ta dela nekoliko odstopajo od prepoznavnega avtorjevega risarskega likovnega rokopisa, kjer je predvsem pri pogostejših krajinah značilna popolna nasičenost slikovnega polja z intenzivnimi prepleti črt in toniranjem kontrastov. Precej portretov, sicer izvedenih v hitri in skicozni maniri, pa oblikuje zgolj poudarjena kontura na

belini papirja, pristna Lamutova črta, kot bi lahko dejali.

Hitropotezni krokiji so nastali priložnostno, večinoma s tušem. V tej maniri so na razstavi izvedeni predvsem portreti s predstav *Dundo Maroje* (1958) in *Svet brez sovraštva* (1958). Te risbe so izvedene minimalistično s čvrsto potezo, s kakršno je pogosto poudaril obrazno konturo. V tem kontekstu velja izpostaviti nekaj profilnih upodobitev, denimo, risbi s predstave *Svet brez sovraštva* – Stano Gajšek kot Mojškrco in odlično Vero Jalovec kot Špelco ali pa Marijo Šketa iz *Mladosti pred sodiščem*. Tem lahko dodamo tudi nekaj profilnih upodobitev igralcev celjskega gledališča s predstave *Dundo Maroje*.

Zanimivo je, da je pri večini slikarski prostor zaprl s kvadratnim okvirjem, kar je značilno za grafični odtis in tudi tukaj deluje precej litografsko. Lahko pa to povezujemo tudi z zanj značilnim zapiranjem praznega prostora. Naslednja stopnja so risbe, kjer portret že nekoliko prostorsko modulira. V portretu *Svet brez sovraštva*, z upodobljeno Roziko Jankovič kot Rozko (1958), je modulacija zgolj nekoliko nakazana s šrafuro, izvedeno z vzporednimi linijskimi rastri, ki nekoliko spominjajo tudi na secesijsko formo, izraženo pri mnogih profesorjih zagrebske akademije, tudi pri Krizmanu, precej bolj pretehtano kompozicijsko zasnovo s poudarkom na kontrastni svetlobni uglašenosti pa lahko vidimo v tehniki grafitnega svinčnika izvedenih miniaturnih Lone in Ajte v igri *Pernajkovi* (1957). Serija portretov je nekoliko bolj žanrsko zastavljena, do izraza pa pride Lamutov občutek za psihološko karakterizacijo vlog portretirancev ter povzdignjeno zamaknjenost in glorifikacijo ženske lepote. Portretiranke delujejo zelo intimno, a hkrati nedostopno, njihova podoba je nasičena z notranjo energijo. Poleg Lone in Ajte so v tej maniri izvedeni skoraj vsi ženski portreti na razstavi. Precej bolj slikarsko izvedena so dela v gvašu in lavirane risbe, kjer je še vedno z odločnimi črtami sicer sproščeno izveden dominanten konturni obris portretirance, s tem da je v gvašu prostor dodatno toniran z gladkimi barvnimi ploskvami (pri *Celjskih grofih* je sicer še nekoliko bolj izražena barvna dramatičnost žametnih draperij), v lavirani risbi pa zgolj s črno-belo tonaliteto.

S tem zajetnim korpusom se nam odpira še en segment obsežnega fonda Lamutovih risb, ki so kronološko dokumentarnega značaja. Ta prav gotovo izhaja iz duha časa ter dediščine zagrebske akademije, kjer so na risarskem polju največji vtis na Lamuta naredili profesorji Ljubo Babić, Krsto Hege-dušič in Tomislav Krizman.⁵ Vpliv profesorjev zagrebske akademije in vplivi medvojnega zagrebskega likovnega prizorišča so vsekakor tema, ki jo bo pri Lamutu in mnogih drugih slovenskih študentih tistega časa potrebno še temeljiteje obdelati, saj je na *Akademiji likovnih umetnosti* v Zagrebu študiralo več kot sto slovenskih likovnih umetnikov, velika večina prav v obdobju do ustanovitve ljubljanske akademije. To je naloga, ki se je bo vsekakor morala lotiti prav kostanjeviška galerija, ki kot specializirani likovni muzej s svojimi zbirkami, predvsem z Gorjupom, Didkom in Goršetom, že zdaj stopa globoko v to obdobje zagrebske akademije, nenazadnje pa nas k temu zavezuje tudi geografski položaj in dolgoletno plodno sodelovanje z Zagrebom.

Izjemen je tudi fenomen kostanjeviškega amaterskega gledališča, ki ga najdemo na Lamutovih risbah. Veliko besed je bilo že napisanih o njem, na vrsto pa še prav gotovo pride temeljita strokovna študija.

Prve zapise o tem gledališču lahko najdemo že takoj na začetku 20. stoletja, ko so v Kostanjevici gostovala velika gledališka imena kot Anton Vovšek, Anton Cerar – Danilo, Avgusta Cerar – Danilova, Hinko Nučič in drugi. Med obema svetovnima vojnama sta v Kostanjevici delovali kar dve gledališči, prosvetno in sokolsko. Med njihovimi uprizoritvami je bilo kar nekaj slovenskih klasikov: Finžgarjevega *Divjega lovca* so postavili na oder že leta 1922, vnovič leta 1937 in po vojni z znamenito sceno Maksima Gasparija še leta 1968. Neizbrisen pečat je v dvajsetih letih prejšnjega stoletja kostanjeviški Taliji pridal tudi domači likovni umetnik Jože Gorjup. Leta 1925 je režiral in tudi odigral vlogo Hermana v *Veroniki Deseniški* Otona Župančiča, ki je bil prisoten na premieri. Kasneje so, v

⁵ Milček Komelj, denimo, navaja, da sta na eni od Lamutovih risb zapisani Babićevi povedi: »Naj ne mine niti en dan brez risbe v naravi ali po mojstrih iz kateregakoli obdobja.« In: »Barve lahko kupiš v trgovini, do dobre risbe pa se pride le z vsakodneвно muko in naprežanjem.«

duhu časa in pod Gorjupovo taktirko, na oder postavili vrsto Cankarjevih dram – leta 1928 so uprizorili *Hlapce*, za katere je scensko opremo izdelal Zoran Didek. Leta 1930 so pod taktirko takratnega kostanjeviškega kaplana Janeza Hladnika postavili *Miklovo Zalo*, ki je bila kasneje, v dramatizaciji Frana Žižka in v režiji Lada Smrekarja, daleč najuspešnejša in posledično največkrat na gostovanjih uprizorjena predstava po drugi svetovni vojni obujenega kostanjeviškega gledališča, ki je svoj domicil našel v novozgrajenem *Domu kulture*.

Po razstavljenih delih sodeč se je Lamut v gledališkem svetu počutil precej domače. Gledališče je dojemal dobesedno kot vzporedni svet, v katerega se je lahko zatekal s pomočjo kostanjeviških protagonistov. S scenskimi postavitvami in oblikovanji plakatov se je prav gotovo srečal že med študijem

v Zagrebu, saj so se tudi njegovi profesorji⁶ temeljito ukvarjali s to temo. Gledališka dinamika in hiter ritem novih predstav, ki ga je na začetku zastavil Lado Smrekar, sta povsem zadovoljila Lamutovo izrazito delovno strast in opazno hlastanje po likovnem izražanju – tudi tukaj lahko potegnemo vzporednice s Cezannom in Van Goghom, kar je Štefan Eržen ob razstavi leta 1953 označil kot »lamutizem«, nam pa pomeni dragocen doprinos k sestavljanju mozaika tako gledališke dejavnosti *Prosvetnega društva Lojzeta Košaka* kot likovnega opusa Vladimirja Lamuta, ki bi si zaslužil še podrobnejše študijske predstavitve predvsem po vseh ustvarjalnih stopnjah.

6 Predvsem Babić.

MARIO BERDIČ

ORAČEVA SVETLIŠČA

Janko Orač, *Barvna svetlišča*, slikarska razstava, *Anina galerija*, Rogaška Slatina, 16. september – 12. oktober 2015

Janko Orač je svojo najnovejšo razstavo v *Anini galeriji* v Rogaški Slatini zasnoval presenetljivo večplastno, tako tehnološko kot motivsko in nenazadnje tudi tematsko. Popolnoma se je tudi prilagodil pogojem tega ugodno umeščenega razstavišča, ki s svojo naravno razsvetljavo in blago razčlenitvijo sicer enotnega prostora omogoča avtorjem vsestransko postavitveno eksperimentiranje.

Umetnik je med drugim predstavil najnovejšo grafično mapo *Skozi mesto*, posvečeno Novemu

mestu, ki letos slavnostno obeležuje 650. obletnico podelitve mestnih pravic, pri čemer jo je hkrati posvetil novomeškimi literatom, še posebej Dragotinu Ketteju s pesmijo *Na trgu*, kot tematskemu izhodišču lesoreznega cikla. Umetnik je grafični cikel, sicer ustvarjen z nekoliko drugačnim oblikotvorjem kot običajno v slikarskih upodobitvah, četudi z enako motiviko, precedenčno predstavil v novomeškem *Jakčevem domu* ob razstavi *Novo mesto – mesto navdiha*, pri čemer je prvič udeležil stensko montažo, sestavljeno iz lesenih, pobarvanih matric, in prizmatične »stebre« s kolažiranimi grafičnimi odtisi, kjer izstopajo sledovi dleta namesto potez s čopičem. Letošnji je tudi slikarski cikel *Angelska gora* manjših formatov 30 x 30 cen-

Z razstave *Barvna svetlišča*,
Anina galerija, Rogaška
Slatina, september 2015.
(Foto: Janko Orač)

timetrov, ki ga je Orač prvič predstavil v Anini galeriji, medtem ko so druga dela sodila v umetnikov »klasični« opus s preglednim značajem.

Zdi se, kot bi Oračeve asociativne abstrakcije odražale neposredno, intimno izkustvo slovenske ruralne pokrajine, iz katere tudi sam izhaja in vedno znova najde v njej neizčrpni izvor ustvarjalnega navdiha, a hkrati neprestano navezuje na kozmične pojave (na primer, cikel *Vrtovi univerzuma*), ki se usodno prepletajo z dogajanjem na zemlji (na primer, cikel *Zemlja pleše*). Svojo eksistenčno navezanost na rodno Zibiko ob poti do Rogaške Slatine in višje ležeče Tinsko (cikel *Tinska gotika*), od koder sega pogled celo do koroških gora, nadgrajuje z drugim domom na Dolenjskem, točneje v Novem mestu, bivajoč torej izključno v gričevnatih vinorodnih območjih, ki se stalno, vendar zmeraj drugače, odsevajo v njegovih upodobitvah. Povsem razumljivo ga privlači tudi žareča Primorska (na primer, *Mediterranski triptih*, *Impresija v modrem*). Bolj ali manj prepoznavni krajinski ali kozmični detajli součinkujejo v sožitju s substančno naravo, ki variira v bogato pastoznih barvnih nanosih, pogosto prežarčenih s transcendentno učinkujočo svetlobo (na primer, cikel *Sončna reka*), delujoč v navideznem nasprotju z redkimi človeškimi ali celo angelskimi liki, upodobljenimi kot grafizmi v smislu begotnih organizmov brez substance, katerih obstoj in početje na zemlji je minljivo kot letni časi, a hkrati segajo v onostranske, nadzemske sfere. Presevajoča slojevitost likovnih objektov (na primer, cikel *Plastenja*, tudi kot talna montaža) v smislu reinterpretiranega srednjeveškega »Raumschichten« principa, pri čemer

se neprestano dopolnjujeta organsko in geometrijsko oblikotvorje, ustvarja hkrati s toplo-hladnim moduliranjem izrazito globinsko prostorsko iluzijo. Še izrazitejšo aluzijo na neskončne prostorsko-časovne dimenzije Orač dosega s ciklom *Barvne prizme*, kjer je ustvaril slikarsko prostorsko instalacijo s samostojnimi objekti. Kljub neprestani menjavi dnevnih in letnih časov, navkljub vsem atmosferskim in geološkim spremembam (tektonski premiki), ki posredujejo prevladujoč vtis ekspresivne dekonstrukcije, pa ostaja narava simbol večnega obnavljanja, neprestanega rojevanja, bodisi kot natura naturata bodisi kot natura naturans, pri čemer je smrt le prehod v drugačno, popolnejšo obliko življenja. Navezujoč na tematiko ponavljajočega se stvarjenja lahko pri Oraču zasledimo immanentno simboliko štirih filozofskih elementov (na primer, Sonce – voda – zrak, *Rdeča zemlja*) in serijo prvih štirih števil v pitagorejskem filozofskem sistemu, ki se mu v grščini pravi tetraktis in pomeni nebeško popolno število. V tetraktisovi piramidi se skriva popolno znanje, posamezna števila pa imajo elementarne lastnosti: ena ali ogenj je ustvarjalni duh, dva ali zrak je materija, tri ali voda je združitev duha in materije, štiri ali zemlja je ustvarjena oblika. Četudi Oračeva motivika le redko sega neposredno v religiozne sfere, kot je, na primer, *Križev pot* za kripto kolegiatnega kapitlja v Novem mestu, pa njegove pokrajine posredujejo malodane sakralno atmosfero poveljane življenja tako v materialnih kot duhovnih dimenzijah, ki se med seboj prelivajo in dopolnjujejo.

FOTOGRAFI DRUŽINE BAVEC

Dejan Vončina, *Fotografi družine Bavec – 3 fotografije & 3 fotografi*, Orbis, Ljubljana 2014.

Monografija o fotografski družini Bavec je celovita pripoved o treh fotografih in treh fotografkinjah, katerih zgodbe so prepletene in ponujajo vpogled v skorajda stoletje fotografske dejavnosti v Posavju in širšem slovenskem prostoru.

Fotografija je del vsakdanjika že več kot stoletje in ravno področje fotografije, njene rabe, tehničnih značilnosti in zmožnosti splošnega obvladovanja se je v teh sto letih izjemno hitro in krepko spreminjalo. Od prvih fotografskih aparatov in le redkih mojstrov, ki so bili večji fotografirani, do dejstva, da smo danes skorajda vsi prepričani, da znamo in zmoremo fotografirati, je preteklo le nekaj hitrih desetletij, pri vsem tem pa so aktivno »sodelovali« fotografi, vključeni v izjemno pomembno in povedno monografijo Dejana Vončine.

Skozi delovanje nekaterih članov družine Bavec se zrcalijo prav razvoj in dejstva, ki predstavljajo eno najbolj zanimivih zgodb 20. stoletja. Še posebej, ker monografija skozi šest prepletenih življenjskih zgodb in poklicnih poti posameznikov predstavlja razvoj tehnike, prepleta družbene pojave ter priča o velikem razcvetu neprecenljivega dokumentiranja tako materialne kot nematerialne dediščine.

Trije fotografi in dve fotografkinji predstavljajo tri generacije družine, ki je zaznamovala fotografsko obrt v Posavju in pustila širši pečat. Zanimiva in prvič razkrita je tudi zgodba tretje fotografkinje oziroma šeste osebe, sestre usmiljenke Hermine (Justine) Pacek, ki je bila v petdesetih letih prejšnjega stoletja izjemna že kot ženska fotografkinja, kot sestra usmiljenka pa je s svojim fotografskim

znanjem zapisala podobe, ki bi brez nje za vedno ostale zakrite.

Prvi ter v širšem okolju najbolj znan je fotograf Vinko Bavec (1899 – 1969), ki je svojo pot začel v vasi Markovec pri Starem trgu pri Ložu na Notranjskem. Ranjen v prvi svetovni vojni, kjer je izgubil roko, je ostal v Jugoslaviji, čeprav so njegovi bratje emigrirali v ZDA. Kot človek trdnih načel in številnih talentov se je uveljavil kot trgovec in poklicni fotograf, bil pa je tudi eden vidnejših založnikov in izdajateljev razglednic; še posebej v takratnem Rajhenburgu (zdaj Brestanici), kamor se je leta 1929 preselil iz bližnjega Senovega. Še isto leto je za fotografije prejel priznanje jugoslovanskega kraljevega dvora in s tem podeljenim častnim nazivom poslej označeval svoje fotografije. Njegove fotografije so redno objavljali v *Ilustriranem Slovencu* in v *Slovenskem gospodarju* ter poleg fotografije takrat šele 15 let stare rajhenburške bazilike je znana in še posebej povedna fotografija hude železniške nesreče leta 1929. Njegovo ime in njegov fotoatelj sta postajala in postala sinonim za fotografijo, ki je beležila pomembne trenutke, dogodke, člane društev, družin in občestva ob pomembnih ter prelomnih dogodkih. Med njegovimi nalogami je bilo tudi fotografiranje nove maše znamenitega patra Simona Ašiča avgusta 1930.

V delo je bila aktivno vključena tudi njegova žena Marija Bavec (rojena Lovšin, 1904 – 1985). Poročila sta se leta 1925, njun portret – olje na platnu – pa je naslikal znani portretist Lojze Perko.

Rodili so se jima trije otroci: hčerki Slavka (1926 še na Senovem) in Sonja (Rajhenburg/Brestanica, 1930) ter po preselitvi v Brežice še sin Milan (1938 – 1995). Hči Sonja in sin Milan sta nadaljevala očetovo in materino fotografsko pot, njuni zgodbi pa razkrivata že obdobja, ki so prinesla nene-

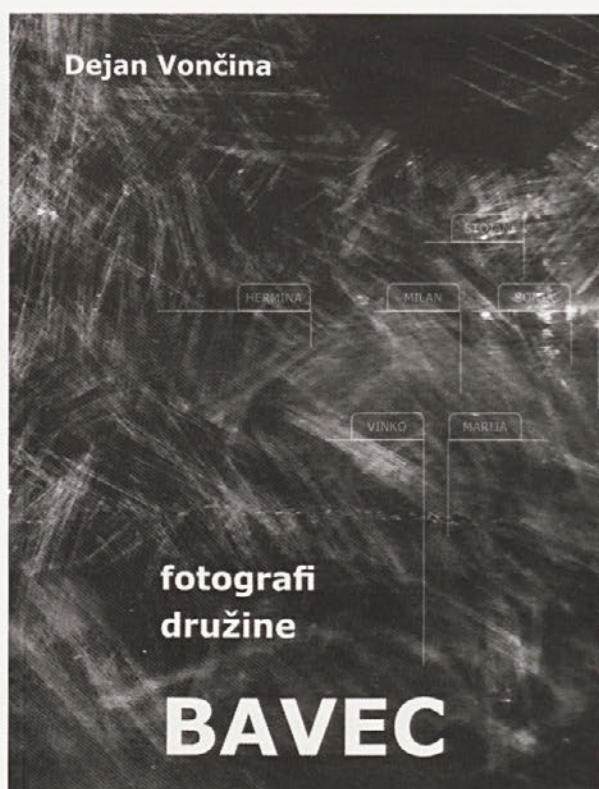
hen razvoj fotografije in počasen zaton fotografske obrti, kot so jo razvijali njuni starši.

Vsi skupaj so se zavezali fotografski obrti, ki sta jo zakonca Bavec leta 1932 preselila v središče Brežic. »Važno trgovsko in obrtniško« mesto je pomenilo nov razcvet družinsko razvejene dejavnosti. Vinko je tam odprl trgovino s tehničnim blagom, kolesi, radijskimi aparati in drugo specializirano tehnično robo široke porabe, Marija pa je nekaj let delovala tudi kot zastopnica za šivalne stroje *Singer*. Delovala sta v ateljeju in na širokem terenu Posavja, Dolenjske ter Notranjske, kamor se je Vinko rad vračal.

Medvojno obdobje je bilo za območje in za družino težko. Vinko se je uveljavil tudi kot vojni fotograf oziroma partizanski fotoreporter. Po drugi svetovni vojni so Bavčevi kmalu usposobili svoj fotografski atelje, življenje pa je bilo polno izzivov in težkih trenutkov.

Takrat se začnjenja zgodba drugih dveh žensk, ki sta v petdesetih let 20. stoletja predstavljali majhen delež fotografij na Slovenskem. Sonja Bavec Petrovič, ki je aktivno sodelovala pri pripravi monografije, se je kmalu priučila družinske obrti in spremljala očeta tako v ateljeju kot na terenu. Med številnimi portreti in beleženjem dogodkov najdemo tudi fotografijo humornega izdiranja zob, kar priča o njenem zanimanju tudi za druge dogodke in drugačno fotografijo. Poleg fotografske veščine in predanosti tej veji umetniškega ustvarjanja sta bila Vinko Bavec in Sonja Bavec Petrovič predana tudi slikarstvu, kar avtor monografije predstavlja z nekaj reprodukcijami, slikarsko delo Bavec Petrovičeve pa je v monografiji opredelil Valentin Benedik.

Razdelek o sestri usmiljenki in fotografiji Hermine (Justini) Pacek (1931) razkriva zanimivo pot mladenke iz Malega Mrašvega na Krškem polju, ki je pri Bavčevih odkrila fotografijo. Leta 1955 jo je v svojem novem fotografskem ateljeju v Brežicah pri železniški postaji kot retušerko zaposlila Sonja Bavec (takrat poročena Dominko). Za nadaljnje učenje in fotografiranje jo je še posebej spodbudila prav prva fotografinja družine Marija Bavec. Njen izjemen opus, saj je bila edina sestra fotografinja tako v Beogradu kot v drugih krajih, razkriva življenje in delo sester ter njihovih pacientov. Njene

dokumentarne fotografije kažejo njeno sočutje in predanost svojemu poslanstvu, ki ga je dopolnjevala tudi s slikanjem, risanjem in pisanjem.

Monografijo zaključujeta dva krajša razdelka, ki razkrivata težko življenje najmlajšega Bavčevega otroka – sina Milana (1938 – 1995), nemirnega, nežnega in občutljivega fanta. Kljub oddaljeni Avstraliji, ki ga je privabila, je bila fotografija del njegovega življenja in po vrnitvi domov je prav on predstavljal *Foto Bavec* v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja. V zadnjem razdelku, posvečenem za zdaj zadnjemu fotografu družine Bavec, Stojanu Dominku (zdaj Nicolas Alan), se pričnjen čas barvnih fotografij in množičnega privatnega fotografiranja, ki je počasi izpodrinilo fotografsko obrt. Prve napotke je Dominko dobil pri svojem starem očetu, fotografsko okolje pa mu je omogočilo, da je spoznal klasične fotografske postopke in zgodovinski razvoj fotografije. Uspešno se je lotil tudi digitalne fotografije, kot nadaljevalec ne samo obrti ampak tudi umetniškega ustvarjanja pa ga privlači predvsem narava. Njegova zasluga

je, da sta dediščina, tako tehnična kot sam arhiv in drugo gradivo, ostala ohranjena za prihodnost.

Kratki izseki s fotografskih poti, zapisanih v monografiji, služijo kot vabilo k branju in proučevanju monografije, ki je pisana, kot je v uvodniku k monografiji opredelila dr. Ivanka Počkar, »v prijaznem, živem in razumljivem slogu«.

Avtor monografije Vončina je ob njeni pripravi opravil obširno raziskovalno delo tako na terenu, kjer je opravil številne pogovore, kot v arhivih in fototekah različnih ustanov in posameznikov. Vire in podatke najdemo v opombah ob besedilu, zapisanemu pa, tako kot se za monografijo o fotografih, fotografiji in fotografiranju pritiče, posebno dimenzijo in povednost dodaja 260 fotografij, od katerih so številne objavljene prvič. Ob podatkih o fotografijah in podobah na njih se porajajo še številna vprašanja in neznanke, ki bodo bralce spodbudile k poglobljenemu branju, gledanju, razmišljanju ter dopolnjevanju.

Monografija je zagotovo spodbudila tudi Nicolasa Alana Dominka (v monografiji Stojan Dominko), da je velik del tako predmetov kot druge fotografske dediščine družine Bavec v začetku tega leta podaril *Posavskemu muzeju Brežice*. Ta je kmalu po prejemu donacije in njeni delni obdelavi, pri kateri je aktivno sodeloval tudi sam donator, njen del predstavil z razstavo *V. Bavec fotograf s kraljevim dvornim priznanjem*. Pripravila jo je dr. Ivanka Počkar¹.

Pisec monografije Vončina in avtorica občasne razstave ter skrbnica donacije Počkarjeva sta skupaj s *Posavskim muzejem* pripravila tudi predlog za podelitev Valvasorjevega častnega priznanja, ki ga je donator Nicolas Alan Dominko prejel na slovesni podelitvi 15. maja 2015 v Radovljici. Priznanje podeljuje *Slovensko muzejsko društvo*.

Monografija, donacija, razstava in celovita strokovna skrb za fotografsko dediščino družine Bavec ter sestre usmiljenke Hermine (Justine) Paček predstavlja lep primer sodelovanja različnih strokovnjakov.

Morda bi bilo treba dodati tudi, da so z besedno zvezo *Foto Bavec* na območju delovanja te družine še desetletje nazaj opisovali in ponekod še danes označujejo fotografiranje, povezano z osebnimi dokumenti in različnimi izstopajočimi dogodki.

V obrazložitvi omenjenega Valvasorjevega častnega priznanja pa so zapisali, da v Posavju, pa tudi ne v Loški dolini na Notranjskem (kjer se je Bavec rodil) ali v Ribnici na Dolenjskem (iz Savjca pri Ribnici izhaja njegova žena Marija) in še kje, skoraj ni hiše, ki bi v svojih družinskih albumih ne imela vsaj ene razglednice ali fotografskega posnetka, ki ga je napravil nekdo iz fotografske družine Bavec. *Foto atelje Bavec* je sicer deloval na Senovem, v Brestanici in Brežicah, terensko pa na širšem Dolenjskem, Štajerskem in še drugje po Sloveniji. Fotografsko delo družine Bavec je za navedeni prostor izjemno pomembno, omenjena fotografska dediščina pa je bila še do nedavnega neupravičeno prezrta, so med drugim še zapisali.

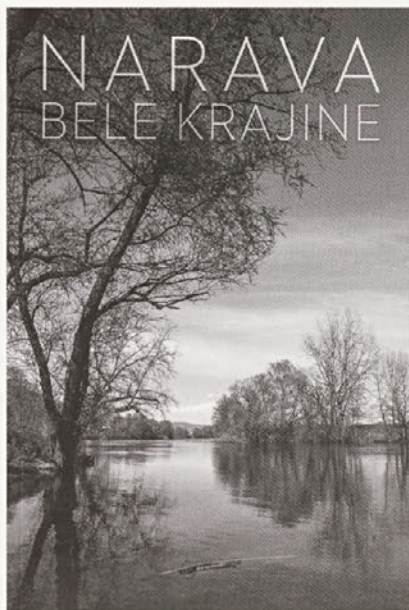
¹ Razstava je bila v sklopu razstav *Posavska muzejska vitrina v Posavskem muzeju* na ogled med 12. februarjem in 13. marcem 2015.

O NARAVI BELE KRAJINE

Narava Bele krajine, monografija, *Belokranjski muzej*, Metlika 2013, angleška inačica 2014.

Navedeni knjigi oziroma zbornika *Narava Bele krajine* – v slovenskem jeziku in angleški prevod kot samostojna knjiga – se nanašata na enako naslovljeno razstavo, ki jo je metliški *Belokranjski muzej* s sodelavci *Prirodoslovnega muzeja Slovenije* v Ljubljani in Miro Ivanovič z novomeške enote *Zavoda Republike Slovenije za varstvo narave* v semiški *Muzejski hiši* postavil leta 2006¹. Slovensko inačico zbornika so izdali predlani in angleško lani, založnik obeh je bil *Belokranjski muzej*. Monografijo sta uredila Mojmir Štangelj iz *Prirodoslovnega muzeja Slovenije* in Mira Ivanovič, oblikoval jo je Jurij Kocuvan iz novomeškega *Studia 300*.

Direktorica *Belokranjskega muzeja* Andreja Brancelj Bednaršek je v predgovoru knjige zapisala, da je Bela krajina samosvoja pokrajina v geografskem, naravoslovnem, etničnem, kulturološkem in zgodovinskem pogledu, *Belokranjski muzej* pa se vse od svoje ustanovitve leta 1951 z različnimi prikazi kulturne in naravne dediščine prizadeva oziroma trudi prikazati ter opozoriti na

posebnosti in zanimivosti te dežele med Gorjanci in Kolpo.

Sicer pa je priprava knjige *Narava Bele krajine* povezala 39 avtorjev oziroma najboljših poznavalcev posameznih naravnih področij, ki so vsi in brez izjeme svoje članke prispevali brezplačno. Njen izid so omogočili Ministrstvo za kulturo, Občina Semič, *Belokranjski muzej* in *Zavod Republike Slovenije za varstvo narave*, z odkupi knjig pa tudi metliška ter črnomaljska občina.

Kot v nadaljevanju v prispevku *Ob knjigi* ugotavlja njen sourednik Mojmir Štangelj, se je ob zbiranju razstavnega gradiva izkazalo, da je Bela krajina slabo raziskana, saj je bilo tam do državne osamosvojitve le malo načrtnih in temeljitih raziskav. Te so se zaradi projekta *Natura 2000*² in drugih projektov, ki so omogočali raziskovanje tamkajšnjega rastlinstva in živalstva, v zadnjih dveh desetletjih okrepile. Sicer pa sodi Bela krajina med biotsko najbolj raznolika slovenska območja, je še ocenil Štangelj.

Sourednica monografije Mira Ivanovič nato v *Povabilu k branju* dodaja, da sta podnebna odprtost Bele krajine proti Sredozemlju in njena reliefna omejitev z Gorjanci ter Kočevskim rogom izoblikovali svojevrsten svet. Namreč v Beli krajini se stikata in prepletata dinarski ter panonski svet, ki tam tketa samosvojo geografsko in biotsko pestrost. Prispevki o geomorfologiji, geologi-

¹ Razstava v dveh sobah, na devetih panojih in s tremi vitrinami. V *Belokranjskem muzeju* poudarjajo, da je kljub skromnemu prostoru, ki ga ima na voljo, pričevalnost razstave pomembna. Želijo tudi, da bi jo po prenovi semiške *Muzejske hiše* razširili, kar si kot edina tovrstna območna predstavitev zasluži.

² *Natura 2000* je evropsko omrežje posebnih varstvenih območij, razglašeni v državah članicah *Evropske zveze*. Njen temeljni cilj je ohranitev biotske raznovrstnosti.

ji in paleontologiji Bele krajine pa razodevajo, da so kamnine tamkajšnjega površja posledica bolj ali manj burnih geoloških dogodkov zadnjih več kot dvesto milijonov let, je med drugim opozorila Ivanovičeva.

Za uvodnim delom zbornik oziroma monografija prinaša naslednje prispevke: *Nekatere geografske značilnosti Bele krajine* Dušana Pluta, *Geološke značilnosti Bele krajine* Mihe Jerška in Boštjana Rožiča, *Bela krajina in njeni paleontološki zakladi* Matije Križnarja, *Geomorfološke značilnosti belokranjskega ravnika* Uroša Stepišnika in Karla Nataka, *Naravne vrednote v Beli krajini* Andreje Škedelj Petrič, Denisa Žitnika ter Mateja Simčiča, *Natura 2000 v Beli krajini* Andreja Hudoklina, *Zavarovana območja narave v Beli krajini* Mire Ivanovič, *Flora in vegetacija Bele krajine* Branka Vreša in Andreja Seliškarja ter *Steljniki v Beli krajini* vnovič delo Ivanovičeve.

Za njenim zapisom Franc Pohleven piše o *Gobjem bogastvu Bele krajine*, Marjan Grah o *Gozdovih v Beli krajini*, Jernej Kavšek o *Nekaterih zanimivih rastiščih orhidej v Beli krajini*, Slavko Polak in Tone Novak o *Kopenski favni jam Bele krajine*, Boris Sket o *Vodni podzemeljski favni v Beli krajini*, Tone Novak ter Peter Kozel o *Subih južinah v Beli krajini*, Al Vrezec in Martina Jaklič pa o *Potočnih rakih Bele krajine*.

O *kačjih pastirjih Bele krajine* je pisal Ali Šalamun, o *Vrbnicah Bele krajine* Ignac Sivec in Aleksandar Popijač, O *posebnostih in ogroženosti hroščev Bele krajine* Al Vrezec, Špela Ambrožič ter Andrej Kapla. Sledijo še prispevki *Metulji Bele krajine* Matjaža Ježa, *Ribe Bele krajine* Metc Povž, *Dvoživke Bele krajine* Maje Cipot, Aleksandre Lešnik in Katje Pobjoljšaj, *Človeška ribica* Borisa Buloga, *Močvirska sklednica v Beli krajini* Melite Vamberger, *Ptice Bele krajine* Tomaža Miheliča, *Drobtinice o netopirjih Bele krajine* Primoža Presetnika, *Bobri na Dobličici* Mojce Jernejc Kodrič, *Navadni polh* Andreja Hudoklina ter *Velike zveri* Mihe Krofla.

Monografija z nekaj manj kot 230 stranmi, ki je izšla v nakladi 1.000 izvodov, je opremljena s številnimi in izvrstnimi barvnimi fotografijami, ki še podkrepijo izrednost belokranjskega, od države in njenega uradništva pogosto zapostavljenega ter pozabljenega območja. Vsekakor monografija, ki jo Bela krajina kot posebna slovenska pokrajina potrebuje ter zasluži. Po njenem izidu pa naj izpostavimo upanje, da bo podobno bogate ter celovite predstavitve deležna tudi belokranjska ravno tako bogata, dragocena in hkrati dokaj samosvoja kulturna dediščina.

STANE GABROVEC (1920 – 2015) – NESTOR SLOVENSKE PRAZGODOVINSKE ARHEOLOGIJE

V začetku leta smo se poslovili od staroste slovenske prazgodovinske arheologije, akademika dr. Staneta Gabrovca. Arheolog, profesor in široki humanist je preminil v 95. letu in počiva v rodnem Kamniku. Na *Filozofski fakulteti* v Ljubljani je diplomiral iz arheologije in klasične filologije, leta 1962 pa je doktoriral iz arheologije na *Filozofski fakulteti* v hrvaškem Zadru. Služboval je v *Narodnem muzeju Slovenije* v Ljubljani, mnogo let kot vodja arheološkega oddelka, ter predaval prazgodovinsko arheologijo na ljubljanski *Filozofski fakulteti*.

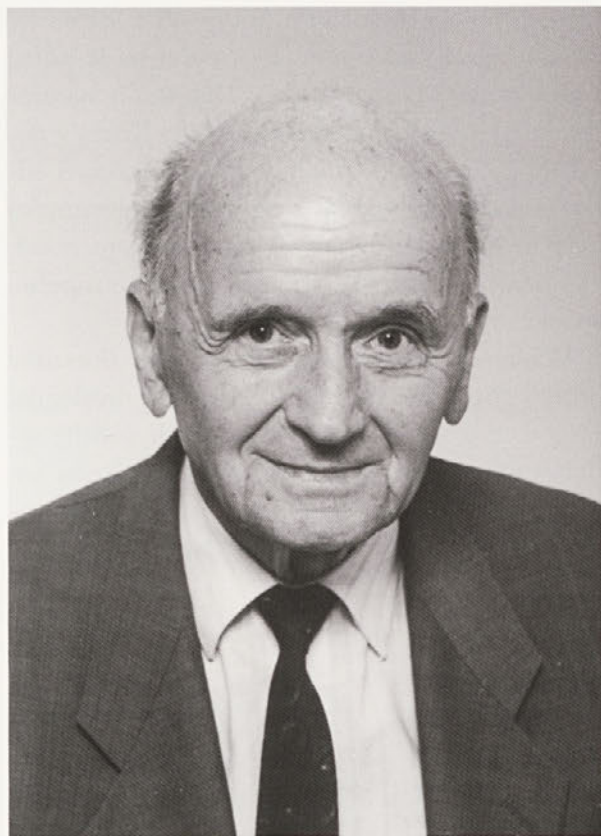
Z dr. Jožetom Kastelicem je med letoma 1948 in 1951 vodil izkopavanje staroslovanskega in prazgodovinskega grobišča na blejski Pristavi. Od leta 1960 do 1974 je vodil velika mednarodna izkopavanja železnodobnih gomil in obsežne utrjene naselbine v Stični; na njih so sodelovali arheološki seminar univerze iz Marburga na Lahni, inštitut *Smithsonian* iz Washingtona in arheološki seminar ljubljanske univerze. Izkopavanja so bila pionirsko delo in zgled modernih pristopov, hkrati pa tudi pomembna šola za mlade strokovnjake, ki so nadaljevali arheološko znanstvenoraziskovalno delo in ga prenašali na mlajše rodove. Prinesla so nova spoznanja o nastanku in življenju z mogočnimi obzidi utrjenega gradišča nad Virom pri Stični ter o načinu pokopavanja v rodovno-družinskih gomilah. Rezultati so povsem spremenili pogled na dolensko kulturno skupino v jugovzhodnem predalpskem prostoru, ki je najpomembnejša med železnodobnimi kulturnimi skupinami Slovenije, posebno mesto pa zavzema tudi v širšem srednjeevropskem prostoru.

Težišče Gabrovčevega znanstvenega dela je predstavljalo raziskovanje bronaste in železne dobe

v Sloveniji. Kot vodja arheološkega oddelka *Narodnega muzeja* je poskrbel za obdelavo in objavo obsežnega fonda slovenskega arheološkega gradiva, ki je bilo izkopano pred prvo svetovno vojno in ga hranijo v tujih muzejih, na Dunaju, v Gradcu, Trstu in Združenih državah Amerike. Tako je gradivo, del bogate nacionalne arheološke zakladnice, postalo vnovič dostopno za znanstveno raziskovanje v Sloveniji.

Njegov največji prispevek arheologiji pa je nedvomno sinteza bronaste in železne dobe Slovenije, ki jo je izdelal na podlagi sistematičnih izkopavanj in objav arheološkega gradiva. Izoblikoval je novo kronologijo za bronasto in železno dobo, ki sta temeljni in nezamenljivi pri kakršnemkoli preučevanju obeh obdobij in sta, brez bistvenih dopolnitev, v uporabi že skoraj pol stoletja. Objavil je vrsto temeljnih študij o posameznih zvrsteh materialne in duhovne kulture – o obrambnem orožju, situlski umetnosti, kovinskih nakitnih predmetih, posodju in drugem. Opredelil je kulturne skupine starejše železnodobnega in mlajše železnodobnega obdobja na Slovenskem ter v sosedstvu. Na novo je opredelil tudi probleme etničnih nosilcev železnodobnih kultur na Slovenskem in na Balkanu. Sintetična študija njegovega raziskovalnega dela o bronasti in železni dobi Slovenije ter Istre je predstavljena v delu *Praistorija jugoslovenskih zemalja IV* (1983) in V (1987), kjer so največji jugoslovanski poznavalci in raziskovalci v monumentalnem delu v petih zvezkih zbrali in predstavili celotno tedanje znanje o prazgodovini nekdanje skupne države. Profesor Gabrovec je bil eden od njegovih idejnih tvorcev in sourednik.

Predaval je na številnih strokovnih in znanstvenih srečanjih ter kongresih doma in v tujini, bil

Profesor Stane Gabrovec (1920 – 2015).

je urednik številnih publikacij, redni član *Centra za balkanološke študije* pri Akademiji znanosti in umetnosti BiH v Sarajevu, dopisni član *Instituta za pra- in protozgodovino Italije*, *Instituta za etruščanske in italške študije*, član nemškega arheološkega inštituta in dopisni član *Bavarske akademije znanosti* v Münchnu ter redni član *Slovenske akademije znanosti in umetnosti*. Prejel je nagrado za življenjsko delo *Slovenskega arheološkega društva* ter Zoisovo nagrado za življenjsko delo.

Ob njegovem 60. jubileju so v *Narodnem muzeju Slovenije* izdali dvojni zvezek *Situle* (zbornik razprav, *Situla* 20 – 21), v katerem je objavljena tudi njegova bibliografija (do leta 1980), ob njegovi 80-letnici pa so *Narodni muzej Slovenije*, *Institut za arheologijo ZRC SAZU*, *Slovenska akademija znanosti in umetnosti* ter *Oddelek za arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani* organizirali znanstveno srečanje, prispevki pa so objavljeni v *Arheološkem vestniku*.

Gabrovčeva bibliografija je obsežna. Na tem mestu omenjam le nekaj člankov in monografij, ki so temeljni ne le za dolenjsko, temveč za slovensko arheologijo nasploh.

- *Najstarejša zgodovina Dolenjske*: vodnik po arheoloških zbirkah muzejev v Novem mestu, Brežicah in Metliki, *Dolenjska muzejska knjižnica* 1, Novo mesto 1956.
 - *Grob z oklepom iz Novega mesta*, *Situla* 1, 1960, str. 27 – 79.
 - Žarnogrobiščna komponenta v situlski umetnosti, v: *Umetnost alpskih Ilirrov in Venetov. Situle od Pada do Donave*. Razstava Padova – Ljubljana – Dunaj, Ljubljana 1962, str. 3 – 7.
 - *Halštatske čelade jugovzhodnoalpskega kroga*, *Arheološki vestnik* 13 – 14, 1962 – 1963, str. 293 – 347.
 - *Halštatska kultura Slovenije*, *Arheološki vestnik* 15 – 16, 1964 – 1965, str. 21 – 63.
 - *Začetek halštatskega obdobja v Sloveniji*, *Arheološki vestnik* 24, 1975, str. 338 – 385.
 - *Alcuni problemi attuali dell'arte delle situle*, v: *Este e la civiltà paleoveneta a cento anni dalle prime scoperte*. Atti dell'XI convegno di Studi Etruschi e Italici, Este – Padova 1976, Firenze 1980, str. 143 – 152.
 - *Bronzano doba. Jugoistočnoalpska regija*, v: *Praistorija jugoslavenskih zemalja IV. Bronzano doba*, Sarajevo 1983, str. 21 – 96.
 - *Željezno doba. Jugoistočnoalpska regija sa zapadnom Panonijom*, v: *Praistorija jugoslavenskih zemalja V. Željezno doba*, Sarajevo 1987, str. 29 – 181.
 - *Stična I. Naselbinska izkopavanja/Siedlungsausgrabungen*, *Katalogi in monografije* 28, Ljubljana 1994 (s sodelavci).
 - *50 Jahre Archäologie der älteren Eisenzeit in Slowenien*, *Arheološki vestnik* 50, 1999, str. 145 – 188.
- In v zadnjih letih še.
- *Stična III/1. Gomile starejše železne dobe/Grabhügel aus der älteren Eisenzeit*, *Katalog, Katalogi in monografije* 37, Ljubljana 2006 (s sodelavci).

- *Stična III/ 2. Gomile starejše železne dobe/Grabhügel aus der älteren Eisenzeit*. Razprave / Studien. *Katalogi in monografije* 38, Ljubljana 2008 – 2010 (s sodelavci).

Ta kratki in skromni prispevek dejstev o našem profesorju ne predstavlja v celoti, saj smo vsi njegovi študenti na vsakem predavanju, ob vsakem stiku spoznavali njegovo človeško in strokovno veličino. Njegov duh in dejanja so izpričevali globino in popolnost ter natančen, strog, a pravičen pristop ter pripravljenost pomagati slehernemu, študentu, kolegu, sodelavcu. Vedno je užival podporo in spoštovanje do te mere, da je tudi med študenti vedno bil le *profesor Gabrovec*, medtem ko so vsi preostali dobili svoje, bolj ali manj šaljive vzdevke.

Pretežen del Gabrovčevega delovanja je bil posvečen Dolenjski in preučevanju dolenjske halštatske kulturne skupine. Težišče njegovega terenškega dela je predstavljala Stična, »Virsko mesto«, kjer so potekala evropsko priznana naselbinska izkopavanja, ki so ponesla sloves Gabrovčeve ljubljanske šole v svet. Dolenjska prazgodovinska najdišča so bila do tedaj znana le po prestižnih predmetih, ki jih je na prehodu iz 19. v 20. stoletje izkopal predvsem starinokop Jernej Pečnik in so shranjeni v *Prirodoslovnem muzeju* na Dunaju. Z novimi, sodobno izkopanimi najdbami pa se je predstavila sodobna slovenska arheologija in z novimi spoznanji obogatila znanje o železnodobni družbi, ki je pred poltretjim tisočletjem živela na Dolenjskem. Profesor Gabrovec je z množico znanstvenih in poljudnih člankov ter predavanji aktivno seznanjal svetovno in domačo javnost z novostmi, v stroko pa je vnesel nova razumevanja družbenih in kronoloških odnosov. Vse življenje je z zanimanjem spremljal arheološke raziskave, ki so potekale na Dolenjskem, in jih obiskoval, spodbujal mlajše kolege in sodeloval z vedno dobrodošlimi nasveti.

Kako živahne so bile razprave o vrsti, kronoloških fazah in obliki obzidij na prazgodovinskem gradišču Cvinger pri Dolenjskih Toplicah, kjer je starosta tovrstnih izkopavanj iz svoje bogate zakladnice arheološkega znanja nam, tedanjim arheološkim zelencem, pojasnil marsikatero neznanko. Pa debate ob izkopavanju grobišča na Kapiteljski

njivi v Novem mestu in primerjavah s Stično ter tamkajšnjimi izkušnjami. Svoj pečat pa je pustil tudi v samem Novem mestu. Dejavno je namreč spremljal izkopavanja kustosa Toneta Kneza v novomeški Kandiji in pripomogel pri navezavi stikov *Dolenjskega muzeja* z ugledno restavratorsko delavnico *Rimsko-germanskega centralnega muzeja* v nemškem Mainzu, s katero še vedno uspešno sodelujemo.

Akademik Stane Gabrovec je pojem slovenske arheologije čvrsto umestil v evropsko arheologijo, njegovo znanje in študije so postavili temelje sodobni prazgodovinski stroki, njegovi prijazni nasveti in usmeritve pa bodo spremljali in zaznamovali tudi bodoče generacije slovenskih arheologov.

DVAJSET LET KULTURNEGA CENTRA JANEZA TRDINE

Kulturni center Janeza Trdine v Novem mestu, september 2015. (Foto: Rasto Božič)

Novomeški Kulturni center Janeza Trdine (KCJT), ki od ustanovitve pred dvajset leti deluje v prenovljeni stavbi, na območju nekdanjega mestnega parka sezidani in zasnovani kot *Dom JNA* oziroma dom nekdanje jugoslovanske vojske, zadnja leta letno obišče približno 60.000 ljudi. Njegov prag je v dveh desetletjih delovanja prestopilo skupaj nekaj več kot milijon obiskovalcev, v KCJT pa so ob svoji 20-letnici opozorili, da delujejo v vse težjih finančnih pogojih in pretesnih prostorih. Namreč v omenjeni stavbi delujejo tudi druge ustanove.

V KCJT, katerega ustanoviteljica je Mestna občina Novo mesto, so ob letošnji 650-letnici ustanovitve Novega mesta domačemu občinstvu ob obširnem programu otroške kulturne vzgoje ponudili še pet abonmajev oziroma dva več kot običajno. Ob svojem jubileju pa so konec septembra pripravili še slavnostno akademijo *Vrt, ustvarjen zate* v režiji kostanjeviškega dramskega igralca Branka Jordana in z glasbo albuma *Gorjanske bajke* Novomeščana Marijana Dovića.

Sicer pa jim je, kot je vodstvo *KCJT* poudarilo ob jubileju, z nekaj let zamude v zadnjih letih uspelo prenoviti opremo, njihova želja pa ostaja, da bi za svojo in območno društveno dejavnost uporabljali celotno stavbo nekdanjega doma jugoslovanske vojske in ne zgolj njen del. V *KCJT* namreč poleg svojih pisarn razpolagajo le z veliko *Trdino dvorano*, z malo dvorano ali galerijskim prostorom, katerega umetniško vodstvo je lani prevzelo *Društvo likovnih umetnikov Dolenjske*, in avlo, ki jo namenjajo razstavi ter drugim dejavnostim.

V *KCJT* tudi vsa leta nenehno bogatijo in krepijo svoj kulturni program, stkali so pomembna programska in projektna partnerstva ter sooblikovali dolenjsko kulturno podobo. Za njimi je na tisoče ur kakovostnega programa, ki sega vse od visoke umetnosti do ljubiteljske kulture.

Kot so navedli sami, so njihove smernice delovanja trajno in nemoteno izvajanje programov ter projektov posredovanja umetniške ustvarjalnosti in poustvarjalnosti na področjih uprizoritvene, glasbene, vizualne, filmske in druge umetnosti ter sodobnih medijev. *KCJT* pa tudi s svojimi vzgojno-izobraževalnimi programi in vsebinami, namenjenimi otrokom in mladini, pomembno vpliva na oblikovanje estetskega in umetniškega čuta pri najmlajših dolenjskih naraščajih. Zavod, ki ima vlogo dolenjskega kulturnega žarišča, pa tudi omogoča posredovanje kakovostne produkcije.

Po podatkih njihove spletne strani je *KCJT*, javni zavod za prireditveno dejavnost, nastal iz prav tako javnega zavoda *Dom kulture Novo mesto*, ki je posloval do 28. septembra 1995.

Novo mesto je imelo sicer pred drugo svetovno vojno približno 4.000 prebivalcev in pet dvoran, primernih za kulturne prireditve. Po vojni sta ob precej številnejšem prebivalstvu za prireditveno dejavnost ostali dve, dvorana v *Narodnem domu* oziroma *Sokolovem domu*, ki ga je jugoslovanska vojska spremenila v svoj *Dom JLA* oziroma *JNA* in jo uporabljala predvsem za kino predstave¹, ter večnamenska dvorana z odrom, ki ga od leta 1933, ko so jo zgradili, po velikosti niso spreminjali, v nekdanjem *Prosvetnem*

domu – kasneje *Kinu Krka* in po letu 1982 *Domu kulture*.

Nekdanja jugoslovanska vojska je z delno občinsko denarno pomočjo v takratnem in edinem mestnem parku na Novem trgu leta 1977 zgradila novi *Dom JLA* z večnamensko, a kot ocenjujejo njeni današnji upravljalci sila neprimerno dvorano, s trikotnim odrom, brez garderob in zaodrja.

KCJT, ki je občinski javni zavod, je sicer opredeljen kot ustanova za izvedbo kulturno-umetniških prireditev, kongresov, posvetovanj, seminarjev, okroglih miz in predavanj, predvajanje filmov in prirejanje razstav. Njegovo poslanstvo pa so ustanovitelji opredelili kot »trajno in nemoteno izvajanje programov in projektov ter posredovanje umetniške ustvarjalnosti in poustvarjalnosti na področjih uprizoritvenih, glasbenih, vizualnih, avdiovizualnih, filmskih in drugih umetnosti ter novih medijev«.

Med njegovimi dejavnostmi so navedli: vnašanje in promocijo kakovostnih vsebin kulturnega življenja v občini in njene kulturne dediščine, razvijanje naprednih kulturnih vsebin s prepoznavno lokalno ustvarjalno noto ter z regijskim in mednarodnim dometom, vzpostavljanje vzvodov za različna medsebojna strokovna, interesna in projektna partnerstva, vzgojo za razvijanje kulture kot osebne in skupne vrednote vseh generacij, negovanje, spodbujanje in promocijo ljubiteljske kulture, promocija in spodbujanje obiskovanja kulturnih prireditev ter dogodkov in razvijanje kritične presoje kakovosti ter primernosti kulturnih prireditev in dogodkov.

Kulturno-umetniški program *KCJT* zajema več abonmajev: gledališki, glasbeni, glasbeno-gledališki in otroški abonma. V programu nastopajo samo poklicna gledališča. Poskrbijo tudi za kakovostno ponudbo izvenabonmajskih gledaliških, glasbenih in plesnih dogodkov. Predšolskim otrokom, osnovnošolcem in srednješolcem namenjajo bogat kulturno-vzgojni program, v okviru katerega prireajo lutkovne, dramske in plesne predstave. Hkrati *KCJT* skrbi, da se že najmlajši spoznajo s kulturo obiskovanja prireditev, je med drugim zapisano na omenjeni spletni strani².

1 Še najraje pogrošne filme po tedanjem vojaškem okusu.

2 <http://www.kcjt.si/sl/okcjt/ocentru>.

11. CIKEL KONCERTOV OB SVEČAH

Mednarodna obarvanost zgodnje glasbe v *Domu glasbene dediščine* v Srednjem Globodolu pri Mirni Peči, julij – oktober 2015.

Letošnji 11. cikel *Koncertov ob svečah* v *Domu glasbene dediščine* v Srednjem Globodolu pri Mirni Peči se je iztekel na le treh (od napovedanih štirih) koncertih. Od teh je bil slovenski glasbeni reprodukciji namenjen le eden, medtem ko sta na dveh nastopila dva bolj ali manj ugledna italijanska ansambla, usmerjena v zgodnjo glasbo. Zaradi idejne zasnovanosti tako *Doma glasbene dediščine* kot cikla je bila na sporedu zgodnja glasba, izključno tuja, zato pa ta seveda svetovna in univerzalna, povezana s čembalom.

Tradicionalni že 11. *Koncerti ob svečah* pod umetniškim vodstvom in v organizaciji Milka Bizjaka so se začeli 5. julija. Bizjak je prvi koncert namenil francoski baročni glasbi v izvedbi specializirane italijanskega ansambla za zgodnjo glasbo *Ensemble Labirinto Armonico* iz Pescara. Še več: violinista Pierluigi Mencattini (vodja) in Giovanni Rota, violončelist Galileo Di Ilio in čembalistka Stefania Di Giuseppe (vsi, seveda, igrajo na izvirna glasbila ali kopije baročnih) so igrali izključno glasbo francoskega baročnega violinista in skladatelja Jeana-Marie Leclaira (1697 – 1764) oziroma štiri od šestih *Sonat, op. IV* za dve violini in basso continuo. Ta skladatelj je v Italiji sprva veljal za plesalca in baletnega mojstra, kariero pa je končal v Parizu kot violinist – član in solist kraljeve kapele – ter na Nizozemskem. Še danes velja za enega najpomembnejših francoskih instrumentalnih skladateljev svojega časa. Med drugim je izboljšal igranje dvojemk na violini, njegov opus pa šteje dvanajst violinskih koncertov, sonate, trio-sonate in eno opero. V vsem blišču enega vodilnih tovrstnih, ne le italijanskih pač pa tudi evropskih

ansamblov, so se omenjenih del – v oblikovnem smislu so to neke vrste francoske uverture (počasi-hitro-počasi-hitro) – lotili tudi letošnji prvi gostje Globodola v nizki in netemperirani intonaciji. Njihovo tehnično obvladovanje inštrumentov je bilo še posebej poudarjeno s smislom za izjemno komorno muziciranje in seveda kar največjim naslonom na izvirno baročno glasbo v vseh pogledih njenega ustroja: s kontrasti oziroma nasprotji »svetlo-temno« so predstavili ves baročni credo in Leclairov glasbeni spektakel. Hvaležno občinstvo je priploskalo še priredbo priljubljenega 2. stavka – *Air* iz Bachove orkestralne *Suite v D-duru, BWV 1068*, čeprav sicer o kakšnem številnem obisku v Globodolu nikoli ne moremo govoriti. Saj je to vendarle tudi ena od izvirnih in zgodovinskih manir glasbe, ki jo spoznavamo v tem kulturnem ter kljub odročnosti še posebej glasbenem prostoru.

V *Domu glasbene dediščine* je kot edini domači izvajalec letos nastopil *Trio kljunastih flavt Le Phénix* z Matejo Bajt (vodja), Kristino Martinc in Uno Košir. Mlade umetnice so nastopile z neke vrste triglasnimi, izvirnimi ali prirejenimi deli oziroma z baročnimi biseri skladateljev J. Ciconie, G. Dufaya, J. Dunstabla, J. Obrechta, E. Belvina, J. B. d. Boismortierja, G. P. Telemanna in J. Quantza. Šlo je za neke vrste cvetober tovrstnega instrumentalnega poustvarjalnega slovenskega baroka, saj je v njem prva dama in hkrati tudi umetniški vodja Bajtova, docentka za kljunasto flavto in pedagoginja na *Konservatoriju za glasbo in balet Ljubljana* in na ljubljanski *Akademiji za glasbo*. V umetniškem in pedagoškem pogledu pa je v ta ansambel vključila svoje študentke (zgodnje) glasbe. V tem primeru gre za značilen primer »consorta« in ansambla za zgodnjo glasbo, kjer se zasedba lahko poljubno spreminja. Tudi ta ansambel po-

Italijanski Fairy Consort v Domu glasbene dediščine v Srednjem Globodolu.

znamo v zasedbi štirih izvajalk. Več kot pohvalna zasedba z več kot pohvalnimi interpretaciji (žal) izključno del tujih avtorjev.

Navedeni glasbeni cikel je kljub napovedanim štirim koncertom prinesel le tri, kajti domačinu in gostitelju, orgelskemu virtuozu Bizjaku, je napovedani tretji oziroma septembrski orgelski recital z izključno orgelskimi deli slovitega nemškega organista in skladatelja Johanna Pachelbela preprečila bolezen.

Cikel je 4. oktobra zaključil drugi italijanski ansambel za zgodnjo glasbo, tudi ta iz Pescare, *Fairy Consort* v zasedbi: Luca Matani – violina in viola, Luca Dragani – kljunaste flavte in viola da gamba ter Walter D'Arcangelo – špinet in čembalo. Na sporedu je imel italijansko glasbo 17. stoletja oziroma dela skladateljev Andree Falconiera, Biagija Marinija, Giovannija Battiste Riccioja, Tarquinija Merule, Girolama Frescobaldija, Daria Castella in Salomoneja Rossija. Ni potrebno posebej izpostavljati nizke, netemperirane uglasitve, kar vse omogoča čembalski inštrumentarij *Doma glasbene dediščine*, kjer se je spet nabralo kar nekaj zvestih poslušalcev. Tudi tale gostujoči italijanski *consort* ne bi bil *consort*, če si izvajalci ne bi izmenjevali glasbil. Prevladovale so *duo sonate* (za dvoje vodilnih glasbil in basso continuo). V enem samem prime-

ru pa se je D'Arcangelo za solistični Frescobaldijev vložek presedel izza špineta k čembalu. Interpretacije bogatega italijanskega baroka so tako minile v preverjenih in izvedbeno dognanih, tehnično in slogovno popolnih izvedbah. Umetniki obvladujejo svojo sceno kompletno in kompleksno, njihova (baročna in še posebej južna, torej italijanska) interpretacija pa je popolnoma enakovredna tudi vsem teoretskim dognanjem omenjene glasbe.

Sicer pa Milka Bizjaka poznamo tudi kot odkritelja do nedavno izgubljene prve slovenske (baročne) opere *Belin* na besedilo oziroma libreto Feliksa Damascena Deva. Od leta 2008 dalje torej ne velja več stara in prežvečena muzikološka ter leksikološka informacija o tej izgubljeni operi, saj jo je prav Bizjak medtem že redigiral in pripravil za tisk ter izvedbo. Tako je samo še vprašanje časa in kraja, kdaj jo bomo kot njegov novodobni in raziskovalni projekt slišali in videli v celoti. Marsikaj od tega je že dostopno na spletu¹.

¹ (<http://www.free-scores.com/Download-PDF-Sheet-Music-milko-bizjak.htm>)

SPOVED

Esej male črne delavke

Nežka je bila jajčarica in je v vas prihajala vsak drugi teden. Od kmetic je odkupovala jajca in jih prodajala v mestu. V bistvu je bila to *trgovina na črno*, saj je bila po drugi svetovni vojni *obvezna oddaja* pridelkov pod geslom »Za delavce v mestih«. Seveda so se kmetje, še bolj pa kmetice znašle in so nekaj pridelkov poskrile, tako da je ostalo doma še dovolj mleka in jajc. Vsekakor vsa jajca niso romala v zadrugo. Tam je bila cena nizka, naša Nežka pa jih je na skrivaj odkupovala po »dobri« ceni, jih prodajala po višji, od razlike pa prav lepo živela. Nežka je v vas prinašala tudi sveže novice. O dogodkih v drugih krajih je pripovedovala zelo doživeto, zato je bil njen prihod dogodek tedna. Ženske so se zbrale v Klancu, ki je za uro, dve prevzel vlogo trga. Navadno sem smela zraven. Prišli so tudi drugi otroci, ki so se nato razkropili po vasi z novico o prihodu jajčarice.

Nekoč je Zefka, najbolj verna in bogaboječa ženska v vasi, nepričakovano vprašala: »Ali mislite, da je greh, ker jajc ne prodajamo v zadrugo?«

Vsule so se besede, kar ena čez drugo so govorile. Da združni držijo jajca po mesece dolgo v skladišču, da so že stara, ko pridejo v mesto. Jajčarica pa ima svoje družine v revirju in knapovske matere lahko s svežimi jajci pocrkajo svoje otroke.

»Prodaja jajc naši jajčarici ni greh!« so složno sklenile.

»Tega pri spovedi ne bomo povedale!« so bile enotne.

»Tudi tovarišem iz zadruga ne!« so trdo pribile.

Spoved je bila pred cerkvenimi prazniki obvezna, a kot desertletno dekletce nisem imela pojma, kakšne grehe delam in kaj naj v spovednici sploh povem.

»Škoda, da prodaja jajc ni greh,« sem bila žalostna.

V šoli so v razredu v zadnji klopi sedeli fantički, ki so nam spodmikali stole in deklice vlekli za lase. Ure dolgo sem v njihove zvezke pisala lepopisje samo zato, da bi mi povedali, kakšne grehe delajo. Smejali so se mi, potem pa se me je le usmiliti Rudi in povedal: »V spovednici rečem, da se ne učim rad, da ne okopavam rad koruze, da najrajši pohajkujem ob potoku.«

Naslednjič sem tudi sama povedala, da se nočem učiti, in glas na drugi strani mi je naložil za pokoro ne vem koliko zdravamarij na klečalniku. Pri nas doma klečalnika sploh nismo imeli, jaz pa v svojem spričevalu same petice. Gotovo se je bog za rešetkami v spovednici zmotil in me je zamenjal za kakšnega fantička. Tako sem si to takrat razložila in pokore za tuje grehe nisem opravila.

Vas je bila v pripravah in pričakovanju birmine. Ženske so trle in mlele orehe, pekle potice in jagenčke, oblite z belim sladkorjem. Iz moke »nularce« so mesile in na roke rezale popolnoma enake rezance. Otroci smo s cikcakastimi škarjami izdelovali vzorčaste papirnate prtičke in delali okraske iz rožmarina in vijolic. Moški so bili zadolženi za pijačo.

»Za birmo ne bomo pili šmarnice, treba je v Vini vrh po taboljšo vino,« je odločil oče.

Zapregel je konja v *federvagen*, nanj smo naložili domače in sosedove sode ter zgodaj zjutraj sva se odpravila po stranskih poteh proti vinskim goriscam. Opoldne smo v hramu natočili sode, jih prekrili s senom in se najedli domačega kruha, špeha ter mlade čebule. Proti domu sva krenila šele v trdni temi. Takrat je namreč veljala neke vrste *prohibicija*. Promet z alkoholom je bil tako visoko obdavčen, da se je zaradi *trošarine* prodaja vina sko-

raj ustavila. Na križiščih je bila večkrat postavljena zaseda dacarjev, ki so vino obdavčili in kupca oglobili. Birti so ga zato tihotapili ponoči in po skrivnih poteh. Tudi oče je vedel, kje je postavljena *mitnica*, zato sva zavila z glavne poti globoko v gozd, kjer so poševna drevesa ustvarjala grozljive sence. Še pred zoro sva bila doma v topli postelji, konj v hlevu, na *federvagnu* pod kozolcem pa je bila vidna le kopica sena.

Zjutraj je oče vino razdelil po vasi. Na birman-skem slavlju so ob vsaki kupici kar naprej ponavljali: »Mmm, kako dobro vino! Pa kako poceni!« so hvalili očeta. Bila sem ponosna, kot da gre hvala tudi meni.

O očetovem *tihotapstvu* vina nihče v vasi ni spregovoril »ne bogu, ne cesarju«, čeprav je bila pred birmo skoraj obvezna spoved birmancev, botrov in seveda tudi staršev.

Moj oče je imel vedno na zalogi nešteto zamisli, kako bi izboljšal finančno stanje družine. Tu pa tam se mu je kakšna izjalovila, v večini primerov pa so bili njegovi projekti uspešni. Materi je navadno rekel: »Boš videla, denar bo kar sam prihajal k hiši!«

Bilo je v poznih šestdesetih letih prejšnjega stoletja, ko je z Gregorjevega sejma pripeljal domov krškopoljskega merjasca. Mati je temu zelo nasprotovala in kar naprej vila roke: »Zaprli te bodo, kaj bomo pa potem mi?«

Oče je pripust zaračunal in zaradi tistih *skočnin* smo res imeli v predalčku, kjer sta starša hranila denar, vedno nekaj gotovine. Vodili smo uradno *pripustno knjigo*, a oče je dovolil po polovični ceni tudi črne *skoke* brez »papirja za pos«, kar je pomenilo, da živali iz tega legla ni bilo mogoče uradno prodati. Črne skoke smo vpisovali v drugo knjigo, rekli smo ji črna knjiga, ki smo jo skrivali, če bi slučajno prišli tovariši iz zadruga ali z občine. Tiste materine besede, da bodo očeta zaprli, niso bile izrečene kar tako mimogrede, a sem prepričana, da skoke čez plot oziroma črne skoke našega krškopoljca pri spovedi ni povedala.

»Bog naj pokoro podeli med večje grešnike,« je večkrat rekla, oče pa dodal: »Preživeti je treba!«

Odšla sem v mesto, v šolo. Domov sem se vračala za počitnice in praznike. V vasi je Tonče še vedno kovačil, Rupar čevljaril, Lojze kolaril, Dolfe je montiral pipe v kopalnice, moja mati pa je vso zimo sedela za svojo staro *singerico* in šivala srajce ter hlače za vaško otročad. Slavka je imela domačo lekarno, pri njej smo kupili aspirine in »ferbante«, njen mož pa je z enimi in edinimi kleščami pulil majave ter zagnojene zobe. Milka je skrbela za solatno seme, moj oče pa je po sejmihi redno *mešetaril*. Za dobljeno *mešetarino* je proti koncu dneva v trgovini nabavil polno »necko« olja, cukra in soli.

Sama sem vse poletje stregla po gostilnah in galskih veselicah. Nihče me ni uradno zaposlil, delala sem kot črna delavka, besed *dopolnilno*, *malo ali študentsko delo* nismo poznali. Zaslužila sem za čevlje, zvezke, plašč in maskaro za oči.

Obrti ni imel nihče prijavljene, še celo vaški gostilničar se je zgovarjal, da ima le *pušelšank*. Na majhnih *sabejniških* kmetijah je bilo pač treba preživeti, po možnosti tudi izšolati otroke. Višja izobrazba je takrat pomenila višji standard.

Šolo sem končala, diplomirala in se zaposlila – mladostnih sanj je bilo konec, pristala sem na realnih tleh. Življenje po njivah, hlevih in domovih je utiralo svojo pot, moja pa se je nadaljevala v mestu. Stanovala sem pri družini, ki ji je povojna oblast *nacionalizirala* elektrarno. Zase in za sorodnike so lahko obdržali le večjo hišo, pravzaprav vilo v mestnem jedru, in tako sem pač postala njihova sorodnica. Najemnino sem jim plačevala vsak mesec na roke, enako drugi stanovalci. *Od-daje stanovanj* niso prijavili, če bi to storili, bi jim nacionalizirali še hišo. Bili so dobri ljudje, vsi stanovalci smo molčali.

Zaposlena sem bila v tekstilni tovarni, delala sem nekakšne državne centralno planske analize, ki so jih za mano vedno spreminjali in naprej pošiljali, kar je bilo vsečno Beogradu. Ne vem, kako jim je prišlo na uho, da tu pa tam kaj napišem. In kar naenkrat sem morala pisati govore za tovarniškega sekretarja. Pisala sem doma in na skrivaj, tega nisem smela povedati nikomur.

Tudi on je moje govore kar naprej popravljal, češ da so premalo *partijski*. Za uvod je vedno dodajal

nekaj svojega v stilu »bratstva i jedinstva« in podobne njemu vsečne floskule, ki jih je prepisoval iz beograjskih navodil.

Med govorom sem se pomešala med delavce, skupaj smo poslušali o spacani rižoti, ki nam jo kuhajo za malico v menzi, o tovarniškem vrtcu, ki je premajhen, o stanovanjih za mlade, o težkem in zdravju škodljivem delu v apreturi. Delavci so kimali in govorili: »Kako prav je povedal!«

A tu pa tam se je sekretarju le zazdelo, da bi se mi kako oddolžil, zato mi je napisane govore plačeval s knjigami, ki jih je nabavljal s tovarniško naročilnico. Bila so to zbrana dela Edvarda Kardaša, Borisa Kidriča, Lenina, Marksa in Engelsa. Sem ter tja sem dobila tudi kakšnega Tolstoj, Andriča, Kajuha in celo pesniško zbirko Desanke Maksimović. Za takratne razmere sem imela zato zelo bogato domačo knjižnico, ki danes v zaprašenih škatlah dela napoto na podstrešju. Tiste rdeče knjige so bile moj *avtorski honorar*, ki ga takrat v tovarni nismo poznali, poznali pa smo *solidarnostne sobote* in *krajevni samoprispevek*, s katerim smo zgradili novo šolo.

Otroci so rasli, blokovsko stanovanje je postalo pretesno, začeli smo graditi hišo. Celo naselje novih hiš, nove ulice, sami mladi ljudje. Moški so ročno kopali temelje, betonirali, zidali, pokrivali strehe. Zdaj pri enem, drugič pri drugem sosedu. Pri skupnem delu so se pobratili, bila je iskrena in nesebična *sosedska pomoč*. Za zaključna dela smo potrebovali prave mojstre. Sprehodila sem se po proizvodnji, najraje sem šla v tkalnico, tisti stari *sulcerji* so ropotali, za njimi so stali delavci resnih obrazov. Vse oči so se uprle vame, le najbližjemu sem povedala, da rabim elektrika, a so vsi razumeli, v tistem ropotu so se naučili branja iz ustnic. Že isti dan se je nekaj po četrti uri pri hiši pojavil mojster, ki je delal dolgo v noč. Na tak način smo napeljevali elektriko, vodovod, polagali parket, belili, sestavljali pohištvo. Plačali smo *na roke*.

Nekateri mojstri so bili globoko verni, saj so ob nedeljah zjutraj hodili k maši, a sem prepričana, da svojega popoldanskega *fusanja* niso imeli za greh. Nasprotno, veljali so za delavne in pridne, ki lepo skrbijo za svoje družine.

»Delo se že najde,« so govorili.

V tistih časih so bili lačni le leni in pijanci.

Vina nismo tihotapili. Iz Vojvodine so nam za martinovo tovarniški šoferji pripeljali goske, iz Črne gore pomaranče in iz Makedonije papriko za vlaganje.

Enkrat mesečno smo v rob obleke skrili dinarje, v Trstu v prtljažnik naložili pralni prašek, olje in banane, plenice in toaletni papir, čevlje ter lego kocke. Pod stare kavbojke smo oblekli nove italijanske, na meji lačno, utrujeno in prav nedolžno zrl v carinike, nato planili po bananah in kar v avtu slekli viške oblačil.

Prihranke smo menjali v nemške marke, jih prodajali, s šticengo pa v Beljaku kupili barvni televizor in prvi računalnik.

»Noben sistem ni več, minilo bo, minilo!« nas je tolažil oče.

Ni me pekla vest. O spovedi že zdavnaj nisem več razmišljala. Oče tudi ne.

»Z Bogom se bom že sam zmenil, brez farjev!« je povedal.

Sin in njegovi glasbeni prijatelji so vadili v garaži, da je odmevalo po vsej ulici. Najprej so igrali zastonj na domačih žurkah in zabavah. Potem je prišlo prvo vabilo, naj igrajo na poroki. Oh, kakšno veselje, kako so se pripravljali! Ne vem, kaj je storil s prvim zaslužkom od glasbe, a bil ga je tako zelo vesel. Zadovoljni so bili tudi svatje, ženinov oče mu je predal denar v kuverti in nihče niti pomislil ni na študentsko napotnico.

Hči si je ves čas študija pomagala z *inštrukcijami*. Vsak dan so k nam prihajali študenti, potem pa navdušeni po telefonu povedali, da so izpit opravili.

Otroka sta pustila kitaro, kolesa in žoge v garaži ter odšla. V večja mesta, v velika mesta, v Evropo, najprej na študij, nato na delo. Z materinskim blagoslovom sem ju pospremila v svet. V začetku sem zelo pogrešala odpiranje hladilnika, zasedeno kopalnico, razmetane knjige in prazne vrečke čipsa, a čas zaceli bolečino in samoto.

Šla sem v *Cankarjev dom* in na referendum. Vsa navdušena sem postala *osamosvojena, demokratič-*

na, slovenska Evropejka. Verjela sem! A verjeti vendarle ne more biti greh! Navdušenje pa je plahnelo vsak dan znova, ko so krave malih ljudi postajale iz dneva v dan bolj suhe. Zdaj zbiramo zamaške, da bo mali Naj lahko šel na operacijo v tujino, ker v naši zdravstveni blagajni ni denarja zanj. Biti lačen in bolan vendarle ne more biti greh. A najbrž to greh nekoga je, a ne moj, moj zagotovo ne!

Imamo novo *ustavo* in nove sodnike, ki ne vedo, ali je obilna podkupnina v resnici podkupnina ali je le bogata *mešetarina* na sejmu debelih krav. Ob tem pa suhe krave malih ljudi komaj še stojijo na nogah, saj so shirane že do kosti.

V otroškem vrtcu se igrajo »Hop, Cefizelj«, sodba pa je menda le kozlovska. Zmedena in zastarela več ne vem, ali naj prisegam na *ustavo* ali mašne bukve. A tudi deset zapovedi bo treba posodobiti. Zdaj ne vemo, ali je zapravljen škofija, prodana cerkev in zafrčkani *Zvonovi* vernikov naglavni greh ali ne?

»Bohsejihusmili!« bi rekla Zefka, če bi še živel.

»Stati inu obstati,« je pred stoletji rekel vrli slovenski mož. Za tisti »obstati« si mali ljudje zdaj pomagajo z *delom na črno*. Tudi jaz! S pokojnino v dom ne morem, zato zdaj sama potrebujem črno delo drugih, predvsem *cenejše črno delo* drugih.

Po operacije kolena sem z berglo krevsala po hiši. Zavrtela sem telefon in poprosila svojo frizerko, naj pride urediti moj sivi narastek. In je prišla. V dveh vrečkah je prinesla vso svojo kramo. Na moje vprašanje, kaj vse to nosi, je odgovorila, da to še ni nič, da se bo naslednjič pripeljala s kombijem, ker bo s sabo vozila *davčno blagajno*. Ves čas, ko je šarila po mojih laseh, je razlagala, kako smo to kopirali pri Hrvatih, ki nas menda prehitevajo po levi in po desni. Da zdaj s *paragonskimi bloki* še lahko kaj mimo zasluži, pa tudi če se prikaže kakšen inšpektor, se lahko kaj zmeni, saj tudi inšpektorjeve žene potrebujejo frizure.

»S tistimi trapastimi blagajnami bomo pa vsi na davkarijo priključeni, kot da bi nam čipe v glavo vgradili,« se je hudovala.

No, lase mi je lepo uredila, *paragona* mi pa ni napisala, češ da ga je v naglici pozabila doma.

Celo podučila me je, da znaša *davek na dodano vrednost* 25 odstotkov, da bo meni dala deset odstotkov popusta, 15 bo pa njenih. Plačala sem ji *na roke*, a menda imam po zakonu enak greh kot ona.

Časopisi pišejo samo še o *sivi ekonomiji*, pa o tem, da nimamo nobene *davčne kulture*, ker ne zahtevamo računa. Menda lahko le z računom reklamiramo storitev, če z njo nismo zadovoljni. Zdaj nimam računa. Le kako bom jutri, ko bo iz moje volumenske trajne ostalo le še štrnasto strašilo, zahtevala reklamacijo? Frizerka je na moje vprašanje o garanciji njene storitve naredila posmehljiv obraz in rekla, da tega niso še nikomur dali. Le zakaj naj se potem *davčno višje kultiviram*?

V tistih mesecih okrevanja sem potrebovala snazilko. Poklicala sem čistilni servis. Naslednji dan se je pred hišo ustavil trafik, iz njega je stopila Metka, hči moje prijateljice. S čistili, metlo, vedrom in vsem drugim se je napotila proti mojim vratom. Nisem mogla verjeti! Saj je končala kmetijsko šolo, bila sem na njenem maturantskem plesu?!

»Jaz sem, prav vidite, prav. Preživeti moram, nekaj moram delati, cvetličarna je propadla, z *zavodom* pa ni nič,« se je opravičevala, a ne meni, bolj sebi.

Brisala je prah, drgnila kopalnico, vmes s tresočim glasom povedala, da ima le za krajši čas pogodbo, da nima nobenih pravic, da je *prekerka*. Še nikoli nisem slišala te besede, skrivaj sem polistala po SSKJ, a tam je ni bilo. Končno se na *googlu* pokaže *prekerno delo*, a nisem dobro razumela, ali je zakonito ali ne. Pokojninska doba ji ne teče, zdravstveno ni zavarovana, dopusta nima, niti malice. Ojej, se mi je zasmililo dekle!

»Pridi ti naslednjič k meni mimo tvojega šefa!« sem ji rekla ob odhodu in ji v žep stisnila *tringeld*.

»Držite zame pesti, da bom na *zavodu* dobila vsaj šesturno *javno delo*!« je rekla ob slovesu.

Moj sosed na drugi strani ulice je bil vse življenje krojač, najprej v tekstilni tovarni, ko je propadla, je odprl *obrt* in popravljaval oblačila, tu pa tam sešil tudi kakšne nove hlače. Nosili smo mu hlače v krajšanje, dobro je naredil, poceni je bilo. Po dolgem času sem kupila spet ene hlače in *ajd* k sosеду z njimi.

»Sem dal obrt nazaj,« je rekel, »sicer bi mi vzeli pokojnino. Tudi *popoldanske obrti* ne smem imeti. Nič ne smem delati, mašine so pa vse še dobre,« je potožil.

Soseda mi je ponudila kavico, Tone pa je skoraj neopazno vzel vrečko s hlačami in se umaknil v sobo, kjer je imel včasih delavnico. Klepetava s sosedo o vremenu, pa o išijasu, ki bi ga toplice gotovo pozdravile. Naenkrat je bila vrečka spet na mizi. Vzela sem jo, se zahvalila za kavo, v hodniku pa v šparovček, ki je bil tam na polici, potisnila pet evrov. Smo se zarotniško nasmehnili drug drugemu.

»Za toplice šparam,« je dodal.

A v teh letih nimam samo škripajočih kolen, imam tudi škripajoče zobe. Naivno sem še verjela v naše *javno zdravstvo*, a sem na vrsto prišla šele čez dva meseca. Končno sedim na tistem stolu in lepo obrazložim: »Moja petnajst let stara proteza skače po čeljustih, paradentoza je vse hujša, zobje se majejo, izpadajo. Saj vidite, kako mi zgoraj in spodaj vse rošklja, če hočem kaj povedati. Naredite mi vsadke in porcelanaste zobe, tako kot zdaj to delate.«

Vtaknil mi je nekega vraga v usta, da so ostala na široko odprta, lahko sem le krakala in se slinila, on pa je nakladal, da spodnjih zob ne morem dobiti na *socialno*, zgornje pa le delno, a mora prej poslati zahtevo na zavod, da odobrijo. »Če želite *implatante* in fiksne zobe, je vse samoplačniško.« Povedal je ceno, ki je bila večja od moje celoletne pokojnine.

»Kaaaj, zob mi ne morete popraviti na *socialno*?« sem odprtih ust vsa začudena zategnila tisti kaaaj.

»Ali naj potem s slamco le čokolešnik jem?«

Samo skomignil je.

Zbežala sem iz ordinacije. Doma sem slučajno nekaj stikala po računalniku in prikaže se film, kako v Opatiji popravljajo zobe. Nobenih čakalnih vrst, stanuješ v hotelu z bazenom in savno, brez bolečin je v štirih dneh vse končano, domov odideš na široko nasmejan in vse to za samo tri moje penzije. Seveda je plačilo v kunah in brez računa, a dobila bom garancijo za petnajst let, so povedali. Za petnajst let? In to pri mojih letih? Ne morem verjeti! V ponedeljek že potujem, boste vi-

deli, kako veselo se bom konec tedna smejala in brez skrbi klepetala!

Tista strast, da kaj napišem, je še vedno v meni. Nekoč me je nekaj razjezilo, napisala sem, poslala v uredništvo in zamislite si: pripravljeni so bili objaviti. Napisali so, da bom dobila v podpis *pogodbo o avtorskem delu*, naj podpišem, potem pa bo denar nakazan. Gledam tisto pogodbo, jo podpisujem v šest izvodih, v *paragrafih* komaj najdem, da bo moj *bruto honorar* osemdeset evrov. To bo lep priboljšek k moji pokojnini, lahko bom šla v gledališče ali v muzej, sem se veselila. Figo! Na račun so mi nakazali le devetintrideset evrov, drugo je za državo, so rekli. Desetletja nazaj, ko so mi tiste govore plačevali s knjigami, sem zaslužila bistveno več. No, v gledališče nisem šla, v muzej pa grem vsako leto na dan odprtih vrat zastonj.

Pozimi smo dobili metersko pošiljko snega. Sploh nisem mogla iz hiše, po dveh dneh sem skušala narediti vsaj ozko gaz do ceste. Muči lopata mene, mučim jaz njo, snega je veliko, skoraj se ne vidim ven. A tam pri sosedu pleše nova lopata, kot da je iz papirja, lahkotno poskakuje, v mojem enem zamahu se gotovo trikrat zavihti. Nekako prilopatim in prigazim do ceste, tam pa sosedov Gregor, prijazen fant, ves nasmejan in poln energije. Strojništvo študira. Kar sam se je ponudil, da še meni skida sneg.

»O boh,« si mislim, »sam angel Gabrijel te je poslal!«

Seveda sem mu skuhala čaj in v žep stisnila nekaj evrov.

Nisem še povedala, da se je lani v našo ulico priženil sam vase zagledani moški. Z majhnim ščenetom vohljata po ulici. Ustavi se, če le zagleda koga in samo sprašuje in poizveduje. Ampak če izusti le en stavek, v njem zagotovo dvakrat reče »pri nas na inšpektoratu«, zato njegovega imena niti ne vem, vsi v ulici mu rečemo kar Inšpektorat.

Mladenič se je z lopato ravno lotil parkirišča, ko se je prihlulil izza žive meje; najprej tisti cucek, za njim pa še gorilasta postava Inšpektorata. Takoj se je zapodil v Gregorja, češ da je kidanje snega *malo*

delo, da mora imeti študentsko napotnico, je nakladal. A se mu moj študent ni dal.

»To je *prostovoljno delo*. Še ti poprimi za lopato,« ga je napičil.

To pa ne! Takoj sem vedela, da se bo zdaj spravil name. In res.

»Kako pa kaj zdravje vašega sosedu krojača? Sem slišal, da se je pozdravil, da spet lahko dela. A kaj veste?« se je slinil in prilizoval.

»O, ne boš me, kanalja, ne boš!« namesto odgovora ga vprašam po Vladislavu Vladislavu. Vsi v našem mestu vemo, da si je z denarjem, ki so ga na slabi banki odpisali, polastnil vso tovarno, delavce odpustil, denar pa naložil v tujini, pravijo, da v *oazi davčni*.

»Ali je res, da se sredi zime na Tariffi sonči? Že leto, dve ga nismo videli! A veste, kako je z njim?« mu vrnem.

»Ne, to ni pristojnost našega inšpektorata,« izjclja.

Njegov cucek pa medtem v moji živi meji uživa vaško serje. Že sem mislila z metlo nadenj, ko se z lopato v roki oglasi moj študent: »A drekov pa na inšpektoratu ne pobirate za sabo?« Ga je kar odneslo naprej.

Mladi, mladi, ti ga pihnejo, a ne? Imam nečaka, ravno toliko je star kot naša država. Zdaj preko *Erazmusa* študira v tujini, in ko pride v Slovenijo, me vedno obišče. Napečem mu potice in natočim *ta boljšega* vina, da odnese s sabo in pogosti svoje tuje prijatelje. Ves navdušen mi je ob zadnjem obisku razlagal, da zdaj skupaj s Pablom in Aleksiom združujejo sirtaki, polko in flamenko, da bo nastal tak ples, da ga Evropa še ni videla. Rada ga poslušam, kar kipi od idej in energije, ob njem se še sama nalezem navdušenja in znova verjamem.

»Prav, prav,« rečem, »samo jaz tega ne bom več dočakala.«

Me zavrti v ritmu polke in prav prepričljivo ponavlja: »Boš, tetka, boš!«

»Da bi le res dočakala ta vaš novi ples. In kakšen bo?«

»Pravičen in pošten za vse delavne ljudi!« me potolaži.

Zavrtiva se še v ritmu valčka, ker polkanja – tako on reče – ne zmorem več. Vidite, stari in mladi smo se vedno razumeli!

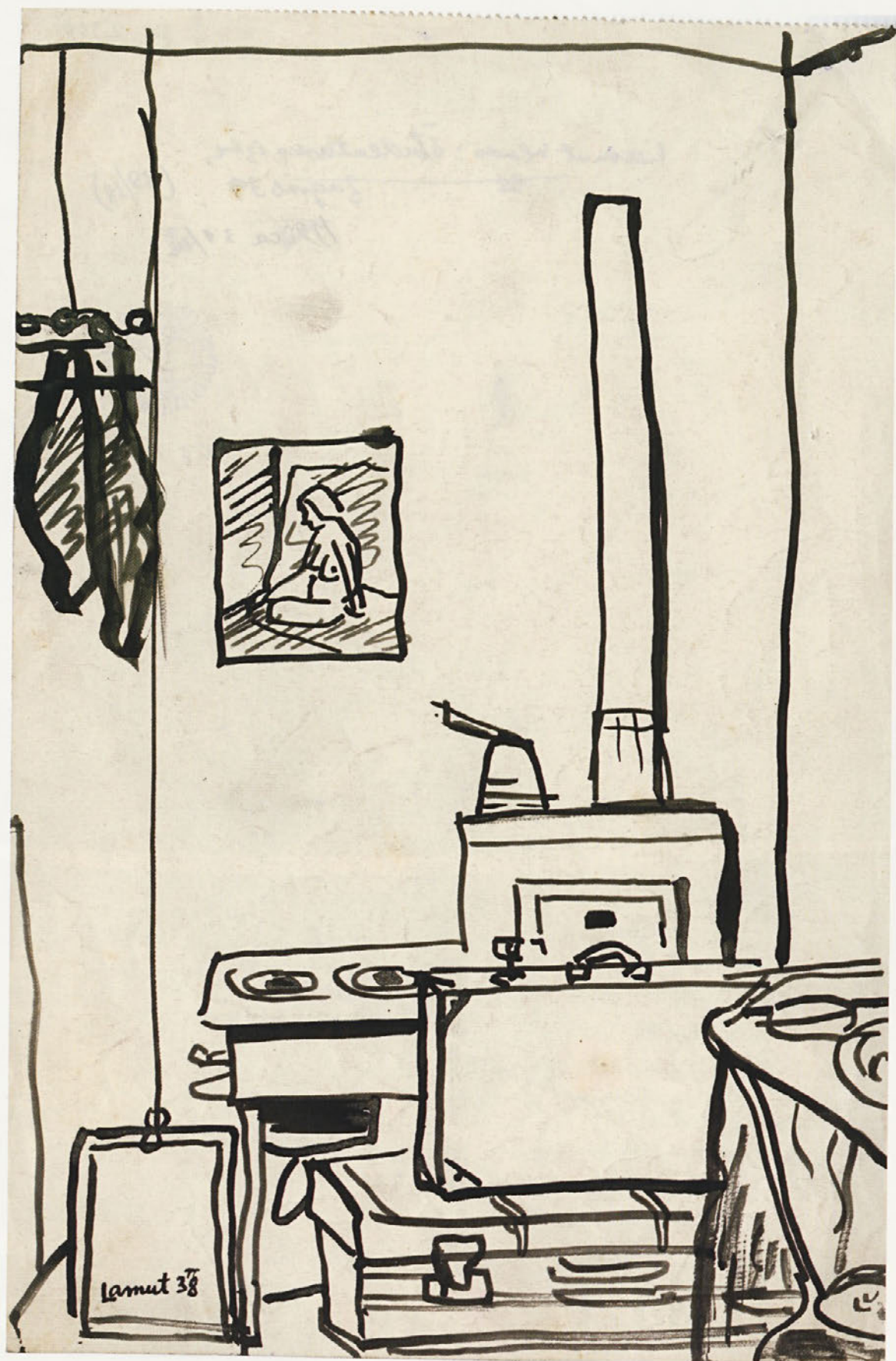
Znebila sem se slabih ljudi, ki so mi grizli energijo, še kislim obrazom se raje umaknem. Uživam z vnuki, objemi drobnih rok mi pocrkajo dušo. Še vedno rada pišem in takrat spet čutim strast in vrtinčasto energijo, ki napolni hišo.

V cerkev k spovedi ne hodim. Ne delam grehov, ne majhnih ne naglavnih. Nisem grešnica, če račune za garaško črno delo redno poravnavam. Rudijske in druge tuje grehe nase ne prevzemam več.

S prijateljica sem se z bogom, ki ga nosim v sebi. V samotni noči, ko ni spanca, se prikotali otroštvo in spomini na očeta, ki se je z bogom najraje pogovarjal sam. Zdaj se v večernih mislih tudi sama pogovarjam z bogom. Se zahvalim za vsakdanji kruh, za prijazne ljudi, za dobre stare prijatelje in zanesljive sosede. Zahvalim se, ker živim. Poprosim ga za srečo mojih dragih in za sončno jutro novega dne. Z *mirno vestjo* spokojno in umirjeno zaspim.

Tako bo tudi takrat, ko me bo luč na koncu predora vabila, da prestopim na drugo stran.

Novo mesto, maj 2015.

Vladimir Lamut, Študentska izba, tuš na papirju, 1938

Vaš um v vrhunski formi.

www.bilobil.si

Izboljšana prekrvitev za večjo moč uma.

Redna uporaba Bilobila:

- razširi krvne žile in izboljša pretok krvi v možganih,
- krepi delovanje možganskih celic, saj izboljša izrabo kisika in glukoze,
- varuje možganske celice pred škodljivimi vplivi radikalov.

Bilobil vsebuje izvleček iz listov *Ginkga bilobe*.

Bilobil®

Bilobil® 120
trde kapsule

Ginkgo bilobae folii extractum siccum
60 trdih kapsul
za peroralno uporabo

zdravilo rastlinskega izvora

www.krka.si

KRKA

60let

Pred uporabo natančno preberite navodilo!
O tveganju in neželenih učinkih se posvetujte z zdravnikom ali s farmacevtom.

IZDAJATELJICA	Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Gregor Macedoni
SOIZDAJATELJICE	Občine – Črnomelj, Dolenjske Toplice, Metlika, Mirna Peč, Mokronog-Trebelno, Semič, Straža, Šentjernej, Šentrupert, Škocjan, Šmarješke Toplice, Trebnje in Žužemberk ter založba Goga
SVET REVIJE	Predsednik sveta v ustanavljanju: Slavko Gegič
UREDNIŠTVO	Rasto Božič (odgovorni urednik, Kultura, Odmevi in odzivi), Ivan Gregorčič (Literatura), Joža Miklič (Družbena vprašanja), Janko Orač (likovni urednik).
NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA	Mestna občina Novo mesto, Seidlova 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (07) 39-39-253, faks: (07) 39-39-208, el. pošta: rast@novomesto.si
SPLETNA STRAN	kultura.novomesto.si/si/revija-rast/
LEKTOR	Peter Štefančič
NAROČNINA	Podračun Mestne občine Novo mesto, št. 01285-0100015234, s pripisom: za revijo Rast. Letna naročnina revije znaša 18,80 evra, za pravne osebe 31,30 evra. Ta številka stane v prosti prodaji 6,50 evra. Odpovedi so možne samo v začetku koledarskega leta.
PRISPEVKI	Sprejemajo jih tajništvo revije in uredniki. Napisani naj bodo elektronsko, priporočena dolžina je 20.000 znakov s presledki, Odmevi in odzivi 8.000 znakov s presledki, priporočeni format MS Word. Odstopanja od opisanega so možna le po dogovoru z odgovornim urednikom. Vsi prispevki so objavljeni tudi spletno. Nenaročenega gradiva ne vračamo.
NAKLADA	500 izvodov
OBLIKOVANJE	Studio Enota, Tomaž Grdin

Na podlagi Zakona o davku na dodano vrednost, Uradni list RS, št. 89/98 (134/03), in ZIPRS 0203, Uradni list RS, št. 103–1 (Pravilnika o izvajanju zakona o davku na dodano vrednost, Uradni list RS, št. 14/04) ter ZIPRS 1314–

A (Uradni list RS, št. 46/13 z 29. maja 2013, kjer je v 10. členu dodan nov člen 60. a) sodi revija med proizvode, za katere se obračunava davek na dodano vrednost po stopnji 9,5 odstotka.

PODPORNIKI Izid te številke so podprli: Mestna občina Novo mesto, občine soizdajateljice in Krka, d. d.

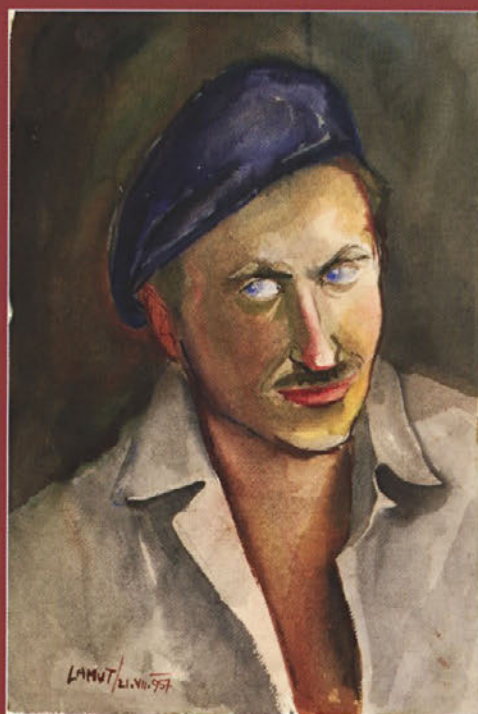
82
RAST
2015

201508414,5/6

COBISS

KNJARNICA N. JARCA
DOHOZNOŠKI ODD. IN POSEBNE

MESTNA OBČINA NOVO MESTO

cena: 6,50 EUR

ISSN 9770353675002 00160